

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρωτ. 11,654

Αρμθ. _____
Λεγκπ.

Εν Ἀθήναις τῇ 24 Ἰουλίου 1910

Πρὸς τὸν κ. Δ. Χ. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΝ

Γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἐποπτικῆς Ἐπιτροπείας, ἡ τιμὴ τῆς **Ἑλληνικῆς Ἱστορίας** διὰ τὴν Γ' τάξιν τῶν Γυμνασίων ὑπὸ Κανον. Ἀμάντου ἐκ φύλλων τυπογραφικῶν 10 ὥρίσθη εἰς δραχμὰς δύο (2).

Τὸ δὲ ἐπιπλεόν βιβλίόσημον χρώματος ῥοδίνου ἔσται ἀξίας δραχμῆς μιᾶς καὶ λεπτῶν δύο (1,02).

Ἐντελλόμεθα, ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ἀποφάσεις ταύτας, ἐκτυπώσῃτε δὲ τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ περικαλύμματος τοῦ βιβλίου, κάτωθι τῆς θέσεως, εἰς ἣν κατὰ νόμον ἐπικολλᾶται τὸ βιβλιόσημον.

Ὁ Ὑπουργὸς

Α. Σ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Π. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗΣ

101
24

10

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΜΕΧΡΙ

ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ

(330—1453 μ. Χ.)

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ^{ΗΝ} ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ

Ἐν τῷ κατὰ τὸν νόμον „ΓΣΑ“ διαγωνισμῷ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων
διὰ τὴν τετραετίαν 1910—1914.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ Δ. Χ. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΣ
1910

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
Δ. Χ. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ

1910

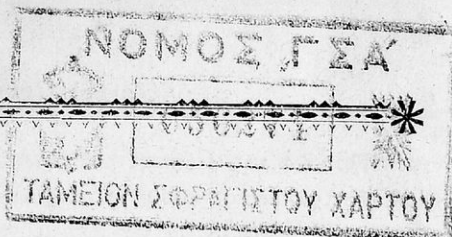

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἐγχειριδίου μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐπεδίωξα τὴν δυνατὴν ἀπλοποίησιν καὶ σαφήνειαν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν γεγονότων. Παρέλειψα χρονολογίας ἀχρηστούς πολλὰς, ὀνόματα ἄσημα πλεῖστα, κυρίως ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ καὶ τῇ λοιπῇ ξένῃ ἱστορίᾳ, συνέπτυξα δὲ πολὺ γεγονότα δευτερεύοντα. Διδάσκων ἀπὸ ἐτῶν πέντε τὴν βυζαντικὴν ἱστορίαν ἐδχημάτισα τὴν στερρὰν πεποίθησιν, ὅτι τὰ ὑπάρχοντα διδακτικὰ ἐγχειρίδια περιέχουσι πολλὰ ἐπουσιώδη πράγματα, ἀντὶ τὰ ἐκθέτωσι σαφῶς τὰ κύρια γεγονότα, ἀφήνουσι δὲ λεπτομερεστέραν τούτων ἀνάλυσιν καὶ ἐμβάθυνσιν εἰς τὸν διδάσκοντα. Ἐὐτυχῶς ὑπάρχουσιν ὡς πρὸς τὴν Βυζαντικὴν ἱστορίαν οὐκ ὀλίγα ὠφέλιμα συγγράμματα χάριν τοῦ διδάσκοντος, τούτων δὲ συμπύκνωσις καὶ ἀπλοποίησις εἶναι τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον χάριν τῶν μαθητῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10ῃ Αὐγούστου 1909.

Κ. Ἀμαντὸς

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΜΕΧΡΙ

ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ

(330 — 1453 μ. Χ.)

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΛΟΙΠΗΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

§ 1. *Ιστορική σημασία της αρχής του Μεγάλου
Κωνσταντίνου. — Βαθμιαία εξέλλινις
του Βυζαντιακού κράτους.*

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐν ὅσῳ τὸ πάλαι ἀπετέλει ἐλευθέρας πολι-
τείας, διέπρεπεν ὥς οὐδὲν ἄλλο ὁμοίως, εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν
καλλιτεχνίαν καὶ ὡφέλησε τὴν ἀνθρωπότητα διὰ μεγάλων παρα-
δειγμάτων ἠθικῆς ἀξίας καὶ πνευματικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ
ἀφ' οὗ ὑπετάγη τῷ 146 πρὸ Χριστοῦ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐξηκολού-
θει διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν γένει τῶν γραμμάτων νὰ διδάσκη
τοὺς ἄρχοντάς του καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς γῆς. Οὐκ ὀλίγην δὲ
βοήθειαν παρέσχεν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χρι-

στιανισμοῦ διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς. Κατὰ δὲ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὠφέλησε τὴν Εὐρώπην ἐπίσης διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν γραμμάτων καὶ διὰ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων κατὰ λαῶν ἀπολιτίστων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐγένετο δυνατὸν διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος κατέχει σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι προσήνεγκε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸν Χριστιανισμὸν ὠφέλησε μεγάλως, διότι ἔπαυσε τοὺς κατ' αὐτοῦ διωγμοὺς καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὸν παντοιοτρόπως. Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἀρχεται ἡ ἐλευθέρᾳ ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τὸν Ἑλληνισμὸν ὠφέλησε διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς ἑδρας τοῦ κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἥτις ἔφερε τὴν βαθμιαίαν ἐξελληνίσιν τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν παράτασιν αὐτοῦ ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη πρὸς μέγα ὄφελος τῆς Εὐρώπης.

Ἡ δὲ ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ἐκαλλιεργοῦντο τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐδιδάσκοντο ἐν Ῥώμῃ ὑφ' Ἑλλήνων διδασκάλων, πολλάκις δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐμάνθανον, ἐνίοτε δὲ καὶ ἔγραφον, ἑλληνικά. Ἡ Ῥωμαϊκὴ φιλολογία οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν. Οἱ ὑπήκοοι Ἑλληνες ἤρχον οὕτω πνευματικῶς τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Ἐν Ἀνατολῇ ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐκολωτέραν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἡ ἐνότης τῆς διοικήσεως διευκόλυνε τὴν ἀνάμειξιν τῶν Ἑλλήνων μετ' ἐξένους καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀπαραιτήτου Ἑλληνικῆς γλώσσης. Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐδοξίθησε τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι τὰ εὐαγγέλια καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ βιβλία ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἐπομένως κατέστησαν ἐπιτακτικωτέραν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκμάθησεως τῆς γλώσσης ταύτης. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον εἶναι ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἦτο γλῶσσα τοῦ λαοῦ τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν μεγάλην πλειονοψηφίαν τοῦ πληθυ-

σμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πρὸς αὐτὸν δὲ κατ' ἀνάγκην ἤρχοντο εἰς ἐμπορικὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις οἱ λοιποὶ λαοὶ αὐτῆς. Ὁ Ἑλληνισμὸς λοιπὸν ἐν Ἀνατολῇ ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἀπετέλει ἐνότητα σχεδὸν ὁμογενῆ, ἣτις ἡδύνατο εὐκόλως νὰ μεταβληθῇ εἰς ἴδιον κράτος, ἂν μόνον ἐλάβανεν ἐν πολιτικὸν κέντρον.

Ἀφ' οὗτου δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἐδόθη καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ δὴ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας. πλείστοι τούτων κατέλαβον θέσεις ἐν τῷ κράτει καὶ ἐφθασαν βαθμηδὸν εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα. Ὅτε λοιπὸν μετετέθη ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ Ἑλληνες ἡδύνατο εὐκόλως νὰ λάβωσιν εἰς χεῖράς των τὴν κυβέρνησιν. Ἡ ἐξελληνίσις τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἢ Βυζαντιακοῦ, ὡς καλοῦμεν συνήθως αὐτὸ σήμερον, ἐγένετο βαθμιαία, ὡς εἵπομεν, διότι τοῦτο ἦτο κυρίως συνέχεια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ καὶ διετήρει μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἢ Λατινικὴν γλῶσσαν ὡς ἐπίσημον. Βαθμηδὸν ἐπεδλήθη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ εἰς τὴν διοίκησιν, ὡς ἦτο πρότερον ἐν χρήσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς γράμμασι, καὶ οἱ ξένοι κάτοικοι καὶ υπάλληλοι ἠναγκάζοντο ταύτην νὰ ἐκμανθάνωσιν. Ἡ ἐξελληνίσις τοῦ κράτους ἤρχισε κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔκτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Ὑπὸ πολιτικὴν λοιπὸν ἔποψιν τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἦτο καὶ ἐκαλεῖτο Ῥωμαϊκὸν καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοῦ ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐθνικὴν σύστασιν μᾶλλον Ἑλληνικὸν ἐξ ἀρχῆς, ἕως οὗ καὶ διοικήσεις καὶ νομοθεσία καὶ τὸ ὅλον ἐξηλληνίσθη.

§ 2. Ἀγῶνες τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν συναρχόντων.

Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ τοῦ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος εἰς τὰς προσβολὰς διαφόρων βαρβάρων. Ἀπὸ βορρᾶ μὲν ἠπειλουν αὐτὸ οἱ Γότθοι, οἵτινες κατέβαινον πολλάκις μέχρι τῆς Ἑλλάδος, ἀπ' ἀνατολῶν δ' ἐπῆρχοντο

οἱ Πέρσαι ὑπὸ τοὺς Σασσανίδας, οἵτινες ἐφιλοδοξοῦν ν' ἀναλάβωσι τὰς χώρας, ὅς εἶχε τὸ ἀρχαῖον Περσικὸν κράτος ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ἔνεκα λοιπὸν τῶν λόγων τούτων κατέστη ἀναγκασία ἡ μετάθεσις τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα παρακολουθῶνται αἱ κινήσεις τῶν βαρβάρων καλύτερον. Ἀλλ' ἵνα μὴ παραμεληθῶσι μηδὲ αἱ δυτικαὶ ἐπικρατίαι τοῦ κράτους, ἀπεφασίσθη ἡ Ἱδρυσίς διαφόρων κυβερνητικῶν κέντρων. Ὁ Διοκλητιανὸς ἅμα ἀναλαβὼν τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν τῷ 248 μ. Χ. προσέλαβε πρῶτον μὲν ἕνα, ἔπειτα δὲ καὶ ἑτέρους δύο συνάρχοντας. Τούτων τῶν συναρχόντων εἰς μετὰ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἔμενεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δ' ἄλλοι δύο ἐν τῇ Δύσει· καὶ οἱ μὲν δύο πρωτεύοντες ὠνομάσθησαν αὐγουστοί, οἱ δὲ δύο κατώτεροι καίσαρες. Ὁ Διοκλητιανὸς κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κράτους τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν Νικομήδειαν ἐν Βιθυνίᾳ καὶ προπαρεσκεύασεν οὕτω τὴν Ἱδρυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς ἐκουσίως τῷ 305 μ.Χ., κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 306 ἀπέθανε καὶ ὁ καίσαρ τῆς Δύσεως Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς καὶ τότε ἀνηγορεύθη αὐτ' αὐτοῦ ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη τῷ 274 μετὰ Χριστὸν ἐν Ναῦσσῳ τῆς Ἄνω Μοισίας (Νῆς τῆς σημερινῆς Σερβίας) ἐκ πατρὸς Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ μητρὸς Ἑλένης, Χριστιανῆς ἐκ Νικομηδείας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνετράφη ἐν τῇ πολεμικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ διεκρίθη πάντοτε ἐν τῷ στρατῷ, γενόμενος δὲ καίσαρ ἐν Ἐβοράκῳ, τῇ σημερινῇ Ὑόρκῃ τῆς Βρεττανίας, ὑπερήσπισε γενναίως τὰς δυτικωτάτας ἐπαρχίας τοῦ κράτους, τὴν Βρεττανίαν δηλαδὴ καὶ Γαλατίαν, ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Γερμανικῶν λαῶν. Ὡς καίσαρ ὁ Κωνσταντῖνος ἔδειξε πολλὴν εὐνοίαν πρὸς τοὺς Χριστιανούς, εἰς τοῦτο δὲ ἀναμφιβόλως συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ εὐσεβὴς μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη. Ἡ ἀγάπη τῶν Χριστιανῶν παρέσχεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἡθικὸν στήριγμα, καὶ ἡ μεγάλη τοῦτου ἀξία ἐδείχθη ταχέως ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν λοιπῶν αὐτοκρα-

τόρων, κατὰ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε σφοδρὰ ἀποστροφή τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῶν χρόνων τῶν διωγμῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Ὁ ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοκράτωρ Μαξέντιος, σφοδρὸς ἐχθρὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὠμὸς τύραννος, θέλων νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Δύσεως, ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, εἴτα δὲ κατὰ τῶν λοιπῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀναμένει τὸν ἐχθρόν, ἀλλ' ὑπερβαίνει τὰς Ἀλπεῖς μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν δραστηριότητος καὶ σπεύδει κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Πορευόμενος ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκλονήθη ἐσωτερικῶς, συλλογιζόμενος τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς γεραρᾶς πόλεως Ρώμης. Τότε ἔλαβεν, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολόγησε, τὴν ἐξῆς ἠθικὴν παρὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνίσχυσιν· ἡμέραν τινὰ εἶδεν ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐν τούτῳ νίκα». Τὴν νύκτα εἶδε καθ' ὕπνον τὸν Χριστὸν μετὰ τοῦ σταυροῦ καί, ἐνίσχυθεὶς ἔτι μᾶλλον εἰς τὰς πεποιθήσεις του περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, διέταξε νὰ κατασκευάσωσι σημαίαν πορφυρᾶν μὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὸ ἄκρον καὶ τὰ γράμματα **X. P.** Ἡ πρώτη αὐτῇ χριστιανικῇ σημαίᾳ ὠνομάσθη λάβαρον καὶ παρέμεινε μετὰ τινων παραλλαγῶν μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἐν τῷ κράτει. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν πλήρης πεποιθήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ἐξηκολούθησε τὴν κατὰ τῆς Ρώμης πορείαν του. Ὁ Μαξέντιος διέπραξε τὸ λάθος νὰ περιμείνῃ τὸν Κωνσταντῖνον ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Ρώμης ἀντὶ νὰ κλεισθῇ ἐντὸς αὐτῆς καὶ πολεμῆσῃ ἀπὸ τῶν τειχῶν, ἅτινα ἠδύναντο νὰ παρὰσχωσι μεγίστας δυσχερείας εἰς τὸν στράτὸν τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ πολυπληθεῖς Χριστιανοὶ στρατιῶται τοῦ Κωνσταντίνου ἐπολέμησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, ὁ δὲ Μαξέντιος ἡττήθη τελείως ἔξω τῆς Ρώμης καὶ ἐρονεύθη κατὰ τὴν φυγὴν (312 μ. X.). Ὁ Κωνσταντῖνος τότε εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν θερμῶς χαίρετιζούσαν αὐτὸν Ρώμην καὶ ἀπέμεινε μόνος κύριος ὅλης τῆς Δύσεως. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ Κωνσταντίνου ἰδρύθη ἐν Ρώμῃ μεγαλοπρεπὴς θριαμβευτικὴ ἀψίς, ἣτις σώζεται μέχρι σήμερον.

Ἐκ Ῥώμης μετέδῃ ἔπειτα ὁ Κωνσταντῖνος εἰς Μεδιόλανον, ὅπου ἦλθε μετ' ὀλίγον καὶ ὁ αὐγουστος τῆς Ἀνατολῆς Λικίνιος, εἰς τοῦτον δ' ἔδωκεν ὁ Κωνσταντῖνος σύζυγον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Κωνσταντίαν. Ἐνταῦθα οἱ δύο αὐτοκράτορες ἀπεφάσισαν νὰ παρᾶσχῃσι πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὰς δύο θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἐξέδωκαν τότε τὸ περίφημον περὶ ἀνεξιθρησκείας διάταγμα τοῦ 313 μ. Χ. (edictum Mediolani)· διὰ τούτου ἠκυροῦτο τὸ διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ (edictum Nicomediae) κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος προσηγάθη ἐκ πολιτικῆς φρονήσεως καλῶς καὶ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς, ἂν καὶ ἐνδομύχως συνεπάθει πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Ὁ Λικίνιος ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπολέμησε κατὰ τοῦ καίσαρος Μαξιμίνου καὶ ἐνίκησεν αὐτόν· οὕτω δ' ἔμειναν μόνον δύο αὐτοκράτορες, ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐξερράγη ταχέως πόλεμος, κατ' αὐτόν δὲ νικητὴς ἀνεδείχθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις τότε ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Λικινίου τὰς πλείστας τῶν ἐν Εὐρώπῃ χωρῶν του, περιορίσας αὐτόν εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, τὴν Θράκην καὶ τὰς Ἀσιατικὰς κτήσεις. Ἐπειδὴ δ' ὁ Λικίνιος κατεδίωκε τὸν Χριστιανισμόν παρὰ τὰς συμφωνίας τοῦ Μεδιολάνου, ὁ Κωνσταντῖνος ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐκ τούτου νὰ ἐπέλθῃ ἐκ νέου κατὰ τοῦ Λικινίου· εἰς δύο μάχας κατὰ ξηράν, ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἔπειτα ἐν Χρυσοπόλει, ἐνίκηθη ὁ Λικίνιος (323 μ.Χ.), ὁ δὲ στόλος του κατεστράφη ἐν Ἑλλησπόντι ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Κωνσταντίνου, κυβερνωμένου ὑπὸ τοῦ γενναίου υἱοῦ του Κρίσπου. Ὁ Λικίνιος παρεδόθη εἰς τὸν νικητὴν, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν συνεχώρησεν αὐτόν, ἀλλὰ βραδύτερον τὸν ἐφόνευσε, διότι ἐφωράθη ἐπιβουλεύων τὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε νῦν μόνος κύριος τοῦ κράτους, καταλυθέντος τοῦ πολυαρχικοῦ συστήματος τοῦ Διοκλητιανοῦ.

§ 3. Ὁ Κωνσταντῖνος μόνος ἄρχων τοῦ
Ῥωμαϊκοῦ κράτους (323—337 μ. Χ.).

Εἶδομεν ὅτι οἱ λόγοι οἱ ἀναγκάσαντες τὸν Διοκλητιανὸν νὰ μεταθέσῃ τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦσαν στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε καὶ ἄλλον λόγον νὰ προτιμᾷ τὴν Ἀνατολὴν τῆς Δύσεως· ἡ πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ἀγάπη καὶ πίστις του ἠδξήθη, ἀφ' οὗτου διὰ τῶν Χριστιανῶν κυρίως εἰλκήσε τοὺς ἐχθροὺς του, καὶ ἐπεθύμει νὰ μετχθῇ τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Ἀνατολὴν, διότι οἱ κάτοικοι ταύτης ἦσαν κατὰ μέγα μέρος Χριστιανοί, τούτων δὲ τὴν ἠθικὴν δύναμιν μεγάλως ἐξετίμα ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐξέλεξε λοιπὸν πρωτεύουσάν του τὸ Βυζάντιον, τοῦ ὁποῖου τὴν ἔξοχον φυσικὴν θέσιν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ γνωρίσῃ κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Λικίνιον. Ἀφ' οὗ ἤρυνε τὴν πόλιν καὶ ἔκτισε νέα τεῖχη, ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς τῷ 330 μ. Χ. τῇ 11 Μαΐου.

Τὴν νέαν πρωτεύουσάν του, ἣτις ὠνομάσθη Νέα Ῥώμη καὶ βραδυτέρον Κωνσταντινούπολις, ἐκόσμησεν ὁ Κωνσταντῖνος διὰ διαφόρων μνημείων, κομισθέντων ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ κράτους καὶ διαφόρων οἰκοδομημάτων· πλὴν ἄλλων ἔκτισε καὶ περὶ τὰς δέκα καὶ τέσσαρας ἐκκλησίας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας τοῦ Θεοῦ. Τότε μετεκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ περίφημος χρυσοῦς τρίπους, ὃν οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα μετὰ τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ· μέρος τῆς χαλκῆς βάσεως αὐτοῦ σώζεται μέχρι σήμερον ἐν τῷ Ἀτ-Μεῖδάν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῷ Βυζαντιακῷ ἱπποδρόμῳ.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἠκολούθησεν ἐν τῇ νέᾳ πρωτεύουσῃ κατὰ μέγα μέρος τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀρχαίας· τὸ νέον κράτος εἶναι τμήμα καὶ συνέχεια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ. Μετεβλήθη ἐν τούτοις βαθμηδὸν εἰς Ἑλληνικόν, διότι οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἡ γλῶσσα Ἑλληνική.

Πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος προσήνεγκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἄλλην μεγάλην ὑπηρεσίαν. Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κράτους ἠθέλησε νὰ φέρῃ τὴν ἐνότητα καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Τὴν ἐκκλησίαν ἐτάραττε τότε ἡ αἵρεσις τῶν Ἀρειανῶν, ἣτοι Χριστιανῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀρείου, πρεσβυτέρου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας· οὗτος ἐδίδασκεν ἐναντίον τῶν ἀρχῶν τῆς ἐκκλησίας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὄχι τέλειος ἐν τριάδι Θεοῦ, ἀλλὰ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, νομίζων ὅτι οὕτω δίδει χαρακτῆρα μᾶλλον μονοθεϊκὸν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου προεκάλεσε μακρὰς συζητήσεις καὶ διαμάχας ἐν τῷ κράτει. Ὁ Κωνσταντῖνος, θέλων νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην, ἐσκέφθη πολιτικώτατα νὰ συγκαλέσῃ σύνοδον ὅλων τῶν ἐπισκόπων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ Σύνοδος αὕτη, συγκειμένη ἐκ τριακοσίων δέκα ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων τῆς ἐκκλησίας, συνήλθε τῷ 325 ἔτει ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας καί, μετὰ πολλὰς συζητήσεις, κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὰ ὀκτὼ πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν, τοῦτο δὲ συνεπλήρωσεν ἔπειτα διὰ τεσσάρων ἄλλων ἢ δευτέρα οἰκουμένην Σύνοδος τοῦ 381. Ἡ Σύνοδος τοῦ 325 ἀπεφάσισε πρὸς τοῦτοις τὴν κατάργησιν τῆς ποινῆς τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν ἱδρύσιν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων. Ὁ Κωνσταντῖνος προσηγόρευσε τὴν Σύνοδον ἐν λατινικῇ γλώσσῃ καὶ παρέστη εἰς τὰς συζητήσεις αὐτῆς.

Ἡ ἐκκλησία τιμῶσα τὰς μεγάλας τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσίας ὠνόμασεν αὐτὸν ἅγιον καὶ ἱσαπόστολον, ἡ δὲ ἱστορία Μέγαν· ἡ ἐκκλησία ἐορτάζει ὄχι μόνον τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου ὡς ἁγίου, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβοῦς μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης, ἣτις ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον κατὰ πρῶτον τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἀνεῦρεν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἀνύψωσε τὸν τίμιον σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε τῇ 21 Μαΐου τοῦ 337 ἐν Νικομηδείᾳ, ἀφ' οὗ πρότερον ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας Εὐσεβίου· ὁ νεκρὸς μετε-

κομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντι ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος. Ἀπέναντι τῶν μεγάλων κατορθωμάτων του, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ παραβλέπονται· τοιοῦτον εἶναι ἡ ὀξύτης τοῦ χαρακτήρος του, ἥτις ἔκαμεν αὐτὸν νὰ φονεύσῃ τὴν δευτέραν γυναῖκά του Φαῦσταν, τὸν υἱὸν του Κρίσπον καὶ ἄλλους συγγενεῖς. Σφάλμα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπίσης εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἀνατολικῆς πολυτελείας καὶ τῶν εὐνούχων εἰς τὴν αὐλήν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

§ 4. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ὁ Κωνστάντιος Α' (337—361 μ. Χ.).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου διενεμήθησαν τὸ κράτος συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ πατρὸς οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου, Κώνστας καὶ Κωνστάντιος, ὅλοι ἐκ τῆς Φαύστας, καὶ δύο ἀνεψιοὶ του. Καὶ οἱ μὲν ἀνεψιοὶ ὥς καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς τοῦ Κωνσταντίνου ἐφονεύθησαν ὅλοι πλην δύο, τῶν ἀνηλίκων Ἰουλιανοῦ καὶ Γάλλου. Ἀφοῦ δὲ βραδύτερον ἐφονεύθησαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Κώνστας καὶ Κωνσταντῖνος ἐν πολέμῳ, ἔμεινε μόνος κύριος ὅλου τοῦ κράτους ὁ Κωνστάντιος Α'. οὗτος ἐφόνευσε καὶ τὸν Γάλλον, ὑποπιτεύσας ὅτι ἐπεβούλεue τὴν βασιλείαν. Μόνος λοιπὸν συγγενῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐσώθη, τῇ προστασίᾳ τῆς βασιλείας Εὐσεβίας, ὁ Ἰουλιανὸς, καὶ ἐστάλη νὰ σπουδάσῃ εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔσχε συμμαθητὰς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἀμφοτέρους ἐκ Καππαδοκίας. Ὅτε δ' εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν οἱ Ἀλαμαννοὶ καὶ Φράγχοι, ὁ Κωνστάντιος διώρισε καίσαρα τὸν νεαρὸν ἀκόμη Ἰουλιανὸν καὶ ἔστειλεν αὐτὸν κατ' αὐτῶν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἔδειξεν ἐν τῇ πολέμῳ τούτῳ πολλὴν στρατηγικὴν ἱκανότητα, κατανικήσας τοὺς Ἀλαμαννοὺς.

παρὰ τὸ σημερινὸν Στρασβούργον, τὸ ἀρχαῖον Ἀργεντόρατον. Ἄλλ' ὅτε ὁ Κωνσταντῖος, παρασκευαζόμενος κατὰ τῶν Περσῶν, ἐξήτησε τὴν ἀποστολὴν λεγεόνων τινῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ στρατὸς δὲν ἠθέλησε ν' ἀποχωρισθῇ τοῦ λατρευτοῦ του ἀρχηγοῦ, καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν αὐγούστον. Ὁ Κωνσταντῖος, μαθὼν τοῦτο, διέκοψε τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἤδη εἶχεν ἀρχίσει κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Μεσοποταμίας, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν Ἰουλιανόν· ἐν ᾧ δ' οὕτως ἠπειλεῖτο φοδερὸς ἐμφύλιος πόλεμος, ἀπέθανε καθ' ὁδὸν ἐν Κιλικίᾳ ὁ Κωνσταντῖος, καὶ οὕτως ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουλιανός.

§ 5. Ἰουλιανός (361—363 μ. Χ.).

Ὁ Ἰουλιανός ἐγεννήθη τῷ 331 μ. Χ. Ὁ φιλόποπτος Κωνσταντῖος ἐφρόντισε νὰ δοθῇ εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὡς καὶ εἰς τὸν Γάλλον, ἀνατροφή ἡκιστα μὲν πολιτικὴ, σφόδρα δὲ θρησκευτικὴ. Ἵνα δ' ἐπιτηρῶνται κάλλιον, ἀπεστάλησαν οἱ νεαροὶ ἐξάδελφοι τοῦ Κωνσταντίνου εἰς ὠχυρωμένον χωρίον τῆς Καππαδοκίας, καὶ ἐκεῖ κατεγίνοντο ἀποκλειστικῶς εἰς θρησκευτικὰς ἀναγνώσεις καὶ τελετὰς μακρὰν τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ τῶν πολιτικῶν προσώπων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὁ Ἰουλιανὸς εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν σοφίαν κατ' ἰδίαν ὑπὸ τινος διδασκάλου Μαρδονίου, ὅστις κατάρθωσε νὰ ἐμβάλλῃ εἰς αὐτὸν σφοδρὰν ἀγάπην πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν. Ἡ ἀγάπη αὕτη ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ καταναγκαστικὴ θρησκευτικὴ ἀνατροφή ἀφ' ἑτέρου ἐνέπνευσαν εἰς τὸν Ἰουλιανὸν ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἥτις ἠρξήθη, ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς τῇ προστασίᾳ, ὡς εἵπομεν, τῆς βασιλείσεως Εὐσεβίας ἐστάλη εἰς Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ῥητορικῆς. Τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης καὶ ἡ συναναστροφή καὶ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν ἐνέβαλον μέγαν ἐνθουσιασμόν εἰς τὸν ζωηρὸν καὶ εὐφάνταστον Ἰουλιανὸν ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ· παραβλέ-

πων δὲ τὴν ἡθικὴν δύναμιν καὶ ἀξίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἠπικτάτο ὑπὸ τοῦ κάλλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἐπανερχομένην καὶ τὴν θρησκείαν ἐκείνου, χωρὶς νὰ ἐννοῇ ὅτι αὕτη εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀπολέσει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀξίαν της.

Ὅτε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίου, ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέβη εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ὄνειρά του· τοὺς μὲν πολυαριθμοὺς ἀκόμη ὁπαδοὺς τῆς ἀρχαίας θρησκείας προῆγεν εἰς μεγάλας θέσεις τοῦ κράτους, ἐκβάλλων ἐκ τούτων τοὺς Χριστιανούς, ἔδρευε δὲ πανταχοῦ ναοὺς ἐθνικoὺς καὶ συνετήρει διὰ δωρεῶν τὰ μαντεῖα καὶ ἐν γένει παντὶ τρόπῳ προσεπάθει νὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς τὸ θνήσκον σῶμα τοῦ ἐθνισμοῦ. Τοῦναντίον δ' ἔδειξε τὴν δυσμένειάν του πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἀρνούμενος οἰανδὴποτε βοήθειαν πρὸς αὐτοὺς καὶ καταπολεμῶν αὐτοὺς παντὶ τρόπῳ. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν προσεπάθει διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῶν πολιτικῶν μέσων νὰ ἐλκύσῃ τοὺς Χριστιανούς πρὸς τὰ εἰδωλα, ἔπειτα μετεχειρίσθη καὶ διωγμοὺς καὶ ἠνάγκασε πολλοὺς Χριστιανούς νὰ ὑποστῶσι μαρτυρικὸν θάνατον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς Χριστιανούς νὰ σπουδάζωσι περὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, διὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ἐπετίθετο κατὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀντεπεξήλθον σφοδρῶς διὰ τῶν συγγραμμάτων των οἱ ἄλλοτε συμμαθηταὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ μάλιστα Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλαι αἱ ἀντιχριστιανικαὶ προσπάθειαι τοῦ Ἰουλιανοῦ, δι' ἃς ἐκλήθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδότης καὶ ἀποστάτης, ἀπέδωκαν ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ ἔδειξαν μόνον ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἠδύνατο νὰ ἐνθουσιᾷ εὐκόλως ὑπὲρ μιᾶς ἰδέας, ἀλλὰ δὲν ἀντελαμβάνετο ὀρθῶς τῆς ἀληθοῦς σημασίας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἄσκοπον τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ δεικνύει καὶ ὁ περίφημος χρησμός τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ὁ δοθεὶς εἰς τὸν φιλόσοφον Ὀρειδάσιον, ὅτε οὗτος ἐστάλη παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ μαντείου ἐκείνου.

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ· χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.

Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν· ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Ὁ Ἰουλιανός, ὅστις, ὡς εἵπομεν, διεκρίθη ἐν τῇ Δύσει ὡς στρατηγός, ἐξεστράτευσε τῷ 363 ἐναντίον τῶν Περσῶν, συνεχίζων τὸν ἀρξάμενον ἐπὶ Κωνσταντίνου Α' πόλεμον κατ' αὐτῶν. Παρὰ τὴν Κτησιφῶντα, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βαγδατίου, ἐπολέμησε μὲν πρὸς τοὺς Πέρσας μετὰ μεγάλης γενναιότητος καὶ ὁρμῆς, ἀλλὰ παραπλανηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κατὰ δὲ τὴν ὑποχώρησιν ἐπληρώθη ἐν τινι μικρᾷ μάχῃ καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα δύο μόλις ἐτῶν (363).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 395

§ 1. Ἰοβιανός (363—364 μ. Χ.).

Ἐκλιπόντος μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Ἰοβιανόν. Οὗτος πρῶτον μὲν συνῆψεν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πέρσας, ἀποδοὺς τὰς πέραν τοῦ Τίγρητος χώρας καὶ τὴν παρ' αὐτὸν κειμένην σπουδαίαν πόλιν Νίσιβιν. Κατόπιν δ' ἀνεκάλεσεν ὅλα τὰ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἐκδοθέντα κατὰ τῶν Χριστιανῶν διατάγματα, καὶ οὕτως ἀνέλαθεν ὁ Χριστιανισμὸς τὴν προτέραν ἐν τῷ κράτει εὐνοϊκὴν θέσιν του. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰοβιανοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἀναρρήσεώς του, ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν Οὐαλεντιανόν.

2. Οὐαλεντιανὸς Α' (364—376)

καὶ Οὐάλης (364—378).

Ὁ Οὐαλεντιανὸς Α' προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα, τὸν ὅποιον κατέλιπεν ἐν Ἀνατολῇ, μεταβάς αὐτὸς εἰς τὴν Δύσιν. Οὕτω λοιπὸν διηρέθη ἐκ νέου τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς δύο τμήματα.

Ὁ Οὐάλης ἦτο σφοδρὸς ὁπαδὸς τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ὃν ἐπροστάτευσε κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του, ἐνήργησε δὲ νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν οἱ Βησιγότθοι καὶ ἄλλοι Γερμανικοὶ λαοί. Καὶ μετὰ τὸν Οὐάλεντα δὲ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Βησιγότθοις ὁ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καταγόμενος Οὐλφίλας, ὅστις ἐπενόησε καὶ τὸ Γοτθικὸν ἀλφάβητον διὰ νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν Γοτθικὴν τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Κατ'ὅσον δὲ τότε οἱ Βησιγότθοι μεταξὺ Δανουβίου καὶ Βορυσθένους καὶ κατεῖχον μετὰ τῶν Ὀστρογότθων ἤτοι ἀνατολικῶν Γότθων κατοικούντων μέχρι Ταναΐδος, τὰς μεταξὺ Βαλτικῆς καὶ Εὐξείνου χώρας. Οἱ Βησιγότθοι, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν λαῶν τῶν προκαλεσάντων τὴν μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν, ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν τοῦ Οὐάλεντος νὰ ἐγκαταστῶσιν ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ, τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ. Ὁ Οὐάλης ἀσυλλογίστως ἐπέτρεψε τὴν ἐγκατάστασιν, διετήρει δὲ κατ' ἀρχὰς πρὸς αὐτοὺς καὶ φιλικὰς σχέσεις, ἀλλὰ βραδύτερον ἐξ αἰτίας τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν, οἵτινες ἐπέεζον διὰ τῆς εἰσπράξεως βαρέων φόρων τὸν ἀπολίτιστον ἀλλὰ γενναῖον λαόν, ἐπανέστησαν οἱ Βησιγότθοι καὶ διαδόντες τὸν Αἷμον ἐχύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν, λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πανταχοῦ. Ὁ Οὐάλης ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἠττήθη ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν μάχῃ (378) καὶ ἀπώλεσε τὰ δύο τρίτα τοῦ στρατοῦ του. Τραπεῖς δὲ εἰς φυγὴν ἐκρύβη εἰς τινα οἰκίαν, ἣν ἠδυνήθησαν νὰ αὐσώσιν οἱ Γότθοι καὶ φονεύσωσιν αὐτόν.

3. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν.

Αἰτία τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γότθων εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ Οὐάλεντος καὶ τῆς μετακινήσεως ἐν γένει τῶν ἐθνῶν κατὰ τὸν τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα εἶναι ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας διὰ τῆς σημερινῆς Ῥωσίας εἰσβολὴ τῶν Οὐννων εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Οὐννοι ἦσαν μαγγολικῆς καταγωγῆς καὶ εἶχον τὸ μὲν ἀνάστημα βραχύ, τὴν δὲ ῥίνα πλατεῖαν, τοὺς ὀφθαλμοὺς μικροὺς καὶ ἐν γένει τὸ ἐξωτερικὸν δυσειδὲς καὶ ἀπεχθές. Διῆγον βίον νομαδικόν, ἔτρωγον ρίζας δένδρων καὶ κρέας ὠμὸν καὶ ἐνεδύοντο δέρματα αἰγῶν. Εἰς τὰς μάχας ἐπετίθεντο μὲ ἀκάθεκτον ὁρμὴν καὶ αἰμοχαρῶς ἐφρόνευον τοὺς προστυγχάνοντας. Εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐνεποίησαν φοβερὰν ἐντύπωσιν οἱ ὦμοι οὗτοι ἄνθρωποι.

Τῷ 375 μετὰ Χριστὸν διαβάντες τὸν Βόλγαν οἱ Οὐννοι εἰσῆλθον εἰς τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἀλανῶν τῶν κατοικούντων μεταξὺ Βόλγα καὶ Δῶν ἢ Ταναΐδος. Οἱ Ἀλανοὶ φεύγοντες διέδησαν τὸν Δῶν καὶ ἤλθον εἰς τὴν χώραν τῶν Ὀστρογότθων τῶν κατοικούντων, ὡς εἵπομεν, μέχρι τοῦ Βορυσθέ-
 νους. Ἀλλὰ καὶ οἱ γενναῖοι Ὀστρογότθοι ταχέως ὑπέκυψαν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Οὐννων, καὶ ἄλλοι μὲν ἠκολούθησαν τὸν στρατὸν τῶν Οὐννων, ἄλλοι δ' εἰσῆλθον εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν. Οἱ Οὐννοι, διαβάντες ἐπὶ τῶν ἵππων των ἐν μιᾷ νυκτὶ τὸν Προῦθον, ἐπῆλθον καὶ κατὰ τῶν Βησιγότθων τῶν κατοικούντων τὴν σημερινὴν Ῥουμανίαν. Οἱ Βησιγότθοι πιεζόμενοι διέδησαν τὸν Δανούβιον καὶ ἐγκατέστησαν, ὡς εἵπομεν, ἐν τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ. Οἱ Οὐννοι ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέτειναν τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Σλαυικοὺς καὶ Γερμανικοὺς λαοὺς νὰ προχωρήσωσι πρὸς νότον. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν, ἥς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἅφ' ἑνὸς μὲν ἡ κατὰ λυσις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τῷ 476, ἅφ' ἑτέρου δὲ ἡ μεταβολή

τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης καὶ ἀρχὴ νέου βίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

4. Γρατιανὸς (376—383). Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379—395).

Τὸν ἐν τῇ Δύσει ἀποθανόντα τῷ 376 αὐτοκράτορα Οὐάλεντινιανὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Γρατιανός, ὅστις ἔστειλεν ὡς αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος, τὸν γενναῖον Ἰσπανὸν στρατηγὸν Θεοδοσίον. Ὁ Θεοδοσίος, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχήν, προσεπάθησε νὰ ὑποτάξῃ τοὺς καταστρεπτικοὺς Γότθους· ἀλλ' ἡ τελεία ὑποταγὴ ἦτο δύσκολος, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεοδοσίος μετὰ τετραετεῖς ἀγῶνας ἐνόμισε καλὸν νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς. Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Γότθοι ἐγίναν ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως ὑπὸ τὸν τύπον τῶν *φουιδεράτων*, ἧτοι συμμάχων, καὶ ἔλαβον οἰκήσεις ἐν Δακίᾳ καὶ Θράκῃ, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ὡς ἐλεύθεροι γεωργοί, ἀπηλλαγμένοι μὲν φόρων, ὑποχρεούμενοι δὲ μόνον νὰ παρέχωσι στρατὸν εἰς τὸν βασιλέα. Διὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ἔλαβον ἔκτοτε οἱ Γότθοι μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ κράτει καὶ ἀπέβαινον καὶ ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς αὐτοκράτορας.

Ἐσωτερικῶς ὁ Θεοδοσίος εἰργάσθη μεγάλως ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας. Τοῦναντίον δ' ἐπάταξε τὸν ἐθνισμόν, ἀπαγορεύσας διὰ νόμου τὴν ἐθνικὴν λατρείαν καὶ κλείσας τοὺς ναοὺς αὐτῆς καὶ τὰ μαντεῖα. Ἐπίσης κατήργησε καὶ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐνισχύθη μεγάλως ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἐν Ἑλλάδι, ἥτις εἰς τὸ ἐξῆς ἀφοσιώθη εἰς αὐτὸν καὶ παρέμεινεν αὐστηρῶς ὀρθόδοξος, καθ' ὃν χρόνον ἄλλα τμήματα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἐταράσσοντο ὑπὸ αἱρέσεων καὶ θρησκευτικῶν ἀγώνων.

Ἰνα διαλύσῃ ὁ Θεοδοσίος τὴν νεωστὶ ἀναφανείσαν αἵρεσιν τῶν Πνευματομάχων καὶ φέρῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ἐκκλησίαν, προσεκάλεσε τὴν δευτέραν Οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 381. Ἡ σύνοδος αὕτη, πρωτοστατοῦντος τοῦ πατριάρχου

Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, κατεδίδασκε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου, ὅστις ἀπέρριπτε τὴν θεότητα τοῦ Ἁγίου πνεύματος, καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διὰ τῶν τελευταίων τεσσάρων ἄρθρων. Διὰ τὴν εὐσέθειαν καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐνεργείας του ἐπωνομάσθη ὁ Θεοδόσιος ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν Μέγας. Τὴν εὐσέθειαν δὲ τοῦ Θεοδοσίου δεικνύει καὶ τὸ ἔξης γεγονός. Ὅτε οὗτος διέταξε τὴν σφαγὴν χιλιάδων στασιαστῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὁ αὐστηρὸς ἐπίσκοπος Μεδιολάνου Ἀμβρόσιος ἐτιμώρησε τὸν Θεοδόσιον, ἀπαγορεύσας εἰς αὐτὸν τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἁγίαν μετάληψιν ἐπὶ ἀκτῶ μῆνας. Ὁ ἄλλως αὐστηρὸς καὶ ὀξύς μονάρχης ὑπῆκουσε ταπεινῶς εἰς τὴν διαταγὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὸν ἀφορισμόν.

Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἀπέθανε τῷ 389 ὁ Μέγας Βασίλειος, συμμαθητὴς τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ εἰς τῶν σοφωτάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιστροφὴν του εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἀφιερώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν διὰ βιβλίων καὶ τοῦ κηρύγματος. Τὰ συγγράμματά του, ἐμπνευσμένα ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς σοφίας, καθιστῶσιν αὐτὸν ἓνα τῶν μεγίστων συγγραφέων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ βίος του ἦτο πρότυπον ἀπλότητος, φιλανθρωπίας καὶ πίστεως. Εἰς τὴν πρωτοδουλίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου χρεωστεῖται ἡ Ἱδρυσις πτωχοτροφείων καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Οὗτος δ' ἐρρύθμισε κατὰ πρῶτον καὶ τὰ τοῦ κοινοδιακοῦ βίου τῶν μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐν τῇ Δύσει ἐδασίλευεν ὁ γενναῖος Γρατιανὸς μέχρι τοῦ 383, ὅτε ἐθανατώθη ἐν Λουγδούνῳ, τῇ σημερινῇ Λυὼν, τῆς Γαλατίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ ἡκολούθησαν ἐν τῇ Δύσει ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου, ἕως ὅτου, ἐπελθὼν ὁ Θεοδόσιος τῷ 394, κατέλαβε καὶ τὴν Δύσιν καὶ ἀποκατέστησεν ἐκ νέου τὴν ἑνωσιν ὅλου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν ὁ Θεοδόσιος τῷ 395, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος διενεμήθησαν τὸ κράτος, ὡς ὁ Θεοδό-

σιος πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχε διατάξει· ὁ μὲν Ἀρκάδιος δηλαδὴ ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν, ὁ δ' Ὀνώριος τὴν Δύσιν. Ἐκτοτε ἔμεινε διὰ παντὸς χωρισμένη ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Δύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ Α'.

1. Ἀρκάδιος.

Ὁ Ἀρκάδιος κατέλαβε τὸν θρόνον ἐν ἡλικίᾳ δεκαοκτὼ ἐτῶν, ἦτο δὲ ἀγαθὸς μὲν βασιλεὺς ἀλλ' ἄνευ θελήσεως καὶ ἰκανότητος· καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του διηυθύνετο ὑπὸ βαρβάρων συμβούλων, τοῦ Γαλάτου Ῥουφίνου κατ' ἀρχάς, ἔπειτα τοῦ Ἀρμενίου Εὐτροπίου καὶ τελευταῖον τοῦ Γότθου Γαῖνᾶ, οἵτινες ὅλοι ξένοι καὶ ἀδιάφοροι ὄντες πρὸς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἔγιναν αἴτιοι μεγάλων συμφορῶν εἰς τὸ κράτος.

Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἐπανεστάτησαν ἐκ νέου οἱ Βησιγότθοι καί, ἀνακηρύξαντες βασιλέα αὐτῶν τὸν νεαρὸν ἀλλὰ γενναῖον καὶ ἰκανώτατον Ἀλάρικον, εἰσώρμησαν εἰς τὴν Θράκην λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες αὐτήν. Ὁ σύμβουλος τοῦ Ἀρκαδίου, ὁ πανοῦργος Γαλάτης Ῥουφίνος, λέγεται ὅτι κατῴρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Ἀλάρικον νὰ στραφῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Βησιγότθοι ἦσαν, ὡς εἶπομεν, Ἀρειανοὶ καὶ κατεῖχοντο ὑπὸ φανατικοῦ μίσους ἐξ Ἰσοῦ καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν καὶ κατὰ τῶν ἐθνικῶν. Ἐκ τοῦ μίσους τούτου ἐλαυνόμενοι συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τῆς Ἐλευσίνης καὶ ἐφόνευσαν τὸν τελευταῖον ἱεροφάντην τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων· μόνον τὰς Ἀθήνας ἐσεδάσθησαν, ἀρκεσθέντες εἰς χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπῆνεγκον μείζο-

νας καταστροφάς, κυρίως ὅπου εὕρισκον ἀντίστασιν· ἀλλὰ σημειώ-
 τέον ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας εἶχεν ἤδη ἐλαττωθῆ καὶ πολλαὶ
 πόλεις εἶχον καταστραφῆ ἀπὸ παλαιότερων χρόνων, ἡ δ' ἑλληνικὴ
 ὕψηλεια εἶχεν ὑποστῆ φοβερὸν πλήγμα ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου. Οἱ
 Βησιγόθοι συνεπλήρουν τρόπον τινα τὰς ἀποφάσεις καὶ τὸν πόλε-
 μον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.
 Κατὰ τούτων δ' ἐπῆλθεν ὁ χρηστὸς καὶ γενναῖος σύμβουλος τοῦ
 ἐν τῇ Δύσει αὐτοκράτορος Ὀνωρίου Στελίκων καὶ προσέβαλε τοὺς
 Βησιγόθους παρὰ τὴν Φολόην τῆς Πελοποννήσου. Ὁ ἀρχηγὸς αὐ-
 τῶν Ἀλάριχος μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ φυγὼν διὰ τοῦ Ῥίου εἰς
 Αἰτωλίαν καὶ Ἡπειρον. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρκαδίου, φθονοῦντες
 καὶ φοβούμενοι τὸν Στελίκωνα, ὑπεστήριξαν τὸν Ἀλάριχον καὶ
 διώρισαν αὐτὸν διοικητὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἦτοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ
 Ἑλληνικῶν χωρῶν πλὴν τῆς Θράκης καὶ κάτω Μοισίας. Ἐν Ἰλλυ-
 ρίᾳ παρασκευασθεὶς στρατιωτικῶς ὁ Ἀλάριχος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ
 Στελίκωνος ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἐπὶ Ἀρκαδίου ἤχμασεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ μέγιστος καὶ πολυγραφώτατος ῥήτωρ
 τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο αὐστηροτάτων ἡθῶν καὶ ἀτρο-
 μήτου θάρρους ἀνὴρ καὶ ἐμαστίγωνε διὰ τοῦ κηρύγματός του τὴν
 τρυφὴν τῆς αὐλῆς καὶ ἰδίως τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοξίας καὶ τὴν
 διαφθορὰν τῶν πλουσίων. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα καθηρέθη τοῦ θρόνου
 καὶ ἐξωρίσθη εἰς Κουκουσὸν τῆς Καππαδοκίας· μεταβαίνων εἰς τὸν
 τόπον τῆς ἐξορίας ἀπέθανεν ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκ τῶν κόπων τῆς
 ὁδοιπορίας ὁ μέγας ἀπὸ ἡθικῆς ἀπόψεως ἀνὴρ τῷ 457. Μετὰ
 τινα ἔτη ἐκομίσθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ ὄσθα τοῦ λαίτρευ-
 τοῦ ἀνδρὸς καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἤχμασε καὶ ἄλλος σοφὸς ἀνὴρ τῆς ἐκ-
 κλησίας, ὁ φιλόπατρις Συνέσιος. Κατ' ἀρχὰς ἐθνικὸς, ἡσπάζετο
 ἔπειτα τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος ἐν τῇ πατρίδι του
 Κυρηναϊκῇ τῆς Ἀφρικῆς, ἣν καὶ ὑπερήσπισε ποτε ἐνόπλιως κατὰ
 τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῆς βαρβάρων γειτονικῶν λαῶν. Ὁ Συνέ-

σιος συνεδύασε τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικάς ἀναμνήσεις μετὰ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

2. Θεοδοσίος Β' ὁ Μικρὸς (408—450).)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ὀκταετῆς τὴν ἡλικίαν Θεοδοσίος, ἐπικληθεὶς Μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάππον του Θεοδοσίον τὸν Μέγαν. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἐπετρόπευε τὸν Θεοδοσίον ὁ σπουδαῖος πολιτικὸς ἀνὴρ Ἀνθέμιος, ἔπειτα δ' ἐκυβέρνησα τὸ κράτος ἡ εὐφυὴς, εὐσεβὴς καὶ φιλόδοξος ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία, ὥστε δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Θεοδοσίος ἔμεινε μόνον κατ' ὄνομα βασιλεὺς. Ἡ Πουλχερία ἔδωκεν εἰς τὸν Θεοδοσίον σύζυγον τὴν σοφὴν θυγατέρα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου Ἀθηναΐδα, ἣτις ἐδαπτίσθη καὶ μετονομάσθη Εὐδοκία. Ἡ Εὐδοκία εἰσήγαγεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν Ἱδρυσιν πανεπιστημίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ φιλολογία πρὸς μὲν κυρίως τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Καὶ ὁ Θεοδοσίος εὐχαρίστως ἐκαλλιέργει μετὰ τῆς γυναικὸς του τὰ γράμματα, τόσοι μάλιστα, ὥστε νὰ καλλιγραφῇ χειρόγραφα, ὡς παραδίδεται.

Σπουδαῖον καὶ εὐτυχὲς γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ἡ εἰρηνικὴ διανομὴ τῆς Ἀρμενίας μεταξὺ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων. Ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου ὁ Ἀρμένιος Μεσρόδ ἐφεῦρε τὴν Ἀρμενικὴν γραφὴν καὶ μετέφρασεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τὰ ἱερὰ βιβλία εἰς τὴν Ἀρμενικὴν. Τοιοῦτοτρόπως συνεδέθη ἡ Ἀρμενία μὲ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ὡφέλιμον ἔργον εἶναι καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐκδοθέντων νόμων καὶ ἡ σύνταξις τοῦ Θεοδοσιακοῦ λεγομένου κώδικος. Ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης συνεκλήθη ἡ ἐν Ἐφέσῳ Γ' οἰκουμένη Σύνοδος (431) καὶ κατεδίκασε τὸν Νεστόριον, ὅστις δὲν παρεδέχετο τὴν Παρθένον Μαρίαν ὡς μητέρα Θεοῦ καὶ ἐπομένως ἡρνεῖτο τὴν θεϊαν φύσιν

τοῦ Χριστοῦ, ὅπως κατ' ἄλλον τύπον ἔπραττε καὶ ὁ Ἄρειος. Ἄλλο ἔργον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ἡ εὐρυνσις τοῦ περιδόλου καὶ ἡ οἰκοδομὴ τῶν περιφήμων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτινα ἐπισκευαζόμενα κατὰ καιροὺς ὑπερήσπισαν αὐτὴν μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ Θεοδοσίου Β' ἐγένετο εἰς τὸ κράτος ἡ καταστρεπτικὴ ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν. Οἱ Οὐννοι ἡρῆμωσαν ἐβδομήκοντα πόλεις πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Φιλιππούπολιν, καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησαν τοὺς αὐτοκρατορικοὺς στρατοὺς. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην, πληρώσας ἅφ' ἐνὸς μὲν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἑξ ἑκατομμυρίων λιτρῶν χρυσοῦ, ἥτοι ὑπὲρ τὰ ἑπτὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἅφ' ἐτέρου δ' ἀναλαβὼν τὴν ὑποχρέωσιν φόρου ἐτησίου καὶ παραχωρήσας εἰς τοὺς Οὐννους τὰ βόρεια μέρη τῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας. Ἐπὶ Θεοδοσίου κατέλαβον οἱ Βανδῆλοι μέρος τῆς βορείου Ἀφρικῆς μετὰ τῆς Καρχηδόνας.

3. Πουλχερία καὶ Μαρκιανός (450—457).

Μετὰ τὸν Θεοδοσίον Β', ἀποθανόντα ἄτεκνον, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ περίφημος ἀδελφὴ αὐτοῦ Πουλχερία, ἥτις συνεζεύχθη καὶ προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν γηραιὸν συγγλητικὸν Μαρκιανόν, ἵνα δυνηθῇ νὰ κυδερνήσῃ τὸ κράτος ἀσφαλέστερον. Ὁ Μαρκιανὸς ἐκυβέρνησε πράγματι μετὰ συνέσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τόλμης. Ὅτε οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀττίλα ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους τὸν ἐτήσιον φόρον, τὸν ὅποιον ὑπεχρέωθη νὰ πληρώνῃ ὁ Θεοδόσιος, ὁ Μαρκιανὸς ἀπήντησεν ὑπερηφάνως ὅτι χρυσὸν ἔχει μόνον διὰ τοὺς φίλους, διὰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς σίδηρον. Ὁ Ἀττίλας ἐξεμάνῃ διὰ τοῦτο κατὰ τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀλλ' ἑτοιμαζόμενος εἰς τὴν κατὰ τῆς Δύσεως ἐκστρατείαν, ἀφῆκεν ἀνενόχλητον τὸ Βυζαντιανὸν κράτος.

Ὁ Μαρκιανὸς συνεχάλεσεν ἐν Χαλκηδόνι τὴν τετάρτην Οἰκου-

μενικὴν Σύνοδον κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς, παραδεχομένου μίαν μόνον φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ, τὴν θεϊαν. Ἡ σύνοδος κατεδίδασκε τῷ 451 τὴν αἵρεσιν τῶν Εὐτυχιανῶν ἢ Μονοφυσιτῶν καὶ ἐδογματίσεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι θεάνθρωπος, ἐπομένως ἔχει δύο φύσεις ἀσυγχύτως ἡνωμένας. Οἱ Μονοφυσῖται ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνόδου ἐτάρακτον συχνὰ τὸ κράτος, διότι ἐπέμενον εἰς τὴν αἵρεσιν των.

4. Τὸ κράτος τῶν Οὐννων.

Οἱ Οὐννοι οἱ προχωρήσαντες μέχρι τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης ἠγνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν ἐν κράτος τῷ 435 ὑπὸ τὸν φοβερόν ἡγεμόνα Ἀττίλαν, ὅστις ἐπεξέτεινε ταχέως τὸ κράτος του μέχρι τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Ἀδρία, ὑποτάξας πλείστους Γερμανικοὺς καὶ Σλαυικοὺς λαοὺς.

Τὸ Βυζαντιανὸν κράτος εἶδομεν ὅτι ὑπέστη τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων καὶ ἠναγκάσθη νὰ πληρώνῃ φόρον, τοῦ ὁποῖου ἀπηλλάγη μόνον ἐπὶ Μαρκιανοῦ. Τῷ 450 συνέλαβεν ὁ Ἀττίλας τὸ σχέδιον νὰ ὑποτάξῃ τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον προεχώρησεν, ἀντὶ νὰ στραφῇ κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν, διὰ τῆς Γερμανίας πρὸς τὴν Γαλατίαν, ἵνα καταστρέφῃ τὸ κράτος τῶν Βησιγόθων καὶ ἐνωθῇ μετὰ τῶν Βανδάλων. Μετὰ 700,000 στρατοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχον καὶ Σλαῦοι καὶ Γερμανοί, διέδῃ τὸν Ῥήνον, φέρων πανταχοῦ τὴν καταστροφὴν. Ἐν τοῖς Καταλαυნიκοῖς πεδίοις, τοῖς σημερινοῖς Châlons sur Marne τῆς ἐπαρχίας Καμπανίας τῆς Γαλατίας, συνεκρούσθη ὁ Ἀττίλας πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Ἀέτιον, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνεμάχουν οἱ Βησιγόθοι καὶ ἄλλοι Γερμανικοὶ λαοί. Ἡ μάχη ὑπῆρξε φοβερά (451), ἡ μεγίστη ἕως τότε τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἡττήθη δὲ κατ' αὐτὴν ὁ Ἀττίλας πρὸ πάντων διὰ τῆς γενναιότητος τῶν Βησιγόθων, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ, ὁ δὲ διάδοχός του ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἡρωϊσμοῦ. Λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ περὶ τὰς 300,000

μαχητῶν. Ὁ Ἀτίλας ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ῥήγον καὶ ἐπανέλθῃ εἰς Οὐγγαρίαν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰσέβαλεν εἰς Ἰταλίαν. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκυληίας, φεύγοντες τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἀτίλα, κατέφυγον εἰς τὰ βορείως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου ἀπρόσιτα νησίδια καὶ ἔκτισαν τὴν ἔπειτα περίφημον καταστάσαν Ἐνετίαν. Ὁ Ἀτίλας προεχώρησε μέχρι Ῥώμης, ἀλλὰ καμφθεὶς, κατὰ τινα παράδοσιν, ὑπὸ τῶν παρακλήσεων τοῦ πάπα Λέοντος δὲν ἐκυρίευσεν αὐτήν, ἀλλ' ἐπέστρεψε ταχέως ὀπίσω. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐνυμφεύθη ὠραίαν Γερμανίδα, ἣτις ἐφόνευσεν αὐτὸν τῇ 453 τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου, ἐκδικουμένη διὰ τὰς ἐρμηώσεις τῆς Γερμανίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀτίλα διελύθη τὸ ἀπέραντον Οὐγγικὸν κράτος, τῶν υἱῶν αὐτοῦ μὴ δυνηθέντων νὰ συγκρατήσωσι τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΑΠΟ ΛΕΟΝΤΟΣ Α' ΜΕΧΡΙ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Α'.

1. Λέων α' (457—474).

Ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ ἐν Σηλυβρία τῆς Θράκης χιλιάρχος Λέων, τῇ βοηθείᾳ τοῦ πανισχύρου Ἀσπαρος, ἀρχηγοῦ τῆς ἐκ βαρβάρων ἀποτελουμένης φρουρᾶς. Ὁ Λέων Α', θέλων ν' ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας τοῦ Ἀσπαρος καὶ τῶν ἐνοχλήσεων τῶν βαρβάρων, συγκρότησεν ἰθαγενῇ στρατὸν ἐκ τῶν Ἰσαύρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ζήνωνος, εἰς τὸν ὅποιον ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀριάδην. Διὰ τοῦ τάγματος τῶν γενναίων Ἰσαύρων κατέλυσε ὁ Λέων τὴν δύναμιν τοῦ Ἀσπαρος καὶ τῶν Γότθων.

Ὁ Λέων Α' ἔστειλε μεγάλην στρατιὰν κατὰ τοῦ ἐν Ἀφρικῇ πειρατικοῦ κράτους τῶν Βανδήλων, οἵτινες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Βασιλίσκον αὐτοκρατορικός στόλος ἐκ χιλίων πλοίων μετὰ 100,000 μαχητῶν ἀπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν, διότι οἱ Βανδῆλοι ὑπὸ τὸν τολμηρὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν Γιζέριχον ἐπετέθησαν μετὰ πυρπολικῶν πλοίων καί, ὑπὸ τοῦ ἀνέμου βοηθούμενοι, κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τοῦ Βυζαντιανοῦ στόλου. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνίκανος ναύαρχος Βασιλίσκος μόλις ἐσώθη. Συναίτιος τῆς ἀποτυχίας ἐθεωρήθη καὶ ὁ Ἀσπαρ καὶ διὰ τοῦτο ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Λέοντος, ὅστις ἐπεκλήθη τότε Μακέλλης ἦτοι σφαγεύς.

Ὁ Λέων ἐστέφθη πρῶτος ὡς αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ἡ ἀνάρρησις ἐγένετο μόνον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ.

2. Τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου μέχρι τοῦ 476.

Οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ τῶν Σουήδων, Βανδήλων, Βουργουνδίων καὶ Ἀλανῶν, ὠθούμενοι ὑπὸ ἄλλων Γερμανῶν καὶ Σλαύων, εἰσέβαλον τῷ 405 ἐπὶ Ὀνωρίου εἰς Ἰταλίαν. Ὁ γενναῖος Στελίχων, ὁ γαμβρὸς τοῦ Θεοδοσίου, ἐνίκησε τοὺς βαρβάρους τούτους εἰς τὰ στενὰ τῶν Φαισουλῶν καὶ τοὺς ἡγάγκασε νὰ υπερβῶσι τὰς Ἀλπεῖς καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς Γαλατίαν. Ἐνταῦθα ἔμειναν οἱ Βουργουνδιοὶ καὶ ἔδρυσαν τὸ Βουργουνδιακὸν κράτος μετὰξὺ Ῥοδανοῦ καὶ Ἰόρα. Οἱ δὲ Σουῆβοι, Βανδῆλοι καὶ Ἀλανοὶ διέβησαν τὰ Πυρηναῖα καὶ ἐγκατέστησαν ἐν Ἰσπανίᾳ τῶν Βανδήλων τὸ ὄνομα διετηρήθη ἐν τῇ σημερινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἰσπανίας Ἀνδαλουσίᾳ.

Συγχρόνως περίπου ἰδρύθησαν τὰ κράτη τῶν Φράγκων ἐν τῇ παραρρηγίῳ Γαλατίᾳ καὶ τῶν Ἀλαμανῶν ἐν τῇ σημερινῇ Ἀλσατίᾳ. Βραδύτερον κατελήφθη καὶ ἡ Βρεττανία ὑπὸ Γερμανικῶν λαῶν οἱ Κελτικοὶ λαοὶ τῆς Βρεττανίας ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τῶν ληστρι-

κῶν κατοίκων τῆς Σκωτίας, προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Σάξονας ἐκ Γερμανίας. Οὗτοι διέδωκαν τῷ 449 εἰς Βρεττανίαν καί, νικήσαντες τοὺς Σκώτους καὶ καταλαβόντες τὴν χώραν, ἐξωλόθρευσαν καὶ μέγα μέρος τῶν προσκαλεσάντων αὐτοὺς Βρεττανῶν· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐσώθησαν καὶ κατέφυγον εἰς Γαλλίαν ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν κληθεῖσῃ Βρεττανία, τῇ σημερινῇ Bretagne.

Πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἡνωμένων Γερμανικῶν λαῶν εἶχεν εἰσβάλῃ εἰς Ἰταλίαν ὁ Ἀλάριχος ἐκ τῆς Ἰλλυρίας, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω. Εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν ἦλθεν εἰς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ ὁ Στελίων καὶ τὸν ἐνίκησεν. Ἀλλ' ὅτε βραδύτερον ὁ Στελίων, μετὰ τὴν ἐν Φαισούλαις νίκην, διαβληθεὶς εἰς τὸν νωθρὸν Ὀνωρίον, ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτοῦ, εἰσέβαλεν ὁ Ἀλάριχος ἐκ νέου εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ τὴν μὲν Ῥαβένναν δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ, ἐνεκα τῶν περικυκλούντων αὐτὴν ἐλῶν, ἀλλὰ τὴν ἄλλοτε ὑπερήφανον Ῥώμην κατέλαβεν εὐκόλως καὶ παρέδωκεν εἰς λεηλασίαν τῷ 409. Ἡ ἄλωσις αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν γενομένην τῷ 390. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀφῆρπασε τὸν Ἀλάριχον ὁ θάνατος, ἐνῷ ἐδῆλυν τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλάριχου, συμφιλιωθείς μετὰ τοῦ Ὀνωρίου, ὑπερέβη τὰς Ἀλπεὺς καὶ κατέλαβε τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τολῶσαν, ἀναγνωρίσθεις ὡς νόμιμος αὐτόθι κύριος ὑπὸ τοῦ Ὀνωρίου. Ἐκεῖθεν ἐξέτειναν τὰς κτήσεις αὐτῶν οἱ Βησιγόθοι καὶ εἰς Ἰσπανίαν.

Οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ Βανδῆλοι, πολεμούμενοι ὑπὸ τῶν Βησιγόθων, διέδωκαν εἰς Ἀφρικὴν καὶ ὑπὸ τὸν φοδερὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν Γιζέριχον κατέλαβον τὴν Μαυριτανίαν καὶ Νουμιδίαν καὶ ἔκτισαν τῷ 429 τὴν νέαν Καρχηδόνα, ἥτις κατέστη ταχέως ὀρμητήριον φοβερῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν. Βραδύτερον τῷ 455 ἐπλευσαν οἱ Βανδῆλοι εἰς Ἰταλίαν, κληθέντες ὑπὸ τῆς βασιλείας Εὐδοξίας ἐναντίον τοῦ Πετρωλίου Μαξίμου, σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου καὶ φονέως τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ'. Οἱ Βανδῆλοι κατέλαβον ἀμνηχτεῖ τὴν Ῥώμην καὶ παρέδωκαν αὐτὴν εἰς πολυήμερον φοδερὰν καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν. Οὐδεὶς ἠδυνήθη

ν' ἀντικρούσῃ τοὺς Βανδήλους· ὁ ἡρωϊκὸς Ἀέτιος, ὁ νικητὴς τῶν Οὐννων εἶχε φονευθῇ ὑπὸ Οὐαλεντιανιανοῦ τοῦ Γ'. Οἱ Βανδῆλοι, ἀφ' οὗ ἡρήμωσαν τὴν πόλιν καὶ ἀπήγαγον μέγα πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ λαφύρων, ἀπέπλευσαν εἰς Ἀφρικὴν καὶ ἐξηκολούθησαν τὰς πειρατικὰς τῶν θαλασσοπορίας. Ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ συμπεριφοράς τῶν Βανδῆλων ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ λέξις Βανδαλισμός, σημαίνουσα πρᾶξιν βάρβαρος καὶ φθορὰν καλλιτεχνημάτων. Ἐπὶ Λέοντος Α', ὡς εἶπομεν, ἐνίκησαν καὶ τὸν Βυζαντιακὸν στόλον.

Ἐν ᾧ Γερμανικαὶ πολιτεῖαι ἐδημιουργοῦντο καὶ ἐστερεοῦντο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ἀρχαίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ δύναμις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἡλαττοῦτο ὁσημέραι περισσότερον. Γερμανοὶ στρατηγοὶ ἢ σύμβουλοι διηθύθον τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀνευθελήσεως τελευταίους αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως, ἕως οὗτο ὁ στρατηγὸς τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ τῶν Ἑρούλων Ὀδόακρος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Ῥωμύλου Αὐγουστύλου ἐν Ῥαβέννῃ (476). Ὁ Ῥωμύλος προσῆλθε καὶ ἐγονυπέτησε πρὸ τοῦ Ὀδοάκρου, παρακαλῶν νὰ φεισθῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ κατέθηκε πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν καὶ τὰ ἄλλα σήματα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Ὁ Ὀδόακρος ἐχάρισε τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἀνανδρον Ῥωμύλον καὶ κατέλαβε τὴν Ῥαβένναν, ἀναγνωρισθεὶς ἔπειτα, κατ' αἰτησίαν τοῦ, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Ζήνωνος ὡς πατρίκιος, ἥτοι ἀνώτατος κυβερνήτης τῆς Ἰταλίας. Τὸ κράτος τοῦ Ὀδοάκρου κατελύθη τῇ 493 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ὀστρογόθων Θεοδώριχου, ἀναγνωρισθέντος ἐπίσης ὑπὸ τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Θεοδώριχος εἶχεν ἀνατραφῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦτο δὲ γενναῖος στρατηγὸς καὶ σπουδαῖος πολιτικός.

Τὸ ἔτος 476 θεωρεῖται γενικῶς τὸ τέλος τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ ἀρχὴ τῆς μεσαιωνικῆς, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔπαυσεν ἡ Ῥώμη καὶ ἐν γένει ἡ Ἰταλία νὰ εἶναι ἡ ἕδρα Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐκτὸς μὲν τῆς Ἰταλίας εἶχε καταλυθῇ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος πρὸ τοῦ 476, ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ ἀνεγνωρίζετο

ἡ νόμιμος κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων τῆς Ἀνατολῆς καὶ μετὰ τὸ 476, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων παρέμεινεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῇ δὲ 800 ἔλαβεν αὐτὸ δι' ὀλίγα ἔτη καὶ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἀπὸ δὲ τοῦ 961 μέχρι τοῦ 1806 καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας.)

3. Λέων Β'—Ζήνων (474—491).

Ἀναστάσιος Α' (491—518).

Ἀποθανὼν ὁ Λέων Α' κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν Λέοντα Β', τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ τῆς Ἀριάδνης. Ὁ Λέων Β' προσέλαβε συμβασιλέα τὸν πατέρα του, ὅστις καὶ τὸν διεδέχθη μετὰ τὸν θάνατόν του, συμβάδντα μετὰ δέκα μῆνας.

Ὁ Ζήνων προσεπέσθην νὰ συμφιλιώσῃ διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ αὐτοῦ τοὺς Μονοφυσίτας μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλ' ἀπέτυχεν, ἡ δ' ἀνάμειξις του εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα προεκάλεσε τὰς πρώτας ἔριδας μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἦτο αὐστηρῶς ὀρθόδοξος καὶ σφοδρὰ ἀντίπαλος τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ὑπήγχετο τότε καὶ ἡ Ἑλλάς μετὰ τῆς Μακεδονίας.

Ἐπὶ τοῦ Ζήνωνος κατελύθη τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπέδραμον καὶ ἐδῆωσαν τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ Ὄστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θεοδώριχον, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ζήνωνος μετέδρσαν εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦ Ὁδοάκρου. Φυγόντων τῶν Ὄστρογόθων ἐξ Ἀνατολῆς ἠγνοίχθη ὁ ὁδὸς εἰς τοὺς Σλαῦους καὶ Βουλγάρους, οἵτινες πρῶτον νῦν φαίνονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος (491) ἡ Ἀριάδνη ἐξέλεξεν ὡς σύζυγον τὸν ἔμπειρον πολιτικὸν Ἀναστάσιον, τὸν ἐπικαλούμενον Δίκωρον, διότι εἶχεν ἓνα ὀφθαλμὸν μέλανα καὶ ἓνα κυανοῦν.

Ἐπὶ Ἀναστασίου ἐφθασαν μέχρι Ἑράκλεις αἱ ἐπιδρομαὶ τῆς του-

ρανικῆς ἢ τουρκικῆς φυλῆς τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἐπὶ Ζήνωνος (487) εἰσέδραλον εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους ἐκ τῶν πρώτων παρὰ τὸν ποταμὸν Βόλγαν οἰκήσεων αὐτῶν. Ὁ Ἀναστάσιος, ἵνα προφυλάξῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν κάλλιον ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἔκτισε τὸ Μέγα ἢ Ἀναστασιανὸν ἐπικληθὲν τεῖχος, ὅπερ διήκην ἀπὸ τῶν Δέρκων παρὰ τὸν Εὐξείνιον μέχρι τῆς Σηλυδρίας παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ τοῦ ὁποίου ἔχνη τινὰ σώζονται μέχρι σήμερον.

Ὁ Ἀναστάσιος ἐκυδέρνησε τὸ κράτος δικαιοτάτα καὶ ἡλλάττωσε τοὺς φόρους. Μετόκησε δ' εἰς Θράκην ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας μέγα μέρος τοῦ ὀρεινοῦ καὶ ἐπαναστατικοῦ λαοῦ τῶν Ἰσαύρων, οἵτινες ἐν τῇ νέᾳ οἰκίσει μετεβλήθησαν εἰς καλοὺς γεωργούς.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ Μονοφυσιτῶν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ Ἀναστασίου. Οὗτος θελήσας νὰ περιποιηθῇ τοὺς Μονοφυσίτας προεκάλεσεν αἱματηρὰς ταραχάς, ἐν μέσῳ δ' αὐτῶν ἀπέθανε τῷ 518.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Α' ΜΕΧΡΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Ἰουστῖνος Α' (518—557).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ βοηθείας τοῦ στρατοῦ ὁ ἐξ Ἰλλυρίας διοικητῆς τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς Ἰουστῖνος. Οὗτος ἦτο μὲν ἀγράμματος, ἀλλὰ συνετὸς καὶ εὐσεβέστατος αὐτοκράτωρ. Διὰ τῆς φειδωλῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἀπεταμίευσε πολλὰ χρήματα καὶ ἠυχόλυνεν οὕτω τὴν μεγαλεπήβολον καὶ πολυέξοδον βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

2. Ἰουστινιανὸς Α'. (527—565)

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστίνου Α' καὶ ἔτυχεν ἐπιμελοῦς ἀνατροφῆς. Ὁ Ἰουστινιανὸς προσεπάθησε ν' ἀνασυστήσῃ το Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἐπέτυχε κατὰ πολὺ, ἔχων συνεργοὺς ἐξόχους ἄνδρας, τοὺς στρατηγοὺς Βελισάριον καὶ Ναρσῆν. Καὶ ἔργα εἰρήνης ἐπετέλεσε μεγάλα, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Τριβωνιανοῦ καὶ τοῦ οἰκονομολόγου Ἰωάννου Καππαδόκη.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβε σύζυγον τὴν ὀρχηστρίδα Θεοδώραν, ἥτις ἦτο γυνὴ εὐφροσύνης καὶ ὠφέλησε μεγάλως καὶ τὸ κράτος καὶ τὸν Ἰουστινιανόν. Ἡ ἀξία τῆς Θεοδώρας ἐδείχθη ἀμέσως ἐν τῇ λεγομένῃ στάσει τοῦ Νίκα. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ Κωνσταντινουπόλεως ἐτελοῦντο συχνάκις αἱ ἀγαπητότατοι εἰς τοὺς κατοίκους ἀρματαδρομῖαι. Ἦτο δ' ὁ ἵπποδρομος κεκοσμημένος ὑπὸ ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης κομισθέντων ἐκ διαφόρων πόλεων τοῦ κράτους. Οἱ διαγωνιζόμενοι καὶ οἱ θεαταὶ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ διηροῦντο εἰς φατρίας, αἵτινες ἐπωνομάζοντο ἐκ τοῦ χρώματος τῶν στολῶν τῶν ἀρματηλατῶν Βενετοὶ καὶ Πράσινοι.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν φατριῶν τούτων προσέλαβον διὰ τοῦ χρόνου καὶ πολιτικὴν δύναμιν καὶ κατήντησαν πανίσχυροι. Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνεκρούσθησαν αἱ δύο φατρίαι, ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ διαλύσῃ τοὺς ἐρίζοντας, προεκάλεσε σφοδροτάτην στάσιν, ἐπικληθεῖσαν στάσιν τοῦ Νίκα. Μεγάλῃ πυρκαϊᾷ ἀναφθῆσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ἐπήνεγκε μεγάλας ζημίας εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέστρεψε καὶ τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἡ στάσις ὑπεθάλπετο καὶ ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ὑπατίου, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀναστασίου, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν αὐτοκράτωρ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπώλεσε τὸ θάρρος του καὶ ἐσκέπτετο περὶ φυγῆς, ἀλλ' ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἐπεισεν αὐτὸν νὰ μένῃ καὶ ν' ἀναθέσῃ τὴν κατάπνιν τῆς στάσεως εἰς τὸν στρατηγὸν Βελισάριον. Οὗτος μὲ τὸν ὀλίγον πιστὸν στρατὸν κατέβαλε ταχέως τὴν στάσιν καὶ ἐφόνευσε

χιλιάδας πολλὰς στασιαστῶν ὡς καὶ τὸν Ὑπάτιον (532). Μετὰ τὴν στάσιν ταύτην ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγένετο δεσποτικώτατος, οὐδ' ἡγήχετο πλέον τὴν ἐν ταῖς φατρίαις τοῦ ἵπποδρόμου ἐκδηλουμένην λαϊκὴν θέλησιν.

Ἡδὴ πρὸ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα οἱ Πέρσαι εἶχον εἰσβάλει εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε κατ' αὐτῶν τὸν Βελισάριον, ὅστις μετὰ μεγάλους ἀμφιρρόπους ἀγῶνας κατώρθωσε νὰ συνάψῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Χοσρόην τὸν Α' τὴν ἐπικληθεῖσαν ἀπέραντον εἰρήνην.

Μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισάριον κατὰ τῶν Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ στόλος καὶ στρατὸς τοῦ Βελισαρίου ἦτο κατὰ πολὺ κατώτερος τοῦ σταλέντος ποτὲ ἐπὶ Λέοντος Α' κατὰ τῶν Βανδήλων· ἀλλ' ὁ Βελισάριος κατώρθωσε, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἀφρικανῶν, οἵτινες ἐμίσουν σφόδρα τοὺς Βανδήλους, νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος αὐτῶν (534) καὶ συλλάβῃ αἰχμάλωτον τὸν γενναῖον βασιλέα τῶν Βανδήλων Γελίμερον, δισέγγονον τοῦ ἐπὶ Λέοντος Α'. ἡγεμόνος Γιζερύχου, κοσμήσαντα ἔπειτα τὸν θρίαμβον τοῦ Βελισαρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ Καρχηδὼν ἐγένετο μετὰ τόσας συμφορὰς Ἑλληνικὴ καὶ ἔμεινε πρωτεύουσα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ ἓνα καὶ ἡμισὺν αἰῶνα.

Μετὰ τοὺς Βανδήλους ἦλθεν ἡ σειρά τῶν Ὀστρογόθων ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ δαφνοστεφὴς Βελισάριος μετὰ μεγίστης ταχύτητος κατέλαβε τὴν Σικελίαν καὶ ἐκείθεν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἔφθασεν εἰς Ῥώμην, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε, κατόπιν δὲ μετὰ πολλὰς μάχας ἐκυρίευσε καὶ τὴν Ῥαβένναν, αἰχμαλωτίσας καὶ τὸν βασιλέα Οὐτιγίν. Εἰς τὸν γενναῖον, μετρίοφρονα καὶ καρτερικώτατον Βελισάριον προσήγεγκον οἱ Ὀστρογόθοι τὴν βασιλείαν, ἀλλ' οὗτος ἀπέκρουσεν αὐτὴν ὡς τίμιος στρατιώτης. Ἐν τούτοις κατέστη ὑποπτος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνεκλήθη ἐξ Ἰταλίας, ἵνα σταλῇ κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες συνεννοηθέντες μετὰ τῶν Ὀστρογόθων εἰσέβαλλον πάλιν εἰς τὸ κράτος. Ἡ δυσπιστία τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατέδιωκεν ἔκτοτε τὸν Βελισάριον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ὁ Βελισάριος, ἀφ' οὗ ὑπηρετήσεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἄνευ μεγάλων ἐπιτυχιῶν ἐν τῷ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμῳ, ἐστάλη πάλιν εἰς Ἰταλίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ὀστρογόθοι, ἐκλέξαντες βασιλέα τὸν Τωτίλαν, ἡτοιμάσθησαν διὰ νέους πολέμους. Ὁ Βελισάριος δὲν εἶχεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἵνα καταλύσῃ τὴν δύναμιν τῶν ἀναθαρρησάντων Ὀστρογόθων καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ ταῦτα ἔστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν γενναῖον στρατηγὸν Ναρσῆν μὲ ἐπαρκεῖς δυνάμεις κατὰ τῶν Ὀστρογόθων. Ὁ Ναρσῆς κατέλυσε τὴν ἀρχὴν τῶν Ὀστρογόθων διὰ παντὸς (555) ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐθανάτωσε τὸν βασιλέα αὐτῶν Τωτίλαν. Ἡ Ἰταλία προσηρητήθη ὡς ἐξαρχία εἰς τὸ κράτος, πρῶτος δ' ἐξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἀφηρέθη ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τῶν Βησιγόθων καὶ προσετέθη εἰς τὸ Βυζαντιανὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κορδύβην.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (562) ἔληξε καὶ ὁ εἰκοσαετὴς περίπου Ἑλληνοπερσικὸς πόλεμος, καθ' ὃν οἱ Πέρσαι ἐπανειλημμένως εἰσέβαλον εἰς τὴν Λαζικήν παρὰ τὸν Πόντον ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν Συρίαν, ἔνθα κατέστρεψαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ μετέκισε τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους αὐτῆς παρὰ τὴν Κτησιφῶντα. Ἡ γενομένη γυν συνθήκη ἐξησφάλισεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν κτῆσιν τῆς Λαζικῆς καὶ τὸ ἐν τῇ Μαύρῃ θαλάσῃ ἐμπόριον κυρίως μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἀσίας.

Ἡ ἀπασχόλησις τοῦ Βυζαντιανοῦ στρατοῦ ἐν τῇ Δύσει ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ Σλαῦους καὶ Βουλγάρους νὰ καταβῶσι κάτω τοῦ Δανουβίου, τινὲς δὲ καὶ νὰ ἐγκαταστῶσιν ἀπὸ τοῦδε ἐν τῷ κράτει. Οἱ Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι ἐπῆλθον ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπανειλημμένως κατὰ τοῦ κράτους· τῷ 559 προεχώρησαν μέχρι τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου, ὅστις καὶ ἐν τῷ γήρατι προσήνεγκεν οὕτως ὀπηρεσίας μεγάλας εἰς τὴν πατρίδα του.

Ἀπειρα εἶνε τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἅτινα ἐν τούτοις

καὶ ἐξήντησαν τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις τοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦ Δανουβίου μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐν μέρει ἐξετελέσθησαν δλόκληροι σειραὶ φρουρίων, ἅτινα βραδύτερον δυστυχῶς παρημέληθησαν, ὡς φαίνεται. Τὸ μεγαλεπήβολον πνεῦμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμαρτύρουν, πλὴν τῶν φρουρίων, αἱ κτισθεῖσαι πόλεις καὶ γέφυραι, οἱ ναοὶ καὶ οἱ λουτρῶνες. Ἀλλὰ τὸ κάλλιστον ὅλων τούτων τῶν κτισμάτων εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου τοῦ Τραλλιανοῦ καὶ Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου. Ἡ Ἀγία Σοφία ἐκτίσθη ἐκ τοῦ ἀρίστου ὕλικου, κομισθέντος ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ κράτους, εἰς τοῦτο δ' ὀφείλεται ὡς καὶ εἰς τὴν οἰκοδομικὴν τέχνην· ἡ καλὴ σχετικῶς μέχρι σήμερον διατήρησις αὐτῆς· ἐπὶ ἕξ ἔτη εἰργάζοντο χιλιάδες ἐργατῶν πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Τότε ἐλύθη τελειωτικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κατασκευῆς θόλων ἢ τρουλλῶν στηριζομένων ὅχι ἐπὶ κυκλοτεροῦς οἰκοδομήματος ὡς ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ῥωμαϊκῷ Πανθέῳ, ἀλλ' ἐπὶ τόξων. Ὁ ναὸς ἔχει μῆκος 241 ποδῶν, πλάτος 224 καὶ εἶναι ἐπομένως μικρότερος τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ῥώμης. Οἱ κίονες τοῦ ναοῦ ἐκ ποικίλων μαρμάρων ἀνέρχονται εἰς ἑκατόν. Τὰ λαμπρὰ μωσαϊκὰ εἶναι σήμερον ἐπικεχρισμένα δι' ἀσβέστου. Ἡ Ἀγία Σοφία εἶναι τὸ σπουδαιότατον ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον τῆς Βυζαντιακῆς ἐποχῆς, τὸ ὅποιον ὑπῆρξε πρότυπον μιμήσεως δι' ὅλην τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ ἐμιμήθησαν ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας τοὺς χαμηλοὺς τρουλλοὺς τῶν τεμενῶν αὐτῶν. Μὲ τὰς ἐθνικὰς ἐλπίδας καὶ τὰ ἐθνικὰ γεγονότα συνεδέθη τόσον πολὺ ὁ ναὸς οὗτος, ὥστε, καὶ ἂν οὐ ἐγένετο τζαμίον Μωαμεθανικόν, δὲν ἐξηλείφθη ἐκ τῆς μνήμης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀποτελεῖ καὶ σήμερον τὸ σύμβολον τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγένετο καὶ ἡ συστηματικὴ συλλογὴ καὶ κατὰτάξις τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπηρτίσθη τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐξετέλεσεν ἐπιτροπεία σοφῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τριβωνιανοῦ. Οἱ συλλεχθέντες καὶ

τακτοποιηθέντες νόμοι μετὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν σπουδαιοτέρων νομοδιδασκάλων αποτελοῦσι τὸ Corpus juris, εἶναι δὲ γεγραμμένοι ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, πλὴν τῶν Νεαρῶν, ἧτοι νέων διατάξεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες ἐγράφθησαν ἐλληνιστί. Μετὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου ἐξηλείφθησαν σχεδὸν ὅλα τὰ ἔχνη ἀρχαίων θεσμῶν ἐν Ἑλλάδι.

Καὶ ὑπὲρ τοῦ πλουτισμοῦ τῆς χώρας, εἰργάσθη ὁ Ἰουστινιανός. Τότε' ἐκομίσθη ἐκ Κίνας ὑπὸ δύο Ἑλλήνων μοναχῶν σπόρος μεταξοσκώληκος καὶ ἀνεπτύχθη ἡ καλλιέργια τῆς μετάξης πολὺ ἐν τῷ κράτει καὶ μάλιστα ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι, ἀφ' ἧς κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα μετεδόθη καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην.

Ὁ Ἰουστινιανός, θέλων νὰ ἐπιφέρῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, ὅπως ἐπεδίωκε τὴν αὖξιν τοῦ κράτους, προσεπάθησε νὰ λύσῃ τὰς ὑπαρχούσας ἀκόμῃ ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἀδιαλλάκτων Μονοφυσιτῶν καὶ τῶν Ὀρθόδοξων καὶ πρὸς τοῦτο συνεκάλεσε τὴν πέμπτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (553). Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Συνόδου ταύτης δὲν κατωρθώθη ἡ συμφιλίωσις, διότι εἰς τὸν Μονοφυσιτισμὸν ἀνήκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι λαοί, οἵτινες ὑπὸ τὸ ἐνδυμα καὶ πρόσχημα τῆς θρησκείας κατεπολέμουν τὸ Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡσπάσθησαν τὸν Χριστιανισμὸν πολλοὶ βάρβαροι, μάλιστα Οὐνγοὶ. Τοῦναντίον κατεδιώχθησαν οἱ ὑπολειπόμενοι ἀκόμῃ ὀλίγοι ἐθνικοὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐκλείσθη ἡ ἐν Ἀθήναις σχολὴ τῶν φιλοσόφων ὡς ἀντιχριστιανική· ἡ περιουσία τῆς σχολῆς ἐδημεύθη, οἱ δὲ τελευταῖοι καθηγηταὶ ἡναγκάσθησαν νὰ φύγωσι εἰς Περσίαν. Τὴν παιδείαν τοῦ λαοῦ ἀναλαμβάνει ἀπὸ τοῦδε κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ κληρὸς, ὅπως ἐπίσης τὴν φιλολογίαν ἐμπνέει ἡ θρησκεία.

Τοιαύτῃ ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μεγαλεπήβολος ἐν τε τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τῷ ἐσωτερικῷ. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ μεγάλαι δαπάναι ἐπήνεγκον οἰκονομικὴν ἐξάντλησιν εἰς τὸ κράτος, ἥτις ἐγένετο καταφανὴς ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ἰου-

στινιανὸς ἀπέθανεν ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν Βελισάριον τῷ 565. Τὰ κατ' αὐτὸν ἱστορήσεν ὀνομαστὸς ἱστορικός, ὁ Προκόπιος.

3. Ἰουστίνος Β' (565-578).

Τὸν Ἰουστινιανὸν διεδέξατο ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστίνου δ Β', ὅστις ἦτο μὲν δίκαιος ἀλλ' ἀνεπαρκὴς πρὸς τὰς περιστάσεις. Ἐπὶ τούτου οἱ Λογγοβάρδοι, ἔθνος Γερμανικόν, ἀπεδεκάτισαν τὸν ἐπίσης Γερμανικὸν λαὸν τῶν Γηπαίδων, κατοικοῦντα ἐν τῇ σημερινῇ Ῥουμανίᾳ, καὶ κατόπιν κατῆλθον καὶ κατέλαβον (568) τὰς πλείστας πόλεις τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ, χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζωσι τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ὄνομα τῶν Λογγοβάρδων διετηρήθη ἐν τῇ σημερινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἰταλίας Λομβαρδίᾳ. Καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν Γηπαίδων ἀπέβη ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ Βυζαντιανὸν κράτος, διότι ἠυκόλυνε τὰς εἰσβολὰς καὶ κατακτήσεις τῶν Ἀδάρων. Ὁ Ἰουστίνος, στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς δυσκόλου καταστάσεως τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ κατὰ τὰ τέσσαρα τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ συνάρχοντα τὸν στρατηγὸν Τιβέριον.

4. Τιβέριος (578-582).

Διάδοχος τοῦ Ἰουστίνου ἐγένετο ὁ συνάρχων αὐτοῦ Τιβέριος. Οὗτος ἀφ' οὗ διέλυσε μετὰ συνέσεως ἐπίβουλον σχέδιον τῆς φιλοδόξου χήρας Ἰουστίνου Β' Σοφίας κατὰ τοῦ θρόνου, ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ λαμπροῦ στρατηγοῦ Μαυρικίου τὸν ἐπὶ Ἰουστίνου ἀρξάμενον μέγαν κατὰ Περσῶν πόλεμον. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ συμμάχους οἱ Ἕλληνες εἶχον τοὺς ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανιζομένους Τούρκους, οἵτινες εἶχον σχηματίσει ἰσχυρὸν κράτος ἐν Τουρκεστάν, μεταξὺ Σινικῆς καὶ Περσίας. Οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν Περσαρμενίαν καὶ προσεχώρουν θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κτησιφῶντα, τὴν πρωτεύουσιν τῶν Περσῶν, ἐν ᾧ οἱ Τούρκοι ἐξ ἀνατολῶν εἰσέβαλον

εἰς τὴν Περσίαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μακροῦ τούτου πολέμου ἀπέθανεν ὁ Τιβέριος τῷ 582.

Ἐπὶ τοῦ Τιβερίου ἐγένοντο εἰς Θράκην καὶ Μακεδονίαν μεγάλαι ἐπιδρομαὶ τῶν Σλαύων καὶ Ἀθάρων, λαοῦ ἐν μέρει Μογγολικοῦ ἀπωσθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐξ Ἀσίας. Οὗτοι, ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς ἀποδεκατισθέντας ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων Γήπαιδας καὶ Σλαυικοὺς τινὰς λαούς, ὥς τοὺς Κροάτας καὶ Σκλαθηνούς, εἶχον δημιουργήσῃ μέγα κράτος ἐν τῇ σημερινῇ Ρουμανίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ.

5. Μαυρίκιος (582—602).

Τὸν Τιβέριον διεδέχθη ὁ γαμβρός του Μαυρίκιος, χρηστὸς καὶ γενναῖος στρατηγός, ὅστις ὠνομάσθη ὑπὸ τινων ἱστορικῶν πρῶτος Ἑλλήν αὐτοκράτωρ. Ὁ Μαυρίκιος ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον νικηφόρως καὶ ἐπέβαλεν ἔπειτα εἰς τὸν θρόνον τῆς Περσίας τὸν εὐνοούμενόν του Χοσρόην τὸν Β'. Ὁ Χοσρόης διετέλεσεν εὐγνώμων καὶ φίλος πρὸς τὸν Μαυρίκιον μέχρι τοῦ θανάτου του.

Εἶδομεν ὅτι οἱ Ἀθαροὶ καὶ Σλαῦοι ἐπῆρχοντο κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους διαβαίνοντες τὸν Δανούδιον. Ἐπὶ Μαυρικίου προεχώρησαν οἱ Σλαῦοι μέχρι Πελοποννήσου, ὅπου ἔμειναν πολλοί, καταλαβόντες τὴν ὑπαιθρον χώραν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἠθέλησε νὰ παραμορφώσῃ μισέλλην καὶ φαντασιόκοπος Γερμανὸς ἱστορικός, ὁ Φαλλμεράυερ, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐξεσλαυτίσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ὑπ' ἄλλων ἱστορικῶν ἀπεδείχθη ὅτι οἱ εἰσβαλόντες Σλαῦοι ἦσαν ὀλίγοι, ἐξηλληνίσθησαν δὲ ταχέως χωρὶς ν' ἀφήσωσι σπουδαῖα ἔχνη τῆς διαβάσεώς των πλὴν ὀλίγων ὀνομάτων τόπων.

Ὁ Μαυρίκιος μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πέρσας συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του παρὰ τὸν Δανούδιον κατὰ τῶν Ἀθάρων, τοὺς ὁποίους ἀπώθει πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ἀλλ' ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ ὁ στρατός, ἀπαυδῆσας ἐκ τῶν ἀτελευτήτων πολέμων καὶ τοῦ δριμύος χειμῶνος, ἐστασίασε κατὰ τοῦ Μαυρικίου καὶ ἀνηγόρευεν

αὐτοκράτορα ἐκατόνταρχόν τινα Φωκᾶν. Ὁ Μαυρίκιος ἔφυγε τότε εἰς Ἀσίαν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐφονεύθη ἀνηλεῶς μεθ' ὅλης του τῆς οἰκογενείας.

Ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου ἔλαβεν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ Νηστευτὴς τὸν τίτλον Οἰκουμενικὸς πρὸς μεγάλην δυσἀρέσκειαν τῶν Παπῶν.

— 6. Φωκᾶς (602—610).

Ἐν ᾧ ὁ ἀνίκανος Φωκᾶς ἐκυβέρνηα τυραννικῶς, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης ὁ Β', θέλων, ὥς ἔλεγε, νὰ τιμωρήσῃ τὸν Φωκᾶν διὰ τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου τοῦ Μαυρικίου, εἰσέβαλεν εἰς Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν. Οἱ συνετώτεροι τότε καὶ μᾶλλον φιλοπάτριδες ἄνδρες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγραψαν πρὸς τὸν ὀνομαστὸν στρατηγὸν Ἡράκλειον, ἑξαρχον τῆς Ἀφρικῆς, νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς σωτηρίαν τοῦ κράτους. Ὁ Ἡράκλειος ἔστειλε τὸν υἱόν του, ἐπίσης Ἡράκλειον ὀνομαζόμενον, ὅστις ἔλθων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου τῷ 610. Ὁ Φωκᾶς ἐθανατώθη τότε ἀγρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Ἡράκλειος (610—641 μ. Χ.)

Καθ' ὃν χρόνον κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ Ἡράκλειος, τὸ κράτος ἐδρίσκετο εἰς ἐλσεινήν κατάστασιν· χρήματα δὲν ὑπῆρχον ἐν τῷ ταμείῳ τοῦ κράτους, ὁ δὲ στρατὸς δὲν ἦτο ὀργανωμένος. Ἐν Εὐρώπῃ ἠπειλεῖτο τὸ κράτος ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων, οἵτινες

συνεμάχουν, ἂν καὶ ἀνῆκον εἰς διαφόρους φυλάς· διότι οἱ μὲν Ἀβαροι ἦλθον ἐκ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας καὶ ἦσαν πιθανώτατα συγγενεῖς πρὸς τοὺς Οὐννους, οἱ δὲ Σλαῦοι κατῴκουν τὴν Εὐρώπην ἐξ ἀρχαίων χρόνων. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὸν Χοσρόην Β' εἶχον καταλάβει τὴν Ἀσσυρίαν, Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν, Συρίαν καὶ ἠπειλοῦν νὰ καταλάβωσι καὶ τὴν Παλαιστίνην. Ὁ Ἡράκλειος, πρὶν ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἔστειλε πρέσβεις εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου διέτριβε τότε ὁ Χοσρόης, ζητῶν εἰρήνην, ἀφοῦ ἐξέλιπε πλέον ὁ Φῶκας, ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ὡς προεφασίζετο ὁ Χοσρόης. Ἀλλ' οἱ μὲν πρέσβεις ἀπεπέμφθησαν, ὁ δὲ Περσικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔσφαξε τοὺς κατοίκους, ἠχμαλώτισε δὲ καὶ τὸν Πατριάρχην, ὃν μετὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἔφερεν εἰς Κτησιφῶντα. Μετὰ τὴν Παλαιστίνην κατελήφθη βραδύτερον καὶ ἡ Αἴγυπτος, ὁ σιτοβολῶν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ὁ Χοσρόης ἐσκέπτετο τὴν ὀλοσχερῇ κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους· ὁ Περσικὸς στρατὸς λεηλατῶν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔφθασε μέχρι Χαλκηδόνος ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ἐδοκίμασε καὶ ἐκ δευτέρου νὰ συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Χοσρόην, ἀλλ' οὗτος ἀπήτησεν, ἵνα βασιλεὺς καὶ λαὸς ἀρνηθέντες τὸν Χριστιανισμόν λατρεύσωσι τὸ πῦρ καὶ τὸν ἥλιον.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πραγμάτων ἔφερε τὸν Ἡράκλειον εἰς ἀπελπισίαν. Λέγεται ὅτι ἐσκέπτετο ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀφρικὴν, ἀλλ' ἡ συνειδήσις τῆς εὐθύνης καὶ ἡ πολύτιμος συνδρομὴ τοῦ φιλοπάτριδος καὶ σπουδαίου Πατριάρχου Σεργίου ἔσωσαν τὸ κράτος τότε. Ὁ Ἡράκλειος κατὰ συμβουλὴν τοῦ Σεργίου ἔλαβε τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπορίσθη ἐξ αὐτῶν χρήματα, ἔχων ἐν νῷ ν' ἀποδώσῃ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πλεόνα. Ἀφ' οὗ ὥργάνωσε στρατόν, ἐμελέτησε τὰ τῆς ἐκστρατείας καὶ κατώρθωσε νὰ συνάψῃ ἀνεκτὴν συνθήκην πρὸς τὸν Χαγᾶνον τῶν Ἀβάρων διὰ νὰ ἔχῃ τὰ νῶτα ἀσφαλῆ, ἡτοιμάσθη τῷ 620 εἰς ἀπόπλουν. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἐδόθη χαρακτήρ σταυροφορίας κατὰ τῶν ἀπίστων,

τῶν ληστευσάντων τὸ τίμιον ξύλον τοῦ σταυροῦ. Ὁ εὐσεβὴς Ἡράκλειος ἠδυνήθη εὐκόλως νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν Χριστιανικὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν τὰ κατέχοντα αὐτὸν θρησκευτικὰ συναισθήματα· ἀφοῦ προσηυχήθη ἐνδεδυμένος ὡς στρατιώτης ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, παρέλαβε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπεβιδάσθη εἰς τὸν στόλον συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης. Φεύγων εἶπεν εἰς τὸν Σέργιον «Εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος καὶ σοῦ ἀφίημι τὴν πόλιν ταύτην».

Ὁ Ἡράκλειος ἐνόμισε καλὸν νὰ μὴ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν ἐν Χαλκηδόνι, ἀλλὰ νὰ προσβάλῃ αὐτὸν ἐκ τῶν νώτων καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς δυνατὸν εἰς τὴν Περσίαν. Μετὰ τοῦ στόλου λοιπὸν ἔφθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἀποβιβάσθεις ἐκεῖ ἤρχισε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν Περσικῶν φρουρῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἤγονον μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἡρακλείου Ἑλληνικαὶ φρουραὶ εὐρισκόμεναι ἀκόμη ἐνιαχοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ἡράκλειος προεχώρησεν, ἐκ Κιλικίας ὁρμηθεὶς, μέχρι Πόντου καὶ Ἀρμενίας καὶ ἠνάγκασε τοὺς Πέρσας νὰ κενώσωσι τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης Περσίας. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του ὁ Ἡράκλειος κατέστρεψε πανταχοῦ τοὺς Περσικοὺς ναοὺς, ἵνα διατηρήσῃ τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ πολέμου. Ὅτε δὲ βραδύτερον εἰσέδαλε καὶ εἰς τὴν Περσίαν, κατέστρεψε καὶ τὴν πατρίδα τοῦ Ζωροάστρου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Περσικῆς θρησκείας. Ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου ἐγένετο δεκτὸς φιλικώτατα ὑπὸ τῶν Χριστιανικῶν λαῶν τῶν Λαζῶν καὶ Ἰβήρων, τῶν σημερινῶν Γεωργιανῶν. Μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἐλθόντων εἰδωλολατρῶν Τούρκων Χαζάρων τῶν κατοικούντων τὴν μετὰ τὴν Κασπίαν καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν, πρὸς Βορρᾶν τοῦ Καυκάσου, συνωμολόγησεν ὁ Ἡράκλειος συμμαχίαν, ἣτις ἀπέβη αὐτῷ λίαν ὠφέλιμος.

Ὁ Χοσρόης, κινδυνεύων νὰ ἴδῃ τὸ κράτος του καταλυόμενον, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀλαζὼν νικητῆς, ἐνέτεινε τὰς δυνάμεις του καὶ κατῴρθωσε νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου διαφόρους

στρατιάς. Μετὰ τῶν Ἀδάρων κατάρθωσε νὰ συνάψῃ συμμαχίαν, ὑποχρεοῦσαν αὐτοὺς νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἀθαραι μετὰ τῶν Σλαύων δὲν ἐδυσκολεύθησαν διόλου νὰ παρασπονδίσωσι πρὸς τὸν Ἡράκλειον καὶ ἐπέλθωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Ἡράκλειος εὕρισκετο ἐν Ἀσίᾳ. Τῷ 626 ἐπολιόρκησαν αὐτὴν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν· οἱ πολιορκούμενοι ὀργανωθέντες ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ βασιλέως ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ Πατριάρχου Σεργίου καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Βώνου ἡτοιμάσθησαν εἰς γενναίαν ἀμυναν. Συγχρόνως ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν, τότε δ' ἐποιήθη ὁ Ἀνάθιστος ὕμνος εἰς τὴν Θεοτόκον, κληθεὶς οὕτω, διότι ὀρθτις ἔφαλεν αὐτὸν τότε ὅλος ὁ λαὸς, ὅστις μέχρι νῦν ψάλλεται εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὴν Μεγάλην τεσσαρακοστήν. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἡδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ βαρβαρικοῦ γενναίως καὶ καταποντίσῃ αὐτόν. Ὁ Χαγᾶνος, ἦτοι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀδάρων, ἠναγκάσθη τότε ν' ἀποχωρήσῃ, καὶ οὕτως ἐζώθη ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ μετ' αὐτῆς τὸ κράτος ὀλόκληρον· διότι ἂν ἐπιπτε τότε ἡ Κωνσταντινούπολις, θὰ κατελαμβάνετο ὅλον τὸ κράτος ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀδάρων εὐκόλως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ Περσῶν πόλεμος· ὁ ἀκαταπόνητος Χοσρόης ἔπεμψεν, ὡς εἶπομεν, διαφόρους στρατιάς κατὰ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ μεγαλοφυὴς βασιλεὺς κατάρθωσε μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας νὰ διαλύσῃ αὐτάς καὶ τῷ 627 συνήψε τὴν μεγάλην κρίσιμον μάχην παρὰ τὴν Νινευὶ πλησίον τῶν ἱστορικῶν Γαυγαμήλων. Καὶ ὁ μὲν Χοσρόης ἡττήθη τελείως, πλείστοι δὲ Πέρσαι στρατηγοὶ ἐφονεύθησαν καὶ τριακόσιοι σημαῖαι ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Χοσρόης ἀκαμπτος ἔφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας, ἵνα ἐτοιμάσῃ νέον στρατόν. Ἀλλ' ἐκεῖ παρεσκευάσθη ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σιρόου, ὅστις καὶ ἐφόνευσε τὸν Χοσρόην καὶ δέκα καὶ ὀκτὼ υἱούς του. Ὁ Σιρόης συνωμολόγησε τότε εἰρήνην πρὸς τὸν Ἡράκλειον ἀποδοὺς εἰς αὐτόν τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του καταληφθείσας χώρας καὶ τὸ τίμιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ. Ὁ

Ἡράκλειος ἀνήγγειλε τὴν εἰρήνην εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἀγγέλματος, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώσθη ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ εἰς τὸν ἀνυπόμενον καὶ εὐγνώμονα Ἑλληνικὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης. Ὁ ἐπιμονώτατος οὗτος μεταξὺ Χοσρόου καὶ Ἡρακλείου πόλεμος εἶναι ὁ τελευταῖος Ἑλληνοπερσικός, ἡ δὲ Περσία ὑπετάγη ὀλίγα ἔτη ἔπειτα ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ Μικρᾶς Ἀσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τῷ 628 ὁ Ἡράκλειος ἔφερε τὸν τίμιον Σταυρὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔστησεν αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐν Γολγοθᾷ, ὅπου ἴστατο καὶ πρότερον ὑψωθείς τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ δεκάτη τετάρτη Σεπτεμβρίου ἑορτάζεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ὡς ἡμέρα τῆς διπλῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, διότι καὶ ἡ ἀγία Ἑλένη ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ὑψώσε τὸν Σταυρὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Τὰς μετὰ τὸς ἀγῶνων ἀνακτηθείσης χώρας ἔμελλον νὰ κολοῶσιν νέοι ἐχθροὶ ἀπροσδόκητοι. Οἱ Ἀράβες μὲ τὸν σφοδρὸν φανατισμὸν ὑπὲρ τῆς νέας θρησκείας τῶν ἐπὶ ἡλθον κατὰ τῆς Συρίας καὶ βαθμηδὸν κατέλαβον αὐτήν, νικήσαντες τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἡρακλείου. Τῷ 637 ἐκυριεύθη ἡ Ἱερουσαλὴμ, παρεδόθη δὲ κατ' αἴτησιν τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου, ὅχι εἰς τὸν νικήσαντα στρατηγὸν ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Χαλίφην Ὁμάρ, κληθέντα καὶ ἐλθόντα ἐπίτηδες ἐξ Ἀραβίας. Ὁ Ὁμάρ ἐπέτρεψε τὴν ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν Χριστιανῶν ὡς καὶ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Τὰ τότε παραχωρηθέντα προνόμια ἐκανόνισαν διὰ πρώτην φορὰν τὰς μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν σχέσεις.

Ἐπὶ Ἡρακλείου ἀπεσπάσθησαν καὶ οἱ Γότθοι τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους, οἱ δὲ Σέρβοι καὶ Κροᾶται κατέλαβον τὰς νῦν οἰκίσεις αὐτῶν. Ἡ ἀπώλεια τῶς μεγάλων ἐπαρχιῶν ἐπὶ Ἡρακλείου ἔχει καὶ ἐν παρήγορον σημεῖον, ὅτι καθίστα τὸ κράτος ἑλληνικώτερον, διότι αἱ ἀπολεσθεῖσαι ἐπαρχίαι κατὰ μὲγα μέρος ὑπὸ ἄλλοις ἔθνεσιν.

Τῷ 641 ἀπέθανεν ὁ ἑξοχος ἀλλ' ἀτυχῆς περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του Ἡράκλειος.

Τὰ ἔργα του ὑμνησεν ὁ ποιητὴς Γεώργιος Πισίδης.

2. Γένεσις τοῦ Ἰσλάμ ἤτοι τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας.

Οἱ Ἀραβες, οἵτινες ἐλέγοντο καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλῖται, ὡς καταγόμενοι ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς Ἀγαρ υἱοῦ τοῦ Ἀβραάμ Ἰσμαήλ, ἦσαν πρὸ τοῦ Μωάμεθ πολυθεῖσται καὶ δὴ κτισματολάτραι. Κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀράβων ὁ Ἀβραάμ ἔκτισε τὸν ἐν Μέκκᾳ ἀρχαιότατον ναὸν τὸν καλούμενον Κααβὰν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφυλάττετο οὐρανοπετὴς λίθος, τὸ ἱερώτατον σέβασμα τῶν Ἀράβων.

Τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τῶν Ἀράβων μετέβαλε καθ' ὁλοκληρίαν ὁ Μωάμεθ. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Μέκκᾳ τῷ 571, βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰουστίνου τοῦ Β'. Ὡς ἔμπορος ἐταξίδευσεν εἰς Συρίαν καὶ Νότιον Ἀραβίαν, ὅπου ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ γνωρίσῃ τὴν θρησκείαν τῶν Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων καὶ παραδοθῇ εἰς θρησκευτικὰς μελέτας. Περὶ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὡς ἔμπειρος καὶ ὥριμος πλέον ἀνὴρ ἐκήρυξεν ἐν Μέκκᾳ τὰς θρησκευτικὰς του πεποιθήσεις, παραστήσας ταύτας ὡς θεόπνευστον θρησκείαν, ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὸν ἀποκαλυφθεῖσαν διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Ἡ βάσις καὶ τὸ κύριον δόγμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ ἦτο « Εἰς μόνος θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης αὐτοῦ εἶναι ὁ Μωάμεθ ». Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ προσείλκυσε θερμοὺς καὶ ἀφωσιωμένους ὁπαδοὺς, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸν Ἀλῆν, ἐξάδελφον τοῦ Μωάμεθ, καὶ τὸν Ἀδοῦ-Βέκρην, πενθερόν του, ἀλλὰ καὶ προεκάλεσε τὸν χλευασμὸν καὶ τὸν διωγμὸν τῶν πλείστων Μεκκανῶν. Ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη μετὰ τῶν ὁπαδῶν του νὰ φύγῃ τῷ 622 εἰς Μεδίναν, τὸ δ' ἔτος τῆς φυγῆς ἐκείνης, καλουμένης Ἐγίρας, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς Μωαμεθανικῆς χρονολογίας. Ἐν Μεδίνῃ ὁ Μωάμεθ ἐγένετο δεκτὸς μετ' ἐνθουσιασμοῦ, οἱ δὲ πιστοὶ Μεδιναῖοι ἐπῆλθον, ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ

ὀδηγούμενοι, κατὰ τῶν Μεκκανῶν, καὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀναγνώρισωσιν ὅχι μόνον τὴν θρησκείαν ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν τοῦ Μωάμεθ, τὴν νῦν συνιδρυομένην. Ταχέως ἔπειτα μέγα μέρος τῆς Ἀραβίας ἡσπάσθη τὸν Μωαμεθανισμόν καὶ ἀπετέλεσε συγχρόνως κράτος ἐνιαῖον καὶ ἐνθουσιῶν πρὸς τὸν πόλεμον.

Ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τῷ 632.

Τὰ κυριώτατα σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ, περιεχόμενα ἐν τῷ Κορανίῳ, εἶναι τὰ ἑξῆς.

Πᾶς ὁπαδὸς τοῦ Μωάμεθ ὀφείλει νὰ ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς θρησκείας του καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη· μόνον πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ Ἰουδαίους ἐπιτρέπεται φειδῶ· πᾶς στρατιώτης πίπτων ἐν τῷ πολέμῳ ὑπὲρ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ μεταβαίνει εἰς τὸν παράδεισον, ἀπολαύει δ' ἐκεῖ πλείστων ὑλικῶν ἀμοιβῶν.

Πᾶς πιστὸς ὀφείλει συχνὰ νὰ προσεύχεται εἰς τὸν θεόν, ἰδίως δὲ πεντάκις τῆς ἡμέρας εἰς ὥρας ὠρισμένας· πλὴν τῶν προσευχῶν δὲν γίνεται ἄλλη τελετὴ ἐν τοῖς Μωαμεθανικοῖς ναοῖς. Παραγγέλλεται ἡ φιланθρωπία καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, ὡς καὶ ἡ ἀποδημία εἰς Μέκκαν πρὸς προσκύνησιν τοῦ Κααβᾶ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ οὐρανοπετοῦς λίθου, οὗ τὴν ἱερότητα ὁ Μωάμεθ δὲν ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ.

3. Κατακτήσεις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

Ὁ Μωάμεθ ἱδρύων τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν συνίδρυε καὶ πολιτείαν, καὶ οἱ διάδοχοί του εἶναι πολιτικοὶ κυρίως ἄρχοντες. Οἱ διάδοχοι οὗτοι καλοῦνται Χαλίφαι, καὶ πρῶτος αὐτῶν εἶναι ὁ πένθερός τοῦ Μωάμεθ Ἀבוῦ-Βέκρης (632—634), ὅστις ἐξηκολούθησε τὸν ἐπὶ Μωάμεθ ἀρξάμενον πόλεμον ἐν Ἀραβίᾳ καὶ νοτίῳ Συρίᾳ. Τότε ἐκυριεύθη καὶ ἡ πόλις Γάζα.

Διάδοχος τοῦ Ἀβοῦ-Βέκρη ὑπῆρξεν ὁ Ὁμάρ (634—644), ὅστις ἐξέπεμψε δύο μεγάλας στρατιάς, κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν. Ὁ στρατηγὸς Σαῖδ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας ἐν Βαδυλωνίᾳ καὶ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Σασσανιδῶν, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν

θηρσκειαν τοῦ Ζωροάστρου. Οἱ θέλοντες νὰ σώσωσι τὴν πάτριον πυρολατρείαν ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν εἰς Ἰνδικήν, ὅπου σφίζονται μέχρι σήμερον καλούμενοι Πάρσοι. Διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους ἔλαβε μεγίστην διάδοσιν ὁ Μωαμεθανισμός.

Ἡ ἐτέρα στρατιὰ τοῦ Ὁμάρ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Συρίας, ἐνθα ἐνίκησε τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἡρακλείου καὶ κατέλαβε τὴν Δαμασκόν, Ἀντιόχειαν, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν γένει ὅλην τὴν Συρίαν. Ἡ ἁγία πόλις Ἱερουσαλήμ ἀφ' οὗ ἀντέστη γενναίως ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου, παρεδόθη εἰς αὐτὸν τὸν Ὁμάρ, ἐλθόντα ἐπίτηδες ἐξ Ἀραβίας. Ἡ κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐξηφάνισε ταχέως τὸν μακρότατον, ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ἀκμάζοντα ἐνταῦθα Ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ὁμάρ κατελήφθη καὶ ἡ Αἴγυπτος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμρου, τοῦ πορθήσαντος τὴν Γάζαν ἐπὶ Ἀβου-Βέκρη. Εἰς τὴν εὐκολον κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων συνετέλεσαν καὶ οἱ Χριστιανοὶ Κόπται, οἵτινες, Μονοφυσῖται ὄντες, ἐμίσουν σφοδρῶς τοὺς Ὀρθοδόξους Ἑλληνας. Μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν πολλοὶ τῶν Κοπτῶν ἐγένοντο Μωαμεθανοί, καὶ τούτων ἀπόγονοι εἶναι οἱ σημερινοὶ Φελλάχοι τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Ἀραβες ἐξήλειψαν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς ἐν Συρίᾳ, τὸν ὑπολειπόμενον ἀκόμη Ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Ὁ Ὁμάρ ἐδολοφονήθη τῷ 644 ὑπὸ τινος Πέρσου, καθ' ἣν ὥραν προσήχτετο. Διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Ἀσμάν (644-655) Ἐπ' αὐτοῦ δ' ἐξηκολούθησαν αἱ Ἀραβικαὶ κατακτήσεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς βορείου Ἀφρικῆς. Αἱ Ἀραβες ὄχι μόνον ἐν Ἀφρικῇ κατέλυσαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχήν, ἀλλὰ, κατασκευάσαντες νῦν διὰ τῆς ξυλείας τοῦ Λιβάνου στόλον, ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κύπρου καὶ Ῥόδου, καὶ ἀφῆρεσαν ἐξ αὐτῆς τὸ κολοσσαῖον χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου τὸ κατὰ τὸν εἰσπλουν τοῦ λιμένος ἱστάμενον. Τῷ 655 ἐφονεύθη καὶ ὁ Ὁσμάν, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ ἐξάδελφος καὶ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Μωάμεθ Ἀλῆς· κατὰ τού-

του επανέστη ὁ διοικητὴς τῆς Δαμασκοῦ Μωαβιάς, συγγενὴς τοῦ δολοφονηθέντος Ὅσμάν, ἐκ τοῦ γένους Οὐμμεϊά. Μετὰ ἑξαετείς ἐμφυλίους ταραχὰς ὁ Μωαβιάς ἐδολοφόνησε τὸν Ἀλῆν καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν (661), γενόμενος ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Οὐμμεϊαδῶν.

4. Οὐμμεϊάδαι (661-750).

Ὁ Μωαβιάς μετέθηκε τὴν ἑδραν τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Μέκκας εἰς Δαμασκὸν καὶ κατέστησε τὴν ἀρχὴν κληρονομικὴν, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ἦτο αἰρετὴ. Ὁ Μωαβιάς ἐπετέθη κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἔστειλε μέγαν στόλον, ὅστις ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου.

Ἀποθανόντος τοῦ Μωαβιά, οἱ πολυπληθεῖς ὁπαδοὶ τοῦ Ἀλῆ ἠθέλησαν νὰ δώσωσι τὸν χαλιφικὸν θρόνον εἰς τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἀλῆ· ἀλλὰ τότε ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος, κατὰ τὸν ὅποιον οὗτοι ἐφονεύθησαν. Ὁ φόνος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλῆ διέσπασε τὸν Μωαμεθανισμόν· οἱ φυλάττοντες εὐλαβῇ μνήμην τοῦ Ἀλῆ δὲν ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσιν ἄλλον, πλὴν αὐτοῦ, νόμιμον Χαλίφην καὶ οὗτοι εἶναι οἱ καλούμενοι Σεΐται. Οἱ ἀναγνωρίζοντες ὅλους τοὺς πρὸ τοῦ Ἀλῆ Χαλίφας ὀνομάζονται Σουννῖται, διότι παραδέχονται καὶ τὴν σοῦνναν, ἥτοι τὰ παραδοθέντα ἀποφθέγματα καὶ λόγια τοῦ Μωάμεθ τὰ μὴ περιεχόμενα ἐν τῷ Κορανίῳ. Σεΐται εἶναι σήμερον οἱ Πέρσαι, Σουννῖται δ' οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἰνδοὶ καὶ Ἀραβες Μωαμεθανοί.

Ἡ θρησκευτικὴ διάσπασις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ δὲν ἡλάττωσε τὴν πολιτικὴν δύναμιν τῶν Οὐμμεϊαδῶν, οἵτινες ἐξέτειναν ἔτι εὐρύτερον τὰς ἀπεράντους Ἀραβικὰς κτήσεις. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μωαβιά συνεπληρώθη ἡ κατάκτησις τῆς βορείου Ἀφρικῆς μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, τῷ δὲ 711 ὁ στρατηγὸς Ταρῆκ εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Βησιγόθων. Τὸ ὄνομα τοῦ Ταρῆκ διατηρεῖται ἐν τῇ γεωγραφικῇ λέξει Γιδραλτάρ. Τῷ 717-18 ἐπῆλθον οἱ Ἀραβες ἐκ δευτέρου κατὰ τῆς Κων-

σταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπέτυχον. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ Καρόλου Μαρτέλλου (Ἴδε κατωτέρω) καὶ οὕτως ἐσώθη καὶ ἡ λοιπὴ Εὐρώπῃ ἀπὸ τῶν Ἀραβικῶν κατακτήσεων. Αἱ μέχρι τοῦδε μεγάλαι καὶ ἀστραπιαῖαι κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ἐξηγοῦνται ὅχι μόνον ἐκ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὁρμῆς τῆς φυλῆς αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, μετὰ τοῦ ὁποῖου ἐπήρχοντο κατὰ τῶν ἀπίστων.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τῶν Οὐμμεϊάδων ὑπέστη μεγάλην μεταβολὴν τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος· ἐπανάστασις ἀρξαμένη ἐν Περσίᾳ ὑπὸ τὸν Ἀβουλαβῶν, καταγόμενον ἐκ τινος συγγενοῦς τοῦ Μωάμεθ Ἀββᾶ, ἐξετάθη μέχρι Συρίας καὶ ἀνέτρεψε τὸν τελευταῖον Οὐμμεϊάδην Χαλίφην. Ὁ Ἀβουλαβῶς ἐγένετο Χαλίφης Δαμασκού καὶ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν. Ἡ δυναστεία τῶν Οὐμμεϊάδων κατεδιώχθη ἀπηνῶς, κατασφαγέντων ὅλων σχεδὸν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἐνεγκόντα τὸν ἀριθμὸν μόνον εἰς Οὐμμεϊάδης, ὁ Ἀβδουραχμάν, κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ἀββασιδῶν καὶ ἦλθεν εἰς Ἰσπανίαν, ἐνθα ἀνεγνωρίσθη ὡς Χαλίφης. Οὕτως ἐσχηματίσθησαν δύο Ἀραβικὰ κράτη, τὸ ἐν μείζον ὑπὸ τοὺς Ἀββασίδας καὶ τὸ ἄλλο ὑπὸ τοὺς Οὐμμεϊάδας ἐν Ἰσπανίᾳ. Τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀραβικῶν τούτων κρατῶν ἀναβάλλομεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον.

5. Κωνσταντῖνος Γ'· Κώνστας (641—668).

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Γ', βασιλεύσας ὀλίγους μόνον μῆνας, τοῦτον δὲ ὁ υἱὸς του Κώνστας. Ἐπὶ τούτου οἱ Ἀραβες ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους ἐν Κύπρῳ, Πόδῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι κατὰ τὸν ἑβδομον καὶ ὀγδοον αἰῶνα ἀπῆλθον τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς στρατιωτικὰς διοικήσεις, αἵτινες ἐπεκλήθησαν θέματα. Πρῶτοι στρατιωτικοὶ διοικηταὶ ὑπῆρξαν

οἱ ἑξαρχοὶ Ἀφρικῆς καὶ Ραβέννης διορισθέντες τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Τὸν θεσμόν τῶν στρατιωτικῶν διοικητῶν παρὰ τοὺς πολιτικούς ἐπεξέτεινεν ὁ Ἡράκλειος καὶ ἔπειτα ὁ Κώνστας καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας καὶ ἰδίᾳ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου συνεπληρώθη τὸ διοικητικὸν τοῦτο σύστημα τῶν στρατιωτικῶν περιφερειῶν τοῦ κράτους, γενομένων συγχρόνως καὶ πολιτικῶν, καὶ τῶν στρατιωτικῶν διοικητῶν ἀναλαβόντων καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπαρχίας. Ἡ στρατιωτικωτέρα δ' αὕτη ὀργάνωσις τοῦ κράτους ἀπέβη εἰς αὐτὸ ὠφελιμωτάτη.

Ἐπὶ Κωνσταντος ἦλθε τὸ κράτος εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν· ὁ αὐτοκράτωρ προσεπάθησε νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς Μονοθελῆτας πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους, ἐπειδὴ δ' ὁ Πάπας ἐκηρύχθη σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς συμφιλίωσης, καθηρέθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα τῆς Κριμαίας.

Ὁ Κώνστας, θέλων νὰ ὀργανώσῃ καὶ ἐνισχύσῃ κάλλιον τὰς θυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, μετέβη τῷ 662 δι' Ἀθηνῶν, ὅπου διεχείμασεν, εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, ὅπου ἐν τούτοις ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων, καὶ κατόπιν εἰς Σικελίαν. Ἐκεῖ βραδύτερον ἐδολοφονήθη ἀνακηρυχθέντος αὐτοκράτορος Ἀρμενίου τινός.

6. Κωνσταντῖνος Δ' Πωγωνᾶτος (668-685).

Ἐν Κωνσταντινουπόλει διεδέχθη τὸν Κώνσταντα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Δ', ὅστις ἔσπευσεν εἰς Σικελίαν, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν Ἀρμένιον σφετεριστὴν τοῦ θρόνου. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἔλαβε τὸ ἐπίθετον Πωγωνᾶτος, διότι ἔφερε πώγωνα, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἦτο ἀγένειος.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' ἐπετέθη ὁ Χαλίφης Μωαβιάς κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔστειλε δὲ καὶ στόλον μέγαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιδιώκων τὴν ὀλοσχερὴν κατάλυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (672-679) ἐπολιόρχουν οἱ Ἀραβες τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐπιτιθέμενοι τὸ θέρος καὶ διαχειμάζοντες τὸν

χειμῶνα ἐν Κυζίκῳ. Οἱ Ἕλληνες ἡμύνοντο γενναίως, ἀλλὰ μόλις κατὰ τὸ ἑβδομον ἔτος ἡδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον διὰ τελειοποιήσεως τοῦ καλουμένου ὕγρου πυρὸς ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Καλλινίκου. Τὸ ὕγρον πῦρ ἦτο μείγμα εὐφλέκτων οὐσιῶν καὶ ἐπεδιώκετο δι' αὐτοῦ, βαλλομένου διὰ καταλλήλων μηχανημάτων ἀπὸ τῶν πυρφόρων καλουμένων πλοίων, ἢ πυρπόλησις τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων δὲν ἔσωσε μόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐρώπην, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἡγεμόνες ἔγραψαν τῷ Πωγωνάτῳ συγχαίροντες ἐπὶ τῇ νίκῃ. Τὰ λείψανα τοῦ ἡττηθέντος Ἀραβικοῦ στόλου προσέβαλε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν, ἦτοι τῆς Λυκίας καὶ Παμφυλίας, καὶ κατέστρεψε σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν. Ὅτε δὲ καὶ οἱ γενναῖοι Χριστιανοὶ τοῦ Λιβάνου ἐπανέστησαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ἡναγκάσθη ὁ Μωαβιάς νὰ συνάψῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθήκην, δι' ἧς ὑπεχρεώθη εἰς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου.

Καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἐπολιορκήθη ἐπὶ Πωγωνάτου ὑπὸ Σλαύων καὶ Ἀβάρων. Οἱ κάτοικοι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου ἀπέκρουσαν τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν καὶ ἔσωσαν τὴν πόλιν. Τὴν νίκην ἀπέδωκαν οἱ εὐσεβεῖς καὶ εὐγνώμονες κάτοικοι εἰς τὸν πολιούχον τῆς Θεσσαλονίκης Ἀγίον Δημήτριον.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' ἐγένετο καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ Κάτῳ Μοισίᾳ πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου. Οἱ Βούλγαροι ἦσαν λαὸς τουρκικὸς ἢ φιννοουγγρικὸς, ὅστις ἐξ Ἀσίας ὁρμώμενος ἐφάνη εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἐπὶ Ζήνωνος. Βραδύτερον ὑπετάγησαν εἰς τὸ μέγα κράτος τῶν Ἀβάρων, κατὰ τῶν ὁποίων ἐπανέστησαν τὸν ἑβδομον αἰῶνα. Τὴν διάβασιν καὶ ἐγκατάστασιν τῶν Βουλγάρων πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου ἐν τῇ ὑπὸ Σλαύων κυρίως οἰκουμένην χώραν ἡναγκάσθη ὁ Κωνσταντῖνος ἐξ ἀδυναμίας ν' ἀναγνωρίσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἔχῃ αὐτοὺς φίλους καὶ φραγμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων, τῶν ὁποίων ἦσαν

ἐχθροὶ οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν νὰ ὑποτάξωσι τοὺς παρὰ τὸν Δανούδιον Σλαβούς, ἀλλ' ἠσπάσθησαν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἀποβαλόντες τὴν ἰδίαν. Βραδύτερον ὑπέστησαν ἐν τῷ δημοσίῳ κυρίως βίῳ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, παρὰ τῶν ὁποίων ἔλαβον καὶ τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ Πωγωνάτου ἐγένετο ἐν Τρούλλῳ, παραρτήματι θολοσκεπεῖ τῶν ἀνακτόρων, ἡ ἕκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (681), ἣτις κατεδίκασε τοὺς Μονοθελῆτας. Μετὰ τὴν καταδίκην ταύτην ἐπανῆλθεν ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἣτις ἐπὶ Κωνσταντῶς εἶχε διαταραχθῆ ἕνεκα τοῦ Μονοθελητισμοῦ.

7. Ἰουστινιανὸς Β'. ὁ *Ῥινότμητος*
(685—695. 705—711).

Ὁ Ἰουστινιανὸς Β', ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, ὑπῆρξε σκληρὸς καὶ ἀκαθέκτου χαρακτῆρος βασιλεὺς. Ἡ σκληρότης του προεκάλεσε στάσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν καθηρέθη, ἐτμήθη τὴν ρίνα καὶ ἐξωρίσθη τῷ 695 εἰς Χερσῶνα, τὴν σημερινὴν Σεβαστούπολιν τῆς Κριμαίας. Κατὰ τὸ δεκαετὲς διάστημα τῆς ἐξορίας του ἐδασίλευσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει δύο αὐτοκράτορες, ὁ γενναῖος Λεόντιος καὶ ὁ Τιθέριος Β'. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατῴρθησεν τῇ βοήθειᾳ Σλαβῶν καὶ Βουλγάρων νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ἐνθρονισθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ἐδασίλευσεν ἄλλα ἑξ ἔτη. Ἀπειροὶ ἄγριοι φόνοι ἐτελέσθησαν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Νέα στάσις διὰ τοῦτο προεκλήθη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ἀρμένιος τὴν καταγωγὴν Φιλιππικὸς, ὅστις διέταξε τὸν φόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὕτως ἀδόξως ἐτελεύτησεν ἡ ἐνδοξος δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.

8. Φιλιππικὸς, Ἀναστάσιος Β', Θεοδόσιος Γ'
(711—717).

Ἀπὸ τοῦ 711 μέχρι τοῦ 717 κατέλαβον τὴν βασιλείαν ἄλλη-

λοδιαδόχως οἱ βασιλεῖς Φιλιππικός, Ἀναστάσιος Β' καὶ Θεοδόσιος Γ'. Τούτων μόνον ὁ Ἀναστάσιος ἦτο συνετὸς καὶ δεξιὸς βασιλεύς, ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὀλίγον χρόνον μόνον. Κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην ἐποχὴν οἱ Ἀραβες προεχώρησαν ἱκανῶς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Εὐτυχῶς δὲ μέγιστος τῶν τότε στρατηγῶν Λέων ὁ Ἰσαυρος ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, οὕτω δὲ ἐσώθη τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Ἀράδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717-741).

Λέων ὁ Ἰσαυρος ἐγεννήθη ἐν Γερμανικείᾳ τῆς βορείου Συρίας, ἐκλήθη δ' Ἰσαυρος ἀντὶ Σύρου, διότι ἡ οἰκογένειά του κατήγετο ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος ἀποτελεῖ σπουδαῖον σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους καὶ εἶναι γεγονός σπουδαῖον καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Ὁ στρατηγικώτατος οὗτος ἀνὴρ ἔσωσε τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Ἀράδων καὶ ἀναδιωργάνωσε στρατόν, οἰκονομικὰ καὶ νομοθεσίαν.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένετο ἡ δευτέρα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράδων. Ὁ Λέων διηύθυνε τὴν ἄμυναν μετὰ μεγαλοφυΐας καὶ θαυμαστῆς δραστηριότητος. Διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατέστρεψε βαθμηδὸν τὰς ἑκατοντάδας τῶν Ἀραβικῶν πλοίων καὶ μυριάδας ὅλας ἐχθρῶν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην. Μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος ἠναγκάζοντο τὰ ἑλεεινὰ λείψανα τοῦ Ἀραβικοῦ στόλου νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Συρίαν· ἡ τρικυμία συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν κατὰ τὴν ἐπάνοδον, καὶ μόνον ἐν πλοῖον λέγεται ὅτι ἐσώθη ἐν ἀναγγελίᾳ εἰς τὸν Χαλίφην τὴν φοβεράν καταστροφὴν. Οἱ Ἀραβες δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ ἔλθωσι κατὰ

θάλασσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ κατὰ ξηρὰν ἐπολέμουν συχνότατα. Ὁ Λέων ἔσωσε τότε ὄχι μόνον τὸ κράτος ἀλλ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ τὸν Χριστιανισμόν.

Μεγάλως προσέσχεν ὁ Λέων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς νομοθεσίας, ἐκδοὺς ἐλληνιστὶ τὴν Ἑκλογὴν νόμων. Διὰ ταύτης μετερρύθμισε τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον συμφώνως πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὅστις τὸν γάμον δέχεται ὡς μυστήριον, ἐν ᾧ ἡ προτέρα νομοθεσία, ἡ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν Ῥωμαίων περὶ γάμου. Ὁ στρατὸς ὠργανώθη ἐπίσης κάλλιον, τὸ δὲ κράτος ἔλαβε συμπεπληρωμένην πλέον τὴν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρακλείου ἀρξάμενην στρατιωτικὴν διοίκησιν τῶν θεμάτων. Καὶ περὶ τῆς ναυτικῆς καὶ γεωργικῆς νομοθεσίας ἐφρόντισε, κατήργησε δὲ προσωρινῶς τοῦλάχιστον τὴν δουλοπαροικίαν καὶ ἐβελτίωσεν ἐν γένει τὴν κατάστασιν τοῦ γεωργοῦ. Ἡ βελτίωσις τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς δικαιοσύνης συνετέλεσεν εἰς αὐξήσιν τοῦ πλούτου τῆς χώρας.

Τὰς μεγάλας ταύτας πράξεις ἡμαύρωσε τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον κατέστησεν αὐτὸν παρὰ τοῖς συγχρόνοις πρὸ πάντων μισητότατον. Ὁ Λέων Γ' παρεδέχετο τὴν γνώμην πολλῶν στρατιωτικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐπισκόπων ἀκόμῃ, ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κυρίως, ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἔνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ κατήντα εἰδωλολατρεία. Ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων ἀντὶ τοῦ θείου ἔβλαπτε, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λέοντος, τὸ ὑγιὲς θρησκευτικὸν φρόνημα καὶ ὠδῇγει εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι ἐνόθευεν εἰς σκέψεις τὸν στρατιωτικὸν ἄνδρα, ὅστις ἐκίχετο τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους συμφερόντων. Τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν ἐστέρει τὸ κράτος ἀναγκαιοτάτων στρατιωτῶν καὶ ἀνθρώπων τῆς ἐργασίας, τὰ δὲ ἀσύδοτα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἡλάττωνον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους. Ὅλα ταῦτα ἤθελεν ὁ Λέων νὰ θεραπεύσῃ, ἤρχισε δὲ τὸ ἔργον μὲ τὸ περίφημον διάταγμα τοῦ 726, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπηγόρευε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ἡ ἀπαγόρευσις προεκάλεσεν ἀντίδρασιν πρὸ πάντων παρὰ τῶν μοναχῶν, οἵτινες ἐκαλλιτέχνουν τὰς εἰκόνας, καὶ παρὰ τοῦ κατωτέρου λαοῦ, μάλιστα

τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ὁ μέγιστος δ' ἀντίπαλος τῆς ἀφαιρέσεως τῶν εἰκόνων ἦτο ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ῥήτωρ δεινὸς καὶ συγγραφεὺς σοφώτατος. Ἡ ἀντίδρασις ὑπῆρξε σφοδρὰ καὶ ἐβλάψε τὸ κράτος καιρίως, τὸ δὲ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων ἀπησχόλησεν ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα τὸ κράτος καὶ διεξήχθη κυρίως μεταξὺ μοναχῶν καὶ στρατοῦ· οἱ στρατιωτικοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰκονομάχοι, οἱ δὲ μοναχοὶ εἰκονολάτραι. Χ

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπὶ Λέοντος ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων ἀπὸ τῶν ναῶν εἶναι τὰ ἑξῆς.

Οἱ Ἑλλαδικοί, ἥτοι οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὑποκινούμενοι φαίνεται καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγετο τότε ἡ Ἑλλάς, ἐπανεστήσαν κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ ἤρχοντο διὰ θαλάσσης κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἐνθρονίσωσι τὸν ἀνακηρυχθέντα ὑπ' αὐτῶν αὐτοκράτορα Κοσμᾶν. Ὁ Λέων εὐκόλως ἠδυνήθη διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς νὰ καταστρέψῃ τὸν Ἑλλαδικὸν στόλον καὶ νὰ καταστείλῃ τελείως τὴν ἐπανάστασιν.

Ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Πάπας ἀφώρισε τὸν Λέοντα Γ' διὰ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων· ἀλλὰ τότε ἐπαναστατήσασα ἡ Μέση Ἰταλία ἠνώθη μετὰ τῶν Λογγοβάρδων, οἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶχον καταλάβει τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ὁ Λέων ἔστειλε στόλον κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος ἐναυάγησεν ἐν τῇ Ἀδριατικῇ πελάγει. Τότε ὁ Λέων ἐτιμώρησε τὸν Πάπαν, ἀφαιρέσας ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας του τὸ Ἰλλυρικόν, ἥτοι τὴν Ἑλλάδα, Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν, καὶ αὐτὴν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ ὑπαγαγὼν εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων εἰκόνων ἠμπόδισε τὸν Λέοντα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰς χώρας τῶν Ἀράβων ἀμέσως μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιτορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἀραβες, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν τοῦ κράτους, ἐπῆλθον πολλάκις κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἕως ὅτου ὁ Λέων, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του (740), ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν

Ἀκροῖνφ τῆς Φρυγίας καὶ ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς. Τῷ 741 ἀπέθανεν ὁ μεγαλοφυῆς οὗτος βασιλεὺς.

2. Κωνσταντῖνος Ε' (741—775).

Τὸν Λέοντα Γ'. διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος Ε', ὅστις εἶναι τῶν γενναιοτάτων καὶ εὐφροσύνων βασιλέων τοῦ Βυζαντίου. Οὗτος ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του ἐν τῷ ζητήματι τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ πολὺ σφοδρότερον ἐκείνου. Τῷ 754 συνεκάλεσε Σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν ὡς εἰδωλολατρείαν. Τῆς Συνόδου ταύτης αἱ ἀποφάσεις κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν μοναχῶν σφοδρῶς καὶ ἐπήνεγκον ὡς ἐκ τούτου ταραχὰς εἰς τὸ κράτος. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε μετεχειρίσθη τὴν βίαν, διέλυσε πλεῖστα μοναστήρια καὶ ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς τοὺς ἀντιδρῶντας μοναχοὺς. Τότε ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν μισούντων αὐτὸν μοναχῶν Κοπρώνυμος ὡς μολύνas δῆθεν τὴν κολυμβήθραν, ὅτε ἐδαπίζετο.

Μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας ἐπολέμησεν ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τῶν Ἀράβων, εἰσβαλὼν καὶ καταλαβὼν μέρος τῆς ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν κατεχομένης Συρίας. Τότε ἠλευθέρωσε καὶ τὴν πατρίδα τῶν Ἰσαύρων Γερμανίκειαν ἐν τῇ βορείῳ Συρίᾳ, ὡς καὶ τὴν Μελιτηνὴν, παρὰ τὸν ἄνω Εὐφράτην, καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν πολλοὺς ἐξισλαμισθέντας Χριστιανοὺς. Καὶ κατὰ θάλασσαν ἐνικήθησαν οἱ Ἀραβες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὴν Κύπρον, ἀπολέσαντες ὀλόκληρον στόλον ἐκ χιλίων πλοίων.

Κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐπολέμησεν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς ἐκστρατεύσας ὀκτάκις κατ' αὐτῶν. Οὐδεὶς ἄλλος αὐτοκράτωρ, ἐξαιρουμένου Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἐταπείνωσε τόσον πολὺ τοὺς Βουλγάρους, ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Ε'. Ἡ σπουδαιότατη νίκη αὐτοῦ ἐγένετο παρὰ τὴν Ἀρχίαλον.

Καὶ οἱ Σλαῦοι ἐνήργησαν πλείστας ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον· ὁ νέος δ' οὗτος σλαυϊκὸς πληθυσμὸς ἐνί-

σχυσε τοὺς σφζομένους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μαυρικίου Σλαύους ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐκαλλιέργησε καλλίτερον τὴν γῆν, ἥτις εἶχε πολλαχοῦ παραμεληθῇ ἔνεκα τῆς ἀραιώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ (Ἴδε καὶ κατωτέρω). Ἀλλ' ἐν Μακεδονίᾳ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ἔνεκα τοῦ πλήθους αὐτῶν ἐπικίνδunami, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς πολιορκίας τῆς Θεσσαλονίκης τῆς ἐπὶ Πωγωνάτου συμβάσης. Ἵνα δὲ καταστήσῃ αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ἀκινδυνότερους, διεσχόρπισε πολλὰς μυριάδας αὐτῶν κυρίως ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Στρυμόνος εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Τοιοῦτους μετοικισμοὺς Σλαῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἐξετέλεσαν καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ μετ' αὐτόν.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ἀπέθανε τῷ 775 ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

3. Λέων Δ'. ὁ Χάζαρος (775-780).

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Λέων ὁ Δ', ὁ ἐπικληθεὶς Χάζαρος ἐκ τῆς μητρὸς τοῦ Εἰρήνης, ἥτις κατήγετο ἐκ χριστιανισθέντων Χαζάρων Τούρκων τῆς Κριμαίας. Εἰρήνην ἐκαλεῖτο καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος. Ἑλληνίς αὕτη ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ Λέων Δ', ἀσθενὴς ὢν τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, ἠκολούθησε τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ μετ' ἀντιφάσεων πολλῶν. Μόνον ὁ ἱκανὸς στρατηγὸς Λαχανοδράκων ἐτίμησε τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος, νικῆσας τοὺς Ἀραβας παρὰ τὴν Γερμανίειαν.

4. Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος Σ' (780-803).

Τὸν ἀγγλικὸν διάδοχον τοῦ Λέοντος Δ' Κωνσταντῖνον τὸν ἕκτον ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ τοῦ Εἰρήνης ἡ Ἀθηναία. Ἡ Εἰρήνη, θέλουσα ὡς εὐσεβὴς γυνὴ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς εἰκόνας εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, συνεκάλεσε τὴν ἐδδόμην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τῷ 787. Ἡ Σύνοδος αὕτη συγκροτηθεῖσα ἀποκλειστικῶς ἐξ εἰκονολατρῶν

ἀνεθεμάτισε τοὺς συγκροτήσαντας τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' Σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἐθέσπισε τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων· συγχρόνως ἡρμήνευσε τὴν ἔννοιαν τῆς προσκυνήσεως, δογματίσασα, ὅτι ὁ προσκυνῶν εἰκόνα ἁγίου προσκυνεῖ τὸν εἰκονιζόμενον ἐν αὐτῇ ἁγίον, ὅχι αὐτὴν ταύτην τὴν εἰκόνα. Ἡ ἐβδόμη οἰκουμένη Σύνοδος, ἥς πρόστατο ὁ ἀπὸ λαϊκοῦ Πατριάρχης γενόμενος Τάρασιος, ἐπυνόμασε τὴν Εἰρήνην εὐσεβεστάτην βασίλισσαν. Καὶ ἐλύθη μὲν ὑπὸ δογματικὴν ἔποψιν τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ, ἀλλ' αἱ ταραχαὶ τῆς εἰκονομαχίας ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκόμῃ. Ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων κατέστησεν ὁμαλωτέρας τὰς σχέσεις τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας· κατέστη δὲ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ Εἰρήνης ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους καὶ συνεδέθη τοῦναντίον πρὸς τοὺς Φράγκους, ἀφ' οὗτο ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Πιπῖνος, περὶ οὗ γενήσεται λόγος κατωτέρω, νικήσας ἐν Ἰταλίᾳ τοὺς Λογγοβάρδους παρεχώρησεν εἰς τὸν Πάπαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένην ἐξαρχίαν τῆς Ῥαβέννης.

Ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Ἀραβες ὑπὸ τὸν περίφημον Χαλίφην Ἀρουν-ελ-Ρασιδ εἰσέβαλον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. ἐλεηλάτησαν αὐτήν, ἐνίκησαν οὐ μακρὰν τοῦ Γρανικοῦ τὸν στρατηγὸν Λαχανοδράκοντα καὶ ἐπέβαλον εἰς τὴν Εἰρήνην φόρον ὑποτελείας. Ὁ δυσηρεστημένος στρατὸς ἐστασίασε κατὰ τῆς Εἰρήνης καὶ κατέστησεν αὐτοκράτορα τὸν Κωνσταντῖνον Γ', τὸν υἱὸν τῆς· ἀλλ' ὅτε ἡ φίλαρχος καὶ ὠμὴ Εἰρήνη κατῴρθωσε μετ' ὀλίγα ἔτη νὰ προσελκύσῃ καὶ τοῦ στρατοῦ τὴν εὐνοίαν, ἐτύφλωσεν ἐν αὐτῷ τῷ δωματίῳ τῆς γεννήσεως, τῇ Πορφύρᾳ, ἀπανθρώπως τὸν υἱὸν τῆς, ἵνα δυνηθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἐξῆς νὰ βασιλεύῃ.

Ἡ κατὰ τῆς Εἰρήνης δυσαρέσκεια ἠρξήθη πάλιν, ὅτε ὁ πρὸ ὀλίγου ἀνακηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων Κάρολος Α', βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἔστειλε πρεσβεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ζητῶν ν' ἀναγνωρισθῇ ἐν τῷ νέῳ του ἀξιώματι καὶ προτείνων γάμον εἰς τὴν Εἰρήνην. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατοι ὑπάλ-

ληλοι τοῦ κράτους φοβηθέντες ὅτι ὁ γάμος οὗτος, εἰς τὸν ὅποιον ἐφαίνετο πρόθυμος ἡ Εἰρήνη, θὰ ἐδλαπτε τὸ κράτος, καθήρεσαν αὐτὴν ἐκ τοῦ θρόνου (803) καὶ ἐξώρισαν εἰς Λέσβον. Συγχρόνως ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν λογοθέτην τῶν γενικῶν, ἦτοι τὸν ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν, Νικηφόρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΑΠΟ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α΄ ΜΕΧΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ Α΄

1. Νικηφόρος Α΄ (803—811).

Ὁ Νικηφόρος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε πρῶτον νὰ τακτοποιήσῃ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τῶν ὁποίων εἶχε μεγάλην πεῖραν, καὶ ν’ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Τότ’ ἐφορολόγησε καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ ἐξώρισε τοὺς ἐναντιουμένους εἰς τοῦτο μοναχοὺς.

Ὁ γενναῖος οὗτος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ἐν τούτοις ἀτυχὴς εἰς τοὺς πολέμους του. Ἐπειδὴ ἡρνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ἀραβας τὸν ἐπὶ Εἰρήνης ὀρισθέντα φόρον, ὁ Ἀρουν-ελ-Ρασίδ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ Νικηφόρος ἐπολέμησε μὲν γενναίως καὶ ἐπληρώθη ἐν τινὶ μάχῃ πρὸς τὸν Ἀρουν-ελ-Ρασίδ, ἀλλ’ ἐνίκηθη ὑπ’ αὐτοῦ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνῃ φόρον βαρύτερον· μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρουν ἀπηλλάγη τὸ Βυζαντιανὸν κράτος τοῦ φόρου τούτου (809).

Εὐτυχὲς γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου εἶναι ἡ καταστροφὴ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Σλαύων, οἵτινες ἐπὶ Κωνσταντίνου Κοπρωνύμου εἶχον ἐνισχυθῇ ὑπὸ νέων ὁμοφύλων ἐπιδρομέων. Ὅτε οὗτοι, ἐκ τῆς Ἀρχαδίας καὶ Ἀχαΐας ὁρμώμενοι, ἐπῆλθον κατὰ τῶν Πατρῶν, ἀπεκρούσθησαν ἐρρωμένως ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐξωλοθρεύθησαν. Ἡ καταστροφὴ τῶν Σλαύων

ὑπὸ μιᾶς μόνον πόλεως δεικνύει πόσον φανταστικός ἦτο ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Φαλλμεράϋερ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐξεσλαυΐσθη. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Σλαύων ἡ ὑπαιθρος χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ συστηματικοῦ ἀποικισμοῦ διευθυνομένου ἐκ Βυζαντίου. Ὀλίγιστοι Σλαῦοι διέμειναν ἀκόμη παρὰ τὸν Ταύγετον καὶ ἐγένοντο βραδύτερον Ἑλληγες, ἀφοῦ ἐχριστιανίσθησαν. Παρατηρητέον δ' ὅτι οἱ εἰσβαλόντες εἰς Πελοπόννησον Σλαῦοι εἶχον καταλάβει μᾶλλον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, τῶν Ἑλλήνων κατοικούντων πυκνότερον τὰ παράλια, ἐξ ὧν βαθμηδὸν ἐγένετο καὶ ἡ ἀνάκτησις τῶν μεσογείων καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν Σλαύων.

Φοβερός καὶ ὀλέθριος ἀπέβη ὁ κατὰ Βουλγάρων πόλεμος τοῦ Νικηφόρου. Οἱ Βούλγαροι ἀναθαρρήσαντες ἐπὶ Εἰρήνης ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθησαν ἐπὶ Κωνσταντίνου Κοπρωνύμου, ἐγένοντο τῶρα ὑπὸ τὸν ἄγριον αὐτῶν ἡγεμόνα Κροῦμμον ἐπικίνδυνοι. Ὁ Νικηφόρος ὑπερβάς τὸν Αἴμον ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς, κυριεύσας κατ' ἀρχὰς καὶ τὴν Σαρδικίην, τὴν σημερινὴν Σοφίαν· ἀλλ' ὅμως βραδύτερον περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν ἔπαθε μεγάλην καταστροφὴν, ἐφονεύθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Νικηφόρος. Ὁ θηριώδης Κροῦμμος ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐγενοῦς νεκροῦ καὶ μετεποίησε τὸ κρανίον εἰς ποτήριον, ἐξ οὗ ἔπινε τὸν οἶνον ἐν ταῖς ὀργαῖς αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαροι εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην. Ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος, βαρέως τραυματισθεὶς ἐν τῇ μάχῃ, ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν' ἀναλόδῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, ἀλλ' ἠναγκάσθη ν' ἀφήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του Μιχαὴλ Α' Παργκαβέ. Ἀλλ' ὅτε τῇ 813 οἱ Βούλγαροι ἐπῆρχοντο κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Μιχαὴλ κατελήφθη ὑπὸ δειλίας καὶ ἀμηχανίας, στρατὸς καὶ λαὸς παρεκάλεσαν τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Λέοντα Ε', τὸν ἐπικαλούμενον Ἀρμένιον ὡς καταγόμενον Ἀρμενίων προγόνων, νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον.

2. Λέων Ε' (813—820).

Ὁ Λέων κατ' ἀρχάς ἐδίστασε νὰ δεχθῇ τὸν θρόνον συλλογιζόμενος τὰς δυσκολίας τῶν περιστάσεων, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀνέλαβε τὰς ἡγίας τοῦ κράτους χάριν τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἐδέχθη δραστηριώτατος καὶ ἱκανώτατος βασιλεύς.

Οἱ Βούλγαροι ἐπολιόρχουν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐδῆουν τὴν πέριξ χώραν. Ὁ Λέων, ἀφ' οὗ ἡτοιμάσθη καλῶς, ἐπῆλθε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὑποχωρησάντων ἐν τῇ μεταξὺ εἰς τὴν βόρειον Θράκην. Παρὰ τὴν Μεσημβρίαν τῆς σημερινῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας συνεκροτήθη φοινικὴ μάχη, καθ' ἣν ὁ Βουλγαρικὸς στρατὸς ἡττήθη καὶ κατεστράφη τελείως. Καὶ αὐτὸς ὁ Κρούμμος ἐπληγώθη ἐν τῇ μάχῃ καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκ τῶν πληγῶν. Ὁ Λέων εἰσῆλθε κατόπιν εἰς Βουλγαρίαν καὶ συνῆψε πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Κρούμμου συνθήκας ἐπωφελεῖς εἰς τὸ Βυζαντινικὸν κράτος. Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὴν ἥτταν τῆς Μεσημβρίας ἔμειναν ἥσυχοι ἐπὶ ἐβδομήκοντα περίπου ἔτη.

Ὁ Λέων ἀνεδείχθη ἱκανώτατος καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὠργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἡδυνήθη ν' ἀνεγείρῃ πλείστας πόλεις καταστραφείσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ὀνομαστὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Λέοντος.

Ἐπιβλαθὴς εἰς τὸν Λέοντα ἀπέβη ἡ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ στρατοῦ ἀνακίνησις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων. Ἡ συγκληθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ Σύνοδος κατήργησε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς (787) καὶ συνεφώνησε πρὸς τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου συγκροτηθεῖσαν. Αἱ εἰκόνες ἀφῆρέθησαν ἐκ νέου ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Σύνοδος εὗρον μεγάλην ἀντίπραξιν παρὰ τῶν μοναχῶν, ὧν προῖστατο ὁ περίφημος ἡγούμενος τῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει Θεόδωρος ὁ Στουδίτης. Τῶν εἰκονομάχων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ σοφὸς Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς.

Ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Λέοντος δυσαρесκειῶν τῶν εἰκονολατρῶν ὠφελούμενος ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς παρεσκεύασε συνωμοσίαν ἐναντίον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ συνωμοσία ἀπεκαλύφθη καὶ οἱ συνωμόται ἔμελλον νὰ θανατωθῶσιν· ὅμως δ' ἀναβληθείσης τῆς ἐκτελέσεως τοῦ θανάτου ἕνεκα τῆς παρεμπιπτούσης ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων, οἱ μὴ συλληφθέντες τῶν συνωμοστῶν εἰσῆλθον, ἐνδεδυμένοι ὡς ἱερεῖς, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐφόγευσαν τὸν εὐσεβῆ αὐτοκράτορα, ἐν ᾧ ἔψαλλεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὰς καταβασίας τῆς μεγάλης ἐορτῆς (25 Δεκεμβρίου 820). Ὁ Μιχαὴλ ἐλευθερωθεὶς ἐκ τῶν φυλακῶν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ.

3. Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820-829).

Ὁ Μιχαὴλ Β' ἦτο νοήμων ἀλλ' ἀνευ ἠθικοῦ χαρακτῆρος βασιλεὺς· ἀδιαφορῶν πρὸς τὸ ζήτημα τῶν ἀγίων εἰκόνων ἐνέπαιξε καὶ εἰκονομάχους καὶ εἰκονολάτρας. Τότε ἀνεκλήθη καὶ ὁ ἐπὶ Λέοντος ἐξορισθεὶς Θεόδωρος ὁ Στουδίτης.

Ὀλεθρία εἰς τὸ κράτος ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τοῦ Μιχαὴλ στάσις τοῦ ἄλλοτε συστρατήγου του Θωμᾶ Καππαδόκου, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριξαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος διὰ στόλου τριακοσίων πεντήκοντα πλοίων. Ὁ στόλος ἐκεῖνος κατεστράφη, ὡς ἄλλοτε ὁ τοῦ Κοσμᾶ ἐπὶ Λέοντος Γ', ὁ δὲ εἰς τὸν στρατὸν ἀγαπητὸς Θωμᾶς μετὰ δύο ἐτῶν ἀγῶνας συνελήφθη καὶ ἐθανατώθη.

Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ ἀπωλέσθη ἡ Κρήτη, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ Σικελία. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς, ὡς ἄλλοτε οἱ Καρχηδόνιοι, ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται βραχυμῶς ἐπὶ τῆς Σικελίας. Τὴν Κρήτην κατέλαβον τῷ 825 - 6 οἱ Σαρακηνοί, πειραταὶ Ἀραβες ἐξ Ἰσπανίας, καὶ ἵδρυσαν αὐτόθι ἀνεξάρτητον Ἀραβικὸν κράτος, διατηρηθὲν μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ (961). Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐπεχείρησεν ἡ ἀνακτῆσις τῆς Κρήτης ὁ στρατηγὸς Κρατερός, ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ ὑπῆρξαν παροδικαί. Οἱ Σαρακηνοὶ ἔκτισαν ἐν Κρήτῃ τὴν πρωτεύουσάν Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, ἀπέδωκαν

δὲ ἢ μάστιγι τοῦ Αἰγαίου, καταστρέφοντες διὰ τῶν πειρατικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Μιχαὴλ ἀπέθανε τῇ 829.

4. Θεόφιλος (829-842).

Ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Θεόφιλος ἦτο ἐγγράμματος ἀλλ' ἰδιοτροπος καὶ τραχὺς βασιλεὺς. Εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν του ὀφείλεται τὸ ναυάγιον τοῦ συνοικεσίου, τὸ ὁποῖον ἠτοιμάζετο νὰ συνάψῃ μετὰ τῆς πεπαιδευμένης Εἰκασίας ἢ Κασιανῆς. Ἀπελπίσασα αὕτη ἔνεκα τούτου ἐγένετο μοναχὴ καὶ συνέγραψε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ περίφημον τροπάριον *Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή*. Ἐν τῇ ἰδιοτροπίᾳ του ἐπίσης ἐθανάτωσεν ὁ Θεόφιλος καὶ τοὺς συνωμώτας οἵτινες φονεύσαντες Λέοντα τὸν πέμπτον εἶχον ἐλευθερώσει τὸν πατέρα του Μιχαὴλ.

Ὁ Θεόφιλος ἀποκατέστησε κατ' ἀρχὰς πρὸς τοὺς Ἀραβας φιλικὰς σχέσεις, ἐπὶ τοῦ Χαλίφου Μαμουῦν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐστάλη πρέσβυς ὁ Ἰωάννης Γραμματικὸς. Ὁ Μαμουῦν ἦτο ὁ φιλομουσώτατος τῶν Ἀράβων ἡγεμόνων καὶ προήγαγε πολὺ τὰ γράμματα παρ' αὐτοῖς. Πλείστοι Ἕλληνες συγγραφεῖς μετεφράσθησαν τότε εἰς τὴν Ἀραβικὴν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης κατέστη ἀγαπητότατος εἰς αὐτοὺς. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Μαμουῦν Μοτασσέμ ὁ Θεόφιλος διέκοψε τὰς φιλικὰς σχέσεις, ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀραβας καὶ κατέστρεψεν ἀπηνῶς τὴν γενέτειραν πόλιν τοῦ Μοτασσέμ ἐν Συρίᾳ Σωζοπέτραν, ἃν καὶ ὁ Χαλίφης εἶχε παρακαλέσει τὸν Θεόφιλον νὰ φεισθῇ τῆς πατρίδος του. Ὁ Μοτασσέμ ἐξεμάνη τότε κατὰ τοῦ Θεοφίλου καὶ ἐξέπεμψε τρεῖς μεγάλας στρατιὰς κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· αὐτὸς ὁ Χαλίφης ἐπῆλθε κατὰ τῆς πατρίδος τοῦ Θεοφίλου Ἀμορίου ἐν Φρυγίᾳ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἦτο σύνθημα ἐν τῇ πολέμῳ τούτῳ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν Μωαμεθανῶν στρατιωτῶν. Ἡ ἥρωικὴ πόλις κατεστράφη, ἀφοῦ ἀντέστη γενναίως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ πεντήκοντα καὶ πέντε ἡμέρας ὑπὸ τὸν φρού-

παρχον Ἀέτιον, ὅστις συνελήφθη, ἐφυλακίσθη καὶ πιεζόμενος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία κατέταξε τὸν Ἀέτιον εἰς τοὺς ἀγίους.

Ἐν τῷ ζητήματι τῶν εἰκόνων ὁ Θεόφιλος ὑπῆρξε φανατικός διώκτης τῶν εἰκονολατρῶν καὶ μάλιστα τῶν μοναχῶν. Διὰ νέου θεσπίσματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ ἔκλεισε πλεῖστα μοναστήρια.

Ὁ Θεόφιλος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ περιφήμου Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ καὶ, τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκόσμησε διὰ λαμπρῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, ἐπεσκεύασε δὲ καὶ ἐνίσχυσε τὰ τείχη αὐτῆς. Ἡ μακρὰ περίοδος τῆς παραμελήσεως τῶν γραμμμάτων, κυρίως κατὰ τὸν ὀγδοὸν αἰῶνα, λήγει ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου. Ἐπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ἔπειτα μεγαλάνυμος Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἐν γένει ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισε νέα περίοδος καλλιιεργίας τῶν γραμμμάτων.)

5. Μιχαὴλ Γ' ὁ Μέθυσος (842—867).

Τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Θεοφίλου Μιχαὴλ Γ' ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα, ἔχουσα σύμβουλον τὸν ἀδελφόν της Βάρδαν, ὅστις κατεῖχε τὴν ἀρχὴν καίσαρος. Ἡ Θεοδώρα προσεκάλεσεν, ὡς ἄλλοτε ἡ Εἰρήνη, Σύνοδον, ἣτις ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ ἀναστήλωσις ἐγένετο τῇ πρώτῃ κυριακῇ τῶν Μεγάλων Νηστειῶν τῷ 842, καὶ ἔκτοτε ἡ ἡμέρα αὕτη ἐορτάζεται ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων καὶ καλεῖται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ψυχὴ τῆς κυβερνήσεως τῆς Θεοδώρας ἦτο ὁ Βάρδας. Ὁ εὐφυῆς ἀλλ' ὁ ἀνήθικος καὶ ἀσυνείδητος οὗτος ἄνθρωπος ἐφρόντισε ν' ἀναθρέψῃ τὸν ἀνεψιὸν Μιχαὴλ εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἀνίκανον εἰς τὸ ἄρχειν. Καὶ πράγματι τοιοῦτος κατέστη ὁ Μιχαὴλ, μεῖγμα τῶν ἰδιοτροποιῶν τοῦ πατρὸς καὶ τῶν κακι-

ων τοῦ πάππου, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀρετῆς. Καὶ αὐτὴ ἡ μήτηρ του Θεοδώρα ἠμέλησε παντελῶς τῆς ἀγωγῆς τοῦ Μιχαήλ, ὡς ἄλλοτε ἡ Εἰρήνη τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Βάρδας, ἀφ' οὗ ἔκλεισε καὶ τὴν ἀδελφὴν του Θεοδώραν εἰς μοναστήριον, κατέστη ὁ πραγματικὸς βασιλεὺς τῆς χώρας.

Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα οἱ Ἀραβες κατέκτησαν μὲν ὁλοσχερῶς τὴν Σικελίαν, ἐκ δὲ τῆς Κρήτης θαλασσοκρατοῦντες ἐνέσπειρον τὸν τρόμον, ἔδλαπτον τὸ ἐμπόριον καὶ ἐδῆρουν τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅλον τὸ Αἰγαῖον, καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἔκαμνον ἐπίσης καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς. Ἀπὸ Βορρᾶ ἀνεφάνη τῷ 865 νέος ἐχθρὸς· τὸ Σκυθικὸν ἔθνος τῶν Ῥως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Σκανδιναυῶν ἡγεμόνων, ἀφ' οὗ ὑπέταξε τοὺς Σλαῦους κατέβη διὰ πλοιαρίων ἐπὶ τοῦ Δνειστέρου εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν ἀμυναν τῆς πόλεως διεξήγαγον ὁ στρατηγὸς Ὀρρύφας καὶ ὁ Πατριάρχης Φώτιος. Τρικυμία διεσκόρπισε τὰ πλοῖα τῶν Ῥως, οἱ δ' εὐσεβεῖς κάτοικοι ἀπέδωκαν τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως εἰς τὴν Θεοτόκον, ὡς ἄλλοτε κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀράρων.

Ὡφελιμωτάτῃ πρᾶξι τοῦ Βάρδα εἶναι ἡ ἀνακαινίσις τοῦ πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδιδάσκοντο τὰ φιλοσοφικά, ἡ ρητορική, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἄλλα μαθήματα (863). Τὸ πανεπιστήμιον τοῦτο συνετέλεσε πρὸ παντὸς ἄλλου εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ αἰὼν τῆς εἰκονομαχίας ἐκλήθη αἰὼν σκοτεινός, διότι κατ' αὐτὸν παρήκμασαν τὰ γράμματα, ὡς οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ. Ὁ Θεόφιλος ἔδωκε πολλὴν ὠθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν· ἀλλ' ἡ πλήρης ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῆς δράσεως τοῦ Φωτίου.

Ὁ Βάρδας προκάλεσε διὰ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἰγνατίου ἐσωτερικὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.)

6. Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος ἦτο ἀνὴρ αὐστηρῶν ἡθῶν καὶ ἀριστοκρατικοῦ χαρακτήρος, κατήγετο δ' ἐκ βασιλικῆς οἰκογενείας. Ὁ Βάρδας ὠργισμένος κατ' αὐτοῦ, διότι ἤλεγξεν αὐστηρῶς τὸν βίον τοῦ τὸν παράνομον, καθήρρεσεν αὐτὸν καὶ ἐξώρισεν εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος, προσεκάλεσε δ' εὐφῶς εἰς τὸν θρόνον τὸν πολυμαθέστατον ἄνδρα τῆς ἐποχῆς ταύτης Φώτιον, ἐκ μεγάλης οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Φώτιος προήχθη, ὡς ἄλλοτε ὁ Ταράσιος ἀπὸ λαϊκοῦ (μυστικοσυμβούλου τῆς Αὐλῆς) εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς Ἐκκλησίας, διελθὼν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὄλους τοὺς ἱερατικοὺς βαθμούς. Ἄλλ' οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν τοιαύτην ἀνάρρησιν τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ἐτάραξαν τὰ πράγματα καὶ ἐζήτησαν καὶ τοῦ Πάπα τὴν ἐπέμβασιν.

Οἱ Πάπαι εἶχον διαδόσει τὸν Χριστιανισμόν εἰς πλείστους λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἀποκτήσει παρ' αὐτοῖς μέγα ἠθικὸν κύρος, τοῦτο δ' ἔνεκα ἐχρησίμευον παρ' αὐτοῖς πολλάκις ὡς διαιτηταὶ καὶ ἐπενέδαινον ἐν γένει καὶ εἰς ζητήματα πολιτικῆς φύσεως. Τὴν δύναμιν τῶν ἡθελον οἱ Πάπαι νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ ὑπὲρ τοὺς Πατριάρχας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις μέχρι τοῦδε συνεκροῦσθησαν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡθελον νὰ υπαγάγωσιν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τῶν ἀρχῶν τὴν νεωστὶ ἀποδεξαμένην τὸν Χριστιανισμόν Βουλγαρίαν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἰσῆχθη εἰς Παννονίαν παρὰ τοῖς Σλαύσις καὶ ἔπειτα εἰς Βουλγαρίαν διὰ τῶν μοναχῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἵτινες ἐδημιούργησαν καὶ Σλαυικὸν ἀλφάβητον πρὸς μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν λειτουργικῶν καὶ θρησκευτικῶν βιβλίων εἰς τὴν Σλαυικὴν. Ἡ υπερήφανος στάσις τοῦ Φωτίου ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀναμίξεως τῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἐν Βουλγαρίᾳ ἠνάγκασε τὸν Πάπαν νὰ συγκαλέσῃ ἐν Ῥώμῃ τοπικὴν Σύνοδον καὶ κηρύξῃ τὸν Φώτιον καθηρημένον, συμφωνῶν οὕτω

πρὸς τὰς γνώμας τῶν Ἰγνατιανῶν. Ὁ Φώτιος δὲν ἐδράδυνε νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ Πάπα· τῷ 867 συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Πάπαν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κατήγγειλε διὰ τῆς περιφήμου ἐγκυκλίου του εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τὴν πολιτείαν τοῦ Πάπα καὶ συγχρόνως τὴν αἰρετικὴν καινοτομίαν ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς Πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ (filioque)· ἡ καινοτομία αὕτη δὲν εἶχε μὲν γίνεи ἐπισήμως ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἦτο διαδεδομένη ἐν τῇ Δύσει καὶ διὰ τοῦτο, φαίνεται, κατηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Φωτίου.

Ἡ γενναία στάσις τοῦ Φωτίου ἐπήνεγκε τὸν ἀπὸ πολλοῦ προμηνυόμενον χωρισμὸν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀπῆλλαξε δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ παντὸς ἀπὸ τῆς κηδεμονίας τοῦ Πάπα. Καὶ ἀποκατεστάθησαν μὲν πολλάκις ἔπειτα φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ταχέως μάλιστα ἐπὶ Βασιλείου Α', ἀλλ' αὗται ἦσαν παροδικαὶ καὶ ἐξωτερικαί· ἡ ἐπὶ ἱστορικῶν καὶ ἔθνικων λόγων στηριζομένη διαφορὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἦτο βαθυτάτη καὶ δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ φέρῃ ὀριστικὸν σχίσμα μεταξὺ αὐτῶν· τοῦτο ἐγένετο τῷ 1054 ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Βασίλειος Α' (867—886).

Ὁ Βασίλειος Α' κατήγετο ἐκ Θράκης, ἀλλ' ἐκλήθη Μακεδὼν διότι ἡ πατρίς του ὑπῆγετο εἰς τὸ θέμα τὸ Μακεδονικόν. Προελθὼν ἐξ ἀσήμεου οἰκογενείας ἦτο κατ' ἀρχὰς ἱπποκόμος Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Ὁ Μιχαὴλ ἐφόνευσε τὸν Βάρδαν διὰ τοῦ Βασιλείου, τὸν ὁποῖον

προήγαγεν ἔπειτα εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος. Ὁ Βασίλειος δὲν ἐδράδυνε νὰ δολοφονήσῃ καὶ τὸν Μιχαὴλ καὶ γίνῃ αὐτὸς αὐτοκράτωρ.

Ὡς βασιλεὺς ὁ Βασίλειος ἐδείχθη ἱκανώτατος. Ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐβελτίωσε τὸν στρατὸν τοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐνίσχυσε τὸ ναυτικὸν καὶ κατῴρθωσε ν' ἀπαλλάξῃ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος ἀπὸ τῆς πειρατείας τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν. Ὁ ναύαρχος Νικήτας Ὀρούφας, ὑπερνεωλκήσας ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον τὸν Ἑλληνικὸν στόλον, κατεναυμάχησε τοὺς Ἀραβας ἐν αὐτῷ. Ἄλλος Ἑλλήν πλοίαρχος ἐνίκησε τοὺς πειρατὰς παρὰ τὴν Μεθώνην. Ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκάς, πάππος τοῦ ὁμωνύμου αὐτοκράτορος, ἐξεδίωξε τοὺς Ἀραβας ἐκ τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Ὁ Βασίλειος διέδωκε τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Δαλματία καὶ Σερβία, στερεώσας συγχρόνως καὶ τὴν κυριαρχίαν του ἐν ταῖς χώραις ταύταις. Ἐπ' αὐτοῦ ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ οἱ ἐν τῇ Δακωνικῇ πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν, οἵτινες μόνοι ἐν Ἑλλάδι διετήρουν ἀκόμη τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἐπὶ Βασιλείου ἤρχισαν νὰ κτίζωνται Χριστιανικαὶ μοναὶ ἐν Ἀθῶν, αἵτινες βραδύτερον ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ἐν γένει τὴν Ἐκκλησίαν ὑπεστήριξεν ὁ Βασίλειος θερμῶς, ὥς ἄλλος Ἰουστινιανός.

Ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ζητήματι ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς δεξιότητος. Ἀμα τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν θρόνον ἀντικατέστησε τὸν Φώτιον διὰ τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἦλθεν οὕτως εἰς σχέσεις τινας πρὸς τὸν Πάπαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπανῆλθεν ὁ Φώτιος (877—886) ἀναγνωρισθεὶς πλέον καὶ ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας. Ὡς πρὸς τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα ἐτήρησαν τὴν αὐτὴν σθεναρὰν πολιτικὴν ἀπέναντι τοῦ Πάπα ὃ τε Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος· οἱ Βούλγαροι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι δικαιοδοσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἂν καὶ προετίμων τὴν ἐκ τοῦ Πάπα ἐξάρτησιν ἐκ φόβου καὶ δυσπιστίας πρὸς τοὺς Ἑλλήνας.

Ὁ Βασίλειος ἐξέδωκε καὶ νομοθεσίαν Ἑλληνιστί, δι' ἧς συμπληρώθη καὶ μετερρυθμίσθη ἐν μέρει ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ νομοθεσία τοῦ Βασιλείου εἶναι ἡμῖν γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Βασιλικά, ὑφ' ὃ ἐξέδωκεν αὐτὴν ἐκ νέου ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου Λέων ὁ Σοφός.

Ὁ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 886 ἀφήσας τὸ κράτος ἐν ἀρίστη καταστάσει εἰς τὸν υἱὸν του Λέοντα τὸν ἔκτον.

2. Λέων Σ' ὁ Σοφός (886-912).

Λέων ὁ ἕκτος συνεβασίλευσεν ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τοῦ τρυφλοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου, ἔπειτα δὲ μόνος. Ἐπεκλήθη δὲ σοφός, διότι κατεγίνετο πολὺ εἰς τὰ γράμματα καὶ ἔγραψε πολλὰ ἔργα, μάλιστα ἐκκλησιαστικά. Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὴν σύνηθὴ καὶ ἱκανότητα τοῦ πατρὸς του. Τὸν διδάσκαλόν του Φώτιον, τὸν ὁποῖον μάλιστα δι' ἐπιγραμματῶν εἶχεν ἐξυμνήσει, καθήρесе τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου διὰ ν' ἀναδιβάσῃ τὸν ἀνῆλικον ἀδελφόν του Στέφανον. Νυμφευθεὶς καὶ τετάρτην σύζυγον ἤλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν τότε Πατριάρχην Νικόλαον τὸν Μυστικόν, ὅστις μετ' ἀτρομῆ-του σθένους ἤλεγξε τὴν πρᾶξιν τοῦ Λέοντος. Ὁ Λέων καθήρесе μὲν τότε τὸν Νικόλαον Μυστικόν, ἀλλὰ βραδύτερον ἀνεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὰ πεπραγμένα. Ἐκ τοῦ τετάρτου γάμου τοῦ Λέοντος ἐγεννήθη ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, κληθεὶς Πορφυρογέννητος.

Ἐπὶ τοῦ Λέοντος ὑπέστη μεγάλης συμφορᾶς τὸ κράτος ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Βουλγάρων καὶ Ρώσων.

Οἱ Σαρακηνοὶ ἢ Ἀραβες ὀρμώμενοι ἐκ Κρήτης ἐλήστευον τὰ παράλια τοῦ κράτους καὶ τὰς νήσους ὑπὸ τὸν ἀρνησθήρησκον Λέοντα τὸν Τριπολίτην. Τότε ἐπολιόρκησαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, πόλιν μεγάλην οἰκουμένην ὑπὸ διακοσίων εἰκοσι χιλιάδων κατοίκων καὶ ἔχουσαν τεῖχη ὀχυρά, ἅτινα πολλάκις ἀπέκρουσαν πρότερον ἐπιθέσεις τῶν Σλαύων. Ἀλλὰ τώρα ἡδυνήθησαν οἱ Ἀραβες

μετὰ δεινὴν πολιορκίαν νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπήγαγον πλὴν τῶν ἀμετρήτων λαφύρων καὶ εἰκοσι δύο χιλιάδας αἰχμαλώτους.

Οἱ ἐπὶ Μιχαήλ Γ', κυρίως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Φωτίου, χριστιανισθέντες Βούλγαροι κατέστησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἡμερώτεροί πως, ὁ δὲ νῦν ἡγεμὼν αὐτῶν Συμεὼν εἶχε παιδευθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ σπουδάσει τὴν Ἑλληνικὴν. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπετάχυνε τὸν ἐκσλαϊσμὸν τῶν Βουλγάρων, διότι εἰς τὴν Σλαβικὴν ὄχι τὴν Βουλγαρικὴν, τὴν συγγενεύουσαν πρὸς τὴν Τουρκικὴν, εἶχον μεταφρασθῇ τὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ ἡ Ἀγία Γραφή ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς. Οἱ ἡμερούμενοι Βούλγαροι εἰρηνεύσαντες ἀπὸ τῆς μάχης τῆς Μεσημβρίας τοῦ 814 παρέδόθησαν καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν, καὶ δὴ εἰς τὴν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ μέσης Εὐρώπης. Ἀλλ' οἱ βαρεῖς τελωνιακοὶ φόροι τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξιν μεγάλου πολέμου μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες συνεμάχουν νῦν μετὰ τῶν κατακούντων ἐν Παννονίᾳ Οὐγγρων ἢ Μαγυάρων καὶ ἄλλων Τουρκικῶν λαῶν, Οὐζων, Πατζινάκων, πέραν τοῦ Δανουβίου. Ὁ Συμεὼν, ὅστις τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴν εἶχε χρησιμοποίησιν ὡς ἄλλοτε ὁ Φίλιππος τὴν ὁμηρείαν αὐτοῦ ἐν Θήβαις, κατάρθωσε νὰ νικήσῃ ἐναλλάξ Μαγυάρους καὶ Ἕλληνας καὶ ἐπεκτείνη τὰς ἐπιδρομὰς αὐτοῦ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Τότε ἡδυνήθη νὰ ἰδρύσῃ ὁ Συμεὼν καὶ αὐτοκέφαλον Βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐγκαταστήσῃ Πατριάρχην Βούλγαρον ἐν Πρεσλάβᾳ. Συγχρόνως ἔλαβε καὶ τὸν τίτλον Τσάρου καὶ ἤθελε νὰ καλεῖται «Τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων». Ὁ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος.

Καὶ οἱ Ῥῶς ἢ Ῥῶσοι, οἵτινες πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχον καταλάβει ἐν Σκυθίᾳ τὰς πόλεις Νοβογροδ καὶ Κίεβον καὶ ἐπιδράμει μέχρι Κωνσταντινουπόλεως (865), ἐπῆλθον ἐκ νέου ὑπὸ τὸν Ὀλὲγ ἐναντίον αὐτῆς. Νῦν ἡδυνήθησαν οἱ Ῥῶσοι πρὸ τῆς ἀδρανείας τοῦ

Λέοντος νὰ λεηλατήσῃσι τὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου καὶ νὰ ἐκδιώσῃσι χρηματικὰς δωρεὰς καὶ εὐνοϊκὴν συνθήκην (906) παρὰ τῶν Ἑλλήνων.

Τῷ 912 ἀπέθανεν ὁ Λέων καταλιπὼν διάδοχόν του τὸν ἑπταετῆ υἱόν του Κωνσταντῖνον ἑβδομον τὸν Πορφυρογέννητον.)

3. Κωνσταντῖνος Ζ' (912-959).

Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς (919-944).

Κωνσταντῖνος ἑβδομος ὁ Πορφυρογέννητος διετέλεσεν ἐπὶ ἓν ἔτος ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου ἔσχε συμβούλους τὸν Πατριάρχην Νικόλαον Μυστικὸν καὶ τὸν συνετὸν Ἰωάννην Ἑλλαδᾶν. Τῷ 919 κατώρθωσεν ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς ν' ἀναγορευθῇ συμβασιλεὺς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλένην. Ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἐβράδυνε νὰ καλέσῃ συμβασιλεῖς καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του, ἐσχέπτετο δὲ νὰ καταλύσῃ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ νὰ ιδρύσῃ ἰδίαν. Ἀλλ' ἡ θεία τιμωρία ἐπῆλθε φοβερὰ ἐκεῖθεν, ὅθεν δὲν περιέμενε αὐτὴν ὁ Ῥωμανός. Αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ ἐξεδίωξαν τὸν Ῥωμανὸν τῆς βασιλείας καὶ ἔστειλαν αὐτὸν εἰς μοναστήριον (944). Ταχέως μετὰ ταῦτα ἡδυνήθη ὁ Κωνσταντῖνος ν' ἀπαλλαγῇ καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ μείνῃ μονοκράτωρ.

Ἐπὶ τῆς συμβασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος, ὁ δὲ Συμεὼν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ πρὸς νότον καὶ δυσμὰς ἐν τῷ Βυζαντινακῷ κράτει. Οἱ Ἕλληνες προσεπάθησαν διὰ τῶν συμμάχων Πατζινάκων καὶ Σλαύων ἀπὸ Βορρᾶ καὶ Δυσμῶν νὰ ἐξαντλήσῃσι τὰς δυνάμεις τοῦ Συμεῶν. Πράγματι ὁ Σλαυικὸς λαὸς τῶν Χρωδατῶν, τῶν σημερινῶν Κροατῶν, κατενίκησε τῷ 927, τὸν Συμεὼν, ὅστις τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανεν. Ὁ διάδοχος τοῦ Συμεῶν ὑπῆρξε φίλος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔλαβε σύζυγον Ἑλληνίδα βασιλοπαιδα.

Ἐπὶ τῆς συμβασιλείας ἐπίσης Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ ἐγένε-

νοντο αἱ περίφημοι ἐκστρατεῖαι τοῦ μεγαλοφυοῦς στρατηγοῦ Ἰωάννου Κουρκούα κατὰ τῶν Ἀράβων ἐν Ἀσίᾳ. Οὗτος ἀγωνιζόμενος πεισματωδῶς ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη ἐξεδίωξε τοὺς Ἀραβας καὶ κατέλαβε τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἄλως μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου. Ἀπειρα φρούρια τότε ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κουρκούα. Πλὴν τοῦ Κουρκούα ὀνομαστὸς στρατηγὸς Ἀραβομάχος εἶναι ὁ Βάρδας Φωκάς, υἱὸς τοῦ ἐπὶ Βασιλείου Α' δοξασθέντος Νικηφόρου Φωκά.

Τῷ 941 ἐπῆλθον οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ἰγῶρ τὸ τρίτον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δισχιλίων πλοιαρίων. Ἀλλὰ νῦν διεσκόρπισε καὶ κατέκαυσε τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα ὁ στρατηγὸς Θεοφάνης μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν στολίσκον τῶν πυρφόρων· τὰ πληρώματα τῶν Ῥωσικῶν πλοίων φεύγοντα εἰς τὰς ἀκτὰς κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Κουρκούα καὶ Φωκά. Ὁ Ἰγῶρ διεσώθη εἰς Ἰωσίαν μετὰ δέκα μόνον πλοῖα.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ βιαίου καὶ ἀκαθέκτου Ῥωμανοῦ τοῦ Α' καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἶπομεν. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ «ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσσίας» Ὁλγα, χήρα τοῦ Ἰγῶρ, ἣτις ἐγένετο δεκτὴ μετὰ μεγάλης λαμπρότητος. Ἡ Ὁλγα εἶχε βαπτισθῇ πρότερον ἐν Κιέβῳ τῆς Ῥωσίας, ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψίς της εἰς τὴν λαμπρὰν Χριστιανικὴν πόλιν ἐθέρμανεν ἔτι μᾶλλον τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς συναίσθημα.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο θερμὸς φίλος τῶν γραμμάτων καὶ συνέγραψεν ὁ ἴδιος διάφορα συγγράμματα. Ὑποστηρίζων δὲ πολλὰ καὶ τοὺς ἐνασχολουμένους εἰς τὰ γράμματα, συνετέλεσε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτῶν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα. Ἀλλὰ μεγάλην ὑπηρεσίαν παρέσχεν εἰς τὰ γράμματα κυρίως, διότι ἐνήργησε νὰ συνταχθῶσιν ὑπὸ διαφόρων ὀνομαστῶν λογίων ἐκλογαὶ καὶ ἀνθολογίαι ἱστορικαί, θρησκευτικαί, γεωπονικαί, ἱατρικαὶ καὶ ἄλλαι. Διὰ τῶν ἀνθολογιῶν τούτων περιεσώθη εἰς ἡμᾶς μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης.

Τῷ 959 ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος καταλιπὼν διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱόν του Ῥωμανὸν Β'.

4. Ῥωμανὸς Β' (959—964).

Τὴν βασιλείαν Ῥωμανοῦ Β' πληροῦσι τὰ κατορθώματα τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκά, υἱοῦ τοῦ Βάρδα Φωκά. Ἡ ἀπὸ τοῦ 825 κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν Κρήτη κατέστη φωλεὰ πειρατῶν, οἵτινες διηνεκῶς κατέστρεφον τὸ ἐμπόριον τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἐλεηλάτουν τὰς παραλίας πόλεις τοῦ κράτους. Ὁ Ῥωμανὸς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὴν καταστροφὴν τοῦ πειρατικοῦ κράτους τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Φωκᾶς ἐξεστράτευσε μετὰ μεγάλου στόλου, ὅποιον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου δὲν εἶχεν ἴδει τὸ κράτος. Ὁ Νικηφόρος ἀποβιβάσας εἰς Κρήτην ἐπολιορκήσας τὴν πρωτεύουσαν Χάνδακα, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε μετὰ ὀκτῶ μηνῶν (961) ἐν φοβερᾷ αἵματοχυσίᾳ· τὰ λοιπὰ μέρη τῆς νήσου ὑπετάγησαν εὐκόλως. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον ὁ Νικηφόρος νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ Χριστιανισμὸν τῆς νήσου τὸν πολλαχῶς ὑπὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως βλαφθέντα. Πρὸς τοῦτο ἀπέψικεν ἐν Κρήτῃ Ἑλληνας ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Θράκης, διὰ δὲ τοῦ ὀσίου Νίκωνος τοῦ ἐπικαλουμένου Μετανοεῖτε ἐθέρμανε τὴν Χριστιανικὴν πίστιν τῶν κατοίκων καὶ ἐξεχριστιάνισε καὶ πολλοὺς Μωαμεθανούς. Ἡ μεγαλοφυΐς πολιτείας τοῦ Φωκά ἔδωκε δύναμιν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Κρήτης, ἣτις ἐξεδηλώθη εἰς τοὺς ἔπειτα αἰῶνας διὰ μεγάλων ἔργων ἀνδρείας.

Ὁ Νικηφόρος μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν φέρων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀμέτρητον λαίαν τῶν πειρατῶν τῆς Κρήτης· ὁ Σαρακηνὸς Ἐμίρης ἢ Ἀμυρᾶς τῆς Κρήτης, ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κουρούπης ὡς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνεμᾶς ἐκόσμησαν τὸν θρίαμβον τοῦ Νικηφόρου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ἔζησαν ἔπειτα ἐν ἀνάσει καὶ τιμῇ.

Ὁ Ἀνεμᾶς μάλιστα ἠσπᾶσθη τὸν Χριστιανισμόν, ἡ δὲ οἰκογένειά του ἀπέκτησε βραδύτερον μεγάλην ἰσχὺν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Κατὰ τὸ ἔτος 961 ἐστάλη ὁ Νικηφόρος καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας, καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν Κιλικίᾳ καὶ Ἀνω Συρίᾳ, κυριεύσας πλείστα φρούρια. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέθανεν ὁ Ῥωμανὸς δεύτερος καταλιπὼν τὴν σύζυγον Θεοφανῶ μετὰ δύο ἀγγέλκων υἱῶν, Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου. Ὁ Νικηφόρος ἐκλήθη ἐπίτροπος τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ τῇ συνεργίᾳ τοῦ ἐναρέτου Πατριάρχου Πολυεύκτου καὶ ἔπειτα, συζευχθεὶς τὴν Θεοφανῶ, ἐγένετο καὶ βασιλεὺς.

5. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (964—969).

Ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἤδη ὡς στρατηγὸς ὀργανώσει θυμασίον στρατόν. Ἵνα δ' ὑπεκκαύσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν συμμαχητῶν του, ἐζήτησεν ἵνα πάντες οἱ ἐν πολέμῳ κατὰ Μωαμεθανῶν πίπτοντες κηρύσσωνται μάρτυρες τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Νικηφόρος, ἐξεστράτευσεν καὶ ὡς αὐτοκράτωρ κατὰ τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος Φωκᾶ καὶ ἐκυρίευσεν πλείστας πόλεις τῆς Κιλικίας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μοφουεσίαν. Διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτση κατελήφθη καὶ ἑτέρα Ἑλληνικὴ μεγάλη νησος, ἡ Κύπρος, καὶ ἀπηλλάγη διὰ παντὸς τῶν Ἀράβων. Τῷ 969 ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Νικηφόρου Πέτρου Φωκᾶ καὶ ἡ ἔνδοξος Ἀντιόχεια, ἥτις ἐπὶ Ἡρακλείου ἤδη εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἐπὶ τῇ ἀνακτῇ τῆς περιφήμου πόλεως ἐτελέσθη δοξολογία ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ.

Ὅτ' ἐπέστρεψεν ὁ Νικηφόρος ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκστρατείας τῆς Κιλικίας, ἦλθον πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ζητοῦντες τὴν χρηματικὴν ὠρεάν, ἣν ἔδιδον οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Συμεῶν. Ὁ Νικηφόρος διέταξε νὰ ραπίσωσι τοὺς πρέσβεις καὶ εἶπεν ὅτι θὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς Βουλγαρίαν, ἵνα πλη-

ρώση ἀκριβῶς τὰ χρήματα. Ὁ Νικηφόρος ἐσχεδιάζε τὴν κατά-
λυσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους, προσεκάλεσε δὲ ὡς συμμάχους
κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τοὺς Ῥώσους ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαβον.
Ἄλλ' ὅτε οὗτοι εἰσέβαλον καὶ κατέλαβον μέρος τῆς Βουλγαρίας,
ἐγένοντο ἀπὸ φίλων ἐχθροί.

Οἱ Ἕλληνες ἐπομένως ἠναγκάσθησαν νὰ πολεμήσωσιν ἐν Βουλ-
γαρίᾳ καὶ πρὸς τοὺς Ῥώσους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Νικηφόρου.

Ἐπὶ Νικηφόρου, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ δεῦτερον
δ Λατίνος ἐπίσκοπος Λουϊτπράνδος ὡς πρέσβυς, ζητῶν ν' ἀνα-
γνωρισθῇ ὁ βασιλεὺς τῶν Γερμανῶν Ὁθων Α' ὡς αὐτοκράτωρ
τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Δύσει καὶ προτείνων γάμον τοῦ υἱοῦ τοῦ
Ὁθωνος Α', τοῦ Ὁθωνος Β', μετὰ μιᾶς θυγατρὸς τοῦ Ῥωμανοῦ
Β'. Ὁ Νικηφόρος δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς αὐτοκράτορα
τὸν βασιλέα τῶν Γερμανῶν, τὸν ὅποιον ἐκάλει ἀπλῶς Ῥῆγα, δὲν ἠ-
θέλησε δὲ νὰ δώσῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ, διότι
ἐζητοῦντο αἱ Ἑλληνικαὶ κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας ὡς προῖξ.
Ὁ Λουϊτπράνδος ἔτυχεν ὅχι εὐμενοῦς ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ Νικη-
φόρου καὶ διὰ τοῦτο ἐξήνεγκε πλείστας ὕβρεις ἐναντίον τῶν Ἑλ-
λῆνων ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέγραψε τὴν πρεσβείαν του.

Ὁ τραχὺς ἄλλ' εὐγενὴς καὶ αὐστηρὸς τὰ ἥθη αὐτοκράτωρ δυσ-
ηρέστησε τὸν κληρον, διότι ἦτο κεκρυμμένος κατὰ τῶν πολλῶν
μοναστηρίων καὶ τῆς ἀσυδοσίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.
Ὅτε δὲ δυσηρέστησε καὶ τινὰς στρατηγούς, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ
τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Τζιμισκὴν, ἐξυφάνθη συνωμοσία κατ'
αὐτοῦ, συμπραττούσης καὶ τῆς βδελυρᾶς Θεοφανοῦς. Ὁ Ἰωάννης
Τζιμισκῆς ἐφόρευσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἐν τῷ δωματίῳ του,
καθ' ἣν ὥραν προσήυχετο.

6. Ἰωάννης Τζιμισκῆς (969-976).

Ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς γενόμενος αὐτοκράτωρ ἔστειλεν ἀμέσως
τὴν ἐπικίνδυνον Θεοφανῶ εἰς μοναστήριον κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Πα-

τριάρχου Πολυεύκτου. Ἀληθῶς συχνάκις ἐνάρετοι Πατριάρχαι ἐπέβαλον τὴν γνώμην των εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, οἵτινες ἄλλως ἐκυβέρνηντων ἀπολυταρχικῶς τὸ κράτος. Ὁ Τζιμισκῆς ἠκύρωσε τὰ κατὰ τῶν μοναστηρίων διατάγματα τοῦ Νικηφόρου, ἵνα ἐξιλεώσῃ τελείως τὴν Ἑκκλησίαν διὰ τὸν φόνον τοῦ προκατόχου του. Πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ Β', τὸν Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον, προσῆνέχθη μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς, σεβασθεὶς καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῶν τὰ βασιλικά, ὥς καὶ ὁ Νικηφόρος. Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὸν ἐνύμφευσεν τὴν Θεοφανώ, θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ Β' πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ὁθωνα Β'. Ἡ Θεοφανὼ ὑπῆρξεν ἀρίστη γυνὴ καὶ προσεπάθησε νὰ διαδώσῃ Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐν τῇ ξένῃ.

Ὁ Τζιμισκῆς, ἀφ' οὗ κατέβαλε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ στάσιν σπουδαίαν τῶν συγγενῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Σδιατοσλαύου, ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων, ὅστις, καταλαβὼν τὴν Βουλγαρίαν, εἶχεν εἰσδάλει εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ὁ Τζιμισκῆς παρεσκευάσθη καλῶς καὶ ὑπερβὰς τὰ στενὰ τοῦ Αἷμου ἐπῆλθε βραγδαίως ἐν μιᾷ ἐβδομαδίᾳ κατὰ τῆς Πρεσλαύας, τὴν ὁποίαν παρὰ τὴν γενναίαν ἀμυναν τῶν Ῥώσων ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου καὶ ἀπετέφρωσε μετὰ φοδερὰν σφαγὴν. Ἐνταῦθα συνέλαβεν αἰχμάλωτον καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βόγοριν. Κατόπιν προεχώρησεν ὁ Τζιμισκῆς εἰς Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν παρὰ τὸν Δανουβίον, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Σδιατοσλαῦος, μὴ μετασχὼν τοῦ ἀγῶνος τῆς Πρεσλαύας. Ὁ Τζιμισκῆς, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Ῥώσους πρὸ τῆς πόλεως, ἐπολιόρκησεν αὐτὴν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τοῦ Δανουβίου διὰ τοῦ ἐν τῇ μεταξύ ἐλθόντος Ἑλληνικοῦ στόλου. Τὸ Δορύστολον ἐκυριεύθη μετὰ τρίμηνον ἔντονον πολιορκίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν διεκρίθησαν καὶ ἐφρονεύθησαν ὁ ἐνδοξος στρατηγὸς Ἰωάννης Κουρκούας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀνεμᾶς, χριστιανισθεὶς υἱὸς τοῦ ὑπὸ Νικηφόρου Β' αἰχμαλωτισθέντος Σαρακηνοῦ Ἀμηρᾶ τῆς Κρήτης. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ παρήσαν καὶ οἱ στρατηγοὶ Πέτρος Φωκάς, ἀνεψιὸς τοῦ Νικηφόρου.

καὶ πορθητῆς τῆς Ἀντιοχείας, καὶ Βάρδας Σκληρός. Ὁ Σδιατοσλαῦος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ ἐπὶ τῷ ὄρῳ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Βουλγαρίαν καὶ φύγῃ (971). Φεύγων ὁ Σδιατοσλαῦος διὰ τῆς σημερινῆς Ῥουμανίας συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Πατζινάκους καὶ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν, μεταποιησάντων κατὰ βαρβαρικὴν συνήθειαν ἀπεχθῆ τὸ κρανίον του εἰς κύπελλον. Ὁ Τζιμισκῆς προσήρτησε τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος καὶ διήρρεσεν αὐτὴν εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας, καταργήσας καὶ τὸ ἀνεξάρτητον Πατριαρχεῖόν της. Τὸ στέμμα τῶν Βουλγάρων Τσάρων κατέθηκεν ὁ Τζιμισκῆς ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτέλεσε καὶ εὐχαριστήριον δοξολογίαν ἐπὶ τῇ νίκῃ του. Τὴν πορφύραν καὶ τὰ λοιπὰ διάσημα τῆς βασιλείας ἠνάγκασεν ὁ Τζιμισκῆς τὸν Βόγοριν ν' ἀποδυθῇ, παρασχὼν εἰς αὐτὸν ἰσχνὸν ἀντάλλαγμα, τὸ ἀξίωμα μαγίστρου. Διὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐπιτυχίαν τοῦ Τζιμισκῆ εὐγνωμονοῦντες οἱ σύγχρονοι συνεχώρησαν εἰς αὐτὸν τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ.

Μετὰ τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ κατωρθώματα ὁ Τζιμισκῆς ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ διεξήγαγεν αὐτοπροσώπως ἐνδοξοὺς ἀγῶνας ἐν Συρίᾳ καὶ κατὰ τὸν ἄνω Τίγρητα· πλείσται πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Ἀμιδα, τὸ σημερινὸν Διαρβεκῆρ, καὶ ἡ Βηρυτὸς ἐκυριεύθησαν. Ὁ Τζιμισκῆς ἐν ᾧ ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα παρασκευασθῇ διὰ νέαν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀπέθανεν αἰφνιδίως τῷ 976. Ὁ κόσμος ἐπίστευσεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Συγκλήτου Βασιλείου, διότι ὁ Τζιμισκῆς εἶχεν ἐκφρασθῇ δριμύως ἐναντίον τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ καταχρήσεων.)

7. Βασίλειος Β' (976-1025).

Διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ ἐγένετο ὁ εἰκοσαετής Βασίλειος Β', υἱὸς τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Β' ὁ διατελέσας συμβασιλεὺς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου Τζιμισκῆ. Κατ' ἀρχὰς μὲν

εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας ὁ πρόεδρος τῆς Συγκλήτου Βασίλειος, ὡς συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Βασιλείου Β', ἀλλὰ βαθμηδὸν ἀπηλλάγη τοῦ ἐπικινδύνου συμβούλου ὁ αὐτοκράτωρ δι' ἐξορίας καὶ δημεύσεως τῆς περιουσίας του. Ἐπικίνδυνος εἰς τὸ κράτος καὶ τὸν Βασίλειον κατήντησεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ταύτην κατέβαλεν ὁ Βασίλειος Β' μετὰ πολλῆς δυσκολίας διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ἀνεψιοῦ τοῦ Νικηφόρου. Βραδύτερον ἀπέστη καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Φωκάδων ὑπὸ τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, τοῦτον δ' ἐφόνευσεν ὁ Βασίλειος μετὰ εἰκοσαμήνους ἀγῶνας.

Οἱ Βούλγαροι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν πρώτων ἐμφυλίων δυσχερειῶν τοῦ Βασιλείου, κατέλυσαν τὴν Βυζαντιακὴν κυριαρχίαν καὶ διοίκησιν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἀνηγόρευσαν Τσάρον τὸν Σαμουήλ. Ὁ Σαμουήλ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Ἀχρίδα καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἐκραγεὶς πόλεμος ὑπῆρξε φοβερὸς καὶ πεισματωδέστατος καὶ διήρκεσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ μικρῶν διαλειμμάτων. Ὁ Βασίλειος ἀπαλλαγείς τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ ἐν Ἀσίᾳ ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων διὰ διαφόρων στρατιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ πόλεμος ὑπῆρξεν ἀμφίροπος, ὁ δὲ Σαμουήλ ἡδυνήθη νὰ προχωρήσῃ μέχρι Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὅτε ἐπέστρεφεν ἐκεῖθεν τῷ 976, εἰκοστῷ ἔτει τοῦ πολέμου, καὶ ἐστρατοπέδευε παρὰ τὸν Σπερχεῖον, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ἀπροσδοκῆτως τὴν νύκτα ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς καὶ ἐξωλόθρευσεν τὸν στρατὸν του, ἐπλήγωσε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Σαμουήλ. Ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἀπηλλάγη τότε τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ πόλεμος περιωρίσθη ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ. Πλείστοι μάχαι γίνονται καὶ τὰ φρούρια ἐκπορθοῦνται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν Βουλγάρων. Τῶν αἰχμαλωτιζομένων Βουλγάρων οἱ πλείστοι κατοικίζονται ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μέχρις Ἀρμενίας. Τῷ 1014 ἐκέρδησαν οἱ Ἕλληνες νέαν μεγάλην νίκην διὰ

τοῦ στρατηγοῦ Νικηφόρου Ξεφίου. Οὗτος προσέβαλεν ἐν Μακεδονίᾳ ἐκ τῶν νώτων παρὰ τὴν θέσιν Κλειδίον τὸν Βουλγαρικὸν στρατὸν, τοῦ ὁποῖου ἡγήετο αὐτὸς ὁ Σαμουήλ, καὶ συνέλαβε δεκαπέντε χιλιάδας αἰχμαλώτων· μόλις διεσώθη ὁ Σαμουήλ. Ὁ Βασίλειος ἐπεμψε τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὰ ἴδια, ἀφ' οὗ ἐξώρυσσε τοὺς ὀφθαλμοὺς των, ἀφήσας εἰς ἑκάστην ἑκατοντάδα ἓνα στρατιώτην μὲ ἓνα ὀφθαλμόν, ἵνα ὁδηγήσῃ τοὺς λοιποὺς εἰς τὰς πατρίδας των. Ἡ σκληρὰ αὕτη τιμωρία ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἐὰν σκεφθῶμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν πόσας συμφοράς ἔπαθε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ὅσον ἐν γένει τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Σαμουήλ, ὅτε εἶδε τοὺς αἰχμαλώτους τούτους, ἔπεσεν ἀναίσθητος κατὰ γῆς καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐτελεύτησεν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Σαμουήλ ἔδειξαν προθυμίαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν Βασίλειον, ἀλλ' οὗτος ἐπεξήτησεν ὅλης τῆς χώρας τὴν τελείαν ὑποταγὴν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ 1018, ὅτε ἦσαν φονευμένοι ἢ παραδεδωμένοι πάντες οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ καὶ ἦτο κατεilahμένη ὅλη ἡ χώρα. Τὸ ἔτος τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀχρίδα αὐτὸς ὁ Βασίλειος, εἰς αὐτὸν δὲ παρεδόθη καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Σαμουήλ. Ἡ Βουλγαρία κατέστη ἀπλῇ ἐπαρχία τοῦ κράτους, ἀλλὰ πρὸς τὸν λαὸν προσηνέχθη φιланθρωπῶς καὶ γενναίως ὁ Βασίλειος.

Ἐκ τῆς Ἀχρίδος κατέβη ὁ Βασίλειος διὰ τῆς Μακεδονίας, πανταχοῦ ἐπευφημούμενος, εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐτέλεσεν εὐχαριστήριον δοξολογίαν ἐν τῇ Παρθενῶνι, ὅστις τότε ἦτο μεταβεβλημένος εἰς ναὸν τῆς Παναγίας, τῆς Ἀθηνιωτίσσης καλουμένης. Ἦσαν δ' αἱ Ἀθηναὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μικρὰ μὲν, ἀλλ' ὄχι ἀσήμαντος πόλις, ὥς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Βασιλείου καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δύο Ἀθηναῖαι γυναῖκες, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανῶ, ἀνέβησαν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν Πειραιεὶ ἐπεβίβάσθη εἰς τὸν ἀναμένοντα αὐτὸν Ἑλληνικὸν στόλον καὶ ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης εἰσῆλθεν ὁ Βασίλειος εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἔφιππος ἐν θριάμβῳ, ἄγων αἰχμάλωτον καὶ

τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σαμουήλ. Ὁ λαὸς ἀνευφήμει αὐτὸν καὶ τὸν προσηγόρευσε Βουλγαροκτόνον.

Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου προσήλθον οἱ Ῥῶσοι εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ διάδοχος τοῦ Σδιατοσλαύου Βλαδίμηρος ἐπολέμησε κατὰ τῶν Χαζάρων τῆς Κριμαίας καὶ κατέλαβεν αὐτήν, ὡς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν Χερσῶνα, τὴν ἀρχαίαν Χερσόνησον. Ἐνταῦθα ἐδαπτίσθη ὁ Βλαδίμηρος καὶ ἔλαβεν ἔπειτα σύζυγον τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Ἀνναν. Εὐγνωμονῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Χερσῶνα. Τὸ παράδειγμα τοῦ χριστιανισθέντος ἡγεμόνος ἀκολουθῶν ὁ Ῥωσικὸς λαὸς ἐδαπτίσθη κατὰ μυριάδας εἰς τὸν ποταμὸν Βορυσθένην ἢ Δάναπριν. Ἐκκλησιαστικὸν δὲ κέντρον τῆς Ῥωσίας κατέστη τὸ Κίεβον, τοῦ ὁποῦ τοῦ μητροπολίτης διωρίζετο ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τοὺς χριστιανισθέντας Ῥώσσους ἐπέδρασεν εὐεργετικῶς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος καὶ ἄλλως, διὰ τῶν γραμμάτων, τῆς τέχνης καὶ ἐν γένει διὰ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Βασίλειος καταγινόμενος νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Βουλγάρους δὲν ἀπέστρεψε τὴν προσοχὴν του καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Ἀράβων ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἐστερέωσε τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν ἐν Συρίᾳ. Ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Σελτσουκίδας, λαὸν Τουρανικὸν ἢ Τουρκικὸν ἐμφανιζόμενον νῦν πρῶτον ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ προσήρτησε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν χώραν ταύτην. Ἡ δὲ Ἰδηρία, ἡ σημερινὴ Γεωργία, μέχρι Κασπίας θαλάσσης ἐκληροδοτήθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος ἀπαιδὸς βασιλέως αὐτῆς Δαυῖδ. Τὰς νέας ταύτας χώρας τῶν συνόρων ὠχύρωσε διὰ σπουδαίων φρουρίων, ἅτινα ἔμελλον ἔπειτα νὰ ὑπερασπίσωσι τὸ κράτος ἐναντίον τῶν Σελτζουκιδῶν.

Καὶ ἐν τῇ Κάτῃ Ἰταλίᾳ ἐστερέωσε τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν ὁ Βασίλειος, ἡτοίμαζε δὲ καὶ στόλον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Σικελίας ἀπὸ τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ προέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος.

Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τὸ κράτος ἔλαβε τοσαύτην ἑκτασιν, ὅσῃν ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἔσχε πλέον. Αἱ σημαῖαι τοῦ Ἑλληνικοῦ

στρατοῦ ἐκυμάτιζον νικηφόροι ἀπὸ τοῦ Δανουβίου μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βασιλείου Β' ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς αἰγλης τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους.

Ὁ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 1025.

Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία ἔμεινεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον μέχρι τοῦ 1056, ἥτοι δύο περίπου αἰῶνας, ὅσον δηλαδὴ καὶ ἡ μακροτάτη τῶν Βυζαντιτικῶν δυναστειῶν, ἢ τῶν Παλαιολόγων. Ἡ τῶν Κομνηνῶν ἐκυδέρνησε μὲν ὀλιγώτερον χρόνον, ἥτοι ἓνα αἰῶνα καὶ τι πλεόν, ἀλλ' ὅχι ἀδοξώτερον τῆς Μακεδονικῆς, τῆς ὁποίας κυρίως εἰπεῖν δύο εἶναι οἱ ἀληθῶς μεγάλοι ἀντιπρόσωποι, ὁ Βασίλειος Α' καὶ ὁ Βασίλειος Β'. Διάδοχος τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ὁ ἀνίκανος ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025-1028). Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο βασιλέων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετεχειρίζετο περὶ αὐτῶν τὴν παροιμίαν Σταυρὸς καὶ πινάρι ἀπὸ ἑνα ξύλο. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Η' ἡ θυγάτηρ του Ζωὴ ἐνυμφεύθη ἀλληλοδιαδόχως τέσσαρας αὐτοκράτορας, Ῥωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρόν (1028-1034), τὸν Μιχαὴλ Δ' Παφλαγόναν (1034-1041), τὸν Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτην (1041-1042) καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Θ' Μονομάχον (1041-1054). Ἀπὸ τοῦ 1054 μέχρι τοῦ 1056 ἐβασίλευσεν ἡ Θεοδώρα, ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς (*Ἴδε καὶ κατωτέρω).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

ΤΑ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ.

1. Ἡ μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν ἐπελθοῦσα ἐν Εὐρώπῃ μεταβολή. Τα διάφορα ἐν αὐτῇ βαρβαρικὰ κράτη.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Οὐννοι πρῶτοι ἔδωκαν τὴν ὥθησιν εἰς τὰ διάφορα Σλαυικὰ καὶ Γερμανικὰ ἔθνη, ἅτινα μεταναστεύσαντα

πρὸς νότον μετέβαλον ριζικῶς τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Θαυμαστὴν δύναμιν κατακτητικὴν ἔδειξαν κυρίως οἱ Γερμανοί. Οὗτοι κατέλυσαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἔδρυσαν διάφορα κράτη, ὧν κυριώτατα τὰ ἑξῆς· τὸ τῶν Φράγκων καὶ Βουργουνδίων ἐν Γαλατία, τῶν Βησιγόθων ἐν Γαλατία καὶ Ἰσπανία, τῶν Βανδάλων ἐν Ἰσπανία καὶ ἔπειτα ἐν Ἀφρικῇ καὶ τῶν Ἀγγλων ἐν Βρεττανία. Οἱ Φράγκοι κατέλυσαν τὰ κράτη τῶν Βουργουνδίων καὶ Βησιγόθων ἐν Γαλατία, οἱ δὲ Βησιγόθοι ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των ἐν τῇ Ἰβηρικῇ χερσονήσῳ, ἔνθα ἐκυβέρνησαν μέχρι τοῦ ὀγδόου αἰῶνος. Οἱ Ἀραβες κατέλυσαν τὸ Βησιγοθικὸν κράτος, νικῆσαντες πρῶτον τῇ 711. Ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχήν, ἣτις κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Ὀστρογόθων, διεδέχθησαν οἱ Λογγοβάρδοι (568), ὧν τὸ κράτος κατεστράφη ἐπίσης ὑπὸ τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν Δακίᾳ, τῇ σημερινῇ Ρουμανίᾳ, ιδρύθη Γερμανικὸν κράτος, τὸ τῶν Γηπαίδων, καταστραφὲν κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τῶν Ἀβάρων.

Τῶν Γερμανικῶν κρατῶν τὰ ἰδρυθέντα ἐν Λατινικαῖς χώραις πρὸς νότον τοῦ Ῥήνου καὶ τῶν Ἀλπεων ἐξελατινίσθησαν ἐνωρίς, ἀποβαλόντα τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ τὸν ἴδιον στοιχειώδη πολιτισμόν. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐσχηματίσθησαν αἱ νεολατινικαὶ λεγόμεναι γλῶσσαι, ἡ Ἰταλική, ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰσπανικὴ, θυγατέρες ὅλαι τῆς Λατινικῆς. Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς συνετέλεσεν εἰς τὸν ταχύτερον ἐκρωμανισμόν ἢ ἐκλατινισμόν τῶν Γερμανικῶν ἐθνῶν· διότι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ παιδεῖᾳ τοῦ μεσαίωνος ἐγένετο χρῆσις μόνον τῆς Λατινικῆς. Ἐν Βρεττανίᾳ ὑπερίσχυσεν ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα τῶν Ἀγγλοσαξόνων, διότι οὗτοι σχεδὸν ἐξωλόθρευσαν τὸν Κελτικὸν ἢ Γαλατικὸν λαὸν τῶν Βρεττανῶν, ὅστις ἤρχισε νὰ ἐκλατινίζεται ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως. Οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ῥήνου μέχρι τῆς Βαλτικῆς, δηλαδὴ οἱ Ἀλαμανοὶ ἢ Σουῆβοι, οἱ Θυρίγγιοι, πρὸ πάντων δὲ οἱ Βαυαροὶ καὶ Σάξονες, διετέλεσαν βάρβαροι μέχρι τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ὅτε προσήλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ Φραγκικοῦ κυρίως κράτους. Τὰ δὲ βο-

ρειότατα Γερμανικά φύλα τῶν Δανῶν, Σουηδῶν καὶ Νορθηγῶν εἰσ-
ήχθησαν ἔτι βραδύτερον κατὰ τὸν ἕνατον καὶ δέκατον αἰῶνα εἰς
τὸν Χριστιανικὸν πολιτισμόν. Ἐν γένει ἡ ἡμέρωσις καὶ ὁ πολιτι-
σμός τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισεν ἀπὸ τῆς
ἡμέρας τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν· τοῦτον προήγαγον κυρίως τὸ
Φραγκικὸν κράτος καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑκκλησία.)

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

2. Χλωδοβίκος (481-511).

Ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ Γερμανικά κράτη πρὸς νότον τοῦ Ῥήνου παρ-
ήκμαζον, ἔδρυσαν οἱ Φράγκοι, Γερμανικὸς ἐπίσης λαός, σπουδαῖον
κράτος ἐν τῇ παραρρηγνείῳ Γαλατίᾳ. Πρῶτος ὀνομαστὸς ἡγεμὼν
αὐτῶν εἶναι ὁ Χλωδοβίκος (481—511) ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν
Μερουϊγιδῶν. Οὗτος, καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν μόλις δεκαεξαετής,
κατέλυσε ταχέως τὰ λείψανα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Συ-
άγριον ἐν Γαλατίᾳ καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς Γερμανικῆς φυ-
λῆς τῶν Ἀλαμανῶν. Κινδυνεύων νὰ ἡττηθῇ ἐν τῇ πρὸς τοὺς
Ἀλαμανοὺς μάχῃ ὑπεσχέθη, προτρεπόμενος ὑπὸ τῆς γυναικὸς
του, ὅτι θὰ γίνῃ Χριστιανός, ἂν ἐνίκη τὸν ἐχθρόν. Οἱ Ἀλαμανοὶ
ἐνίκηθησαν, καὶ τότε ὁ Χλωδοβίκος ἐβαπτίσθη μετὰ 3000 Φράγ-
κων εὐγενῶν ἐν Ῥήμοις (Reims) τῆς Γαλατίας. Τὸ παράδειγμά
του συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν
τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Κατόπιν ἐπετέθη κατὰ τῶν Βησιγόθων ἐν τῇ
μεσημβρινῇ Γαλατίᾳ καὶ νικήσας αὐτοὺς κατέλαβε τὴν μέχρι Πυ-
ρρηναίων χώραν. Ἐπίσης κατέλυσε καὶ τὰ λοιπὰ μικρὰ Φραγκικὰ
κράτη, φονεύσας ὡμῶς καὶ δολίως τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καὶ ἐσχη-
μάτισεν ἐν μέγα Φραγκικὸν κράτος. Τῷ 511 ἀπέθανεν ἐν Παρι-
σίοις, τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Γαλατίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χλωδοβίκου τὸ κράτος διηρέθη εἰς τέσ-
σαρα τμήματα ὑπὸ τοὺς τέσσαρας υἱοὺς τοῦ Χλωδοβίκου. Ἐμφύ-

λιοι σπαραγμοὶ ἐξήντησαν τὰ βασίλεια ταῦτα καὶ κατέστησαν ἄσκημα ὅλως. Καὶ ἐσχηματίσθη μὲν πάλιν ἐν Φραγκικὸν κράτος βραδύτερον, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς τούτου ἦσαν ἀνάξιοι λόγου, ζῶντες καὶ βασιλεύοντες νωθρῶς (Rois fainéants). Διὰ τοῦτο ἐπ' αὐτῶν ἔλαβον μεγάλην ἰσχὺν οἱ ἀυλάρχαι (majores domus), κυβερνῶντες τὸ κράτος μόνοι σχεδόν, ἕως οὗ βραδύτερον ἐξεδίωξαν τὴν δυναστείαν τῶν Μερουϊγιδῶν καὶ κατέλαβον καὶ τὸν θρόνον.

3. Κάρολος Μαρτέλλος.—Πιπῖνος ὁ Μικρός.

Ὁ πρῶτος πανίσχυρος ἀυλάρχης εἶναι Πιπῖνος ὁ ἐκ τοῦ Ἐρισεάλ, ὅστις ἔλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν dux et princeps Francorum. Τούτου ὁ υἱὸς Κάρολος ὑπῆρξεν ἑξοχος πολεμιστής· ἐκνικήσας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους Ἀλαμανοὺς καὶ ἄλλους, ἐπωνομάσθη διὰ τὴν ἄκαμπτον ἰσχὺν τοῦ Μαρτέλλος (martello, σφύρα). Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἔσωσε καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης, καταβαλὼν ἐν ἑπταήμερῳ μάχῃ (732) μεταξὺ Τουρωνικοῦ (Tours) καὶ Πικταυίας (Poitiers) τοὺς ἐκ τῆς Ἰσπανίας εἰσβαλόντας Ἀραβας ὑπὸ τὸν Ἀδδουρραχμάν. Οἱ Ἀραβες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰσπανίαν. Ὀλίγα ἔτη πρότερον (717-8) εἶχον ἀποκρουσθῇ οἱ Ἀραβες καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.

Τὸν Κάρολον Μαρτέλλον διεδέχθη ὡς ἀυλάρχης ἔτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ Μικρός. Οὗτος συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Πάπα ἐξέβαλε τὸν τελευταῖον Μερουϊγίδην τοῦ θρόνου καὶ ἀνηγορεύθη αὐτὸς βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων (752). Ἵνα δὲ περιάψῃ μείζον ἡθικὸν κύρος εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν ὁ Πιπῖνος, ἐζήτησε τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ Πάπα, ὅστις ἔλθων εἰς Γαλατίαν ἔχρισεν ὁ ἴδιος αὐτὸν βασιλέα. Εὐγνωμονῶν ὁ Πιπῖνος ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ πιέζοντος τὴν Παπικὴν ἀρχὴν βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Πάπαν τὴν ἐξαρχίαν τῆς Ῥαβέννης. Οὕτως ἡῤῥξησε μὲν τὸ ἡθικὸν κύρος τοῦ Πάπα ὑπὲρ

τοὺς βασιλεῖς, ἰδρύθη δὲ καὶ ἐστερεώθη ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ αὐτοῦ.
 Ὁ Πιπίνος ἀπέθανε τῷ 768.

4. Κάρολος ὁ Μέγας (768-814).

Τὸν Πιπίνον διεδέχθη ὁ υἱὸς Κάρολος ὁ ἐπικληθεὶς ὕστερον Μέγας. Ὁ Κάρολος ἦτο μέγας τὸ σῶμα, μεγαλοφυῆς καὶ ἀκάμπτου ἰσχύος καὶ θελήσεως. Οὗτος ἀπέβη ὁ μέγιστος τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους μέχρι τοῦ 800 μετὰ Χριστὸν καὶ ἐτέλεσε μεγάλα ἔργα ἔν τε πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ.

Ὁ Κάρολος ἤρχισε τοὺς πολέμους αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Σαξόνων, οἵτινες κατόικουν τότε παρὰ τὸν Βίσουργιν καὶ Ἄλβιν καὶ ὑπερήσπιζον τὸ πάτριον ἔδαφος μετὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ πείσματος. Ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη κατὰ διαλείμματα ἠναγκάζετο νὰ πολεμῇ τὸν ἀτρόμητον τοῦτον λαόν. Περίφημος εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σαξόνων Βιτίκινδος, ὅστις ὠργάνωσε τὰς ἐπανειλημμένας ἐπαναστάσεις αὐτῶν. Λέγεται ὅτι ὁ Κάρολος, ἵνα καταποτήσῃ τοὺς Σάξονας, ἔσφαξε τοὺς συνωμότας μιᾶς ἐπαναστάσεως, περὶ τοὺς 4500. Ἀφ' οὗ τέλος μετὰ μεγάλου κόπου ὑπέταξε τὸν λαόν, εἰσ-ἤγαγε τὸν Χριστιανισμὸν πρὸς ἐξημέρωσιν τῶν Σαξόνων καὶ ἱδρυσεν ἐν τῇ χώρᾳ ἐπισκοπὰς καὶ μοναστήρια.

Ὁ Κάρολος προσκλήθεις ὑπὸ τοῦ Πάπα κατὰ τῶν Λογγοβάρδων εἰσέβαλεν εἰς τὴν Παυίαν, τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, καὶ εὐκόλως κατέλυσε τὸ Λογγοβαρδικὸν κράτος. Ἐπειτα ἐστέφθη ἐν Μεδιολάνῳ μὲ τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν Λογγοβάρδων καὶ ὠνομάσθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων καὶ Λογγοβάρδων.

Καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν εἰσέβαλεν ὁ Κάρολος κατὰ πρόσκλησιν μιᾶς μερίδος τῶν διαμαχομένων Ἀράβων, καί, νικήσας αὐτοὺς, κατέλαβε τὴν μεταξὺ Πυρηναίων καὶ Ἑβρου χώραν, ἣν ὠνόμασεν Ἰσπανικὴν Μαρκιωναίαν. Ὀνομαστὸς ἦρως τῆς ἐκστρατείας

ταύτης εἶναι ὁ Ῥολάνδος, ὃν ἐξύμνησαν οἱ ποιηταὶ ὡς ἄλλον Ἀχιλλέα (Chansons de Roland).

Ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Δανούς, τοὺς Σλαύους πρὸς ἀνατολὰς τῶν Σαξόνων καὶ τοὺς Βαυαρούς. Κατὰ τῶν Ἀδάρων τῶν κατοικοῦντων ἐν τῇ σημερινῇ Αὐστρία καὶ Οὐγγαρία ἐξεστράτευσε δεκάκις καὶ συνεχώνευσε τὸ κράτος αὐτῶν μετὰ τῆς Γερμανίας· ἔκτοτε ἐξηλείφθη τὸ ὄνομα τῶν Ἀδάρων ἐκ τῆς ἱστορίας.

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἐπλησίασε κατὰ τὴν ἑκτασιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἡ προσωνομία Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ ἦσκει πολλὴν γοητείαν παρὰ τῷ λαῷ καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι ὁ Κάρολος ἐπεδίωξε νὰ λάβῃ αὐτήν. Κατὰ τὸ ἔτος 800 ἐλθὼν εἰς Ῥώμην ἐστέφθη τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων ὑπὸ τοῦ Πάπα imperator Romanorum. Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ἡ προσωνομία αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Μιχαὴλ Α' τοῦ Ῥαγκαθέ.

Ὁ Κάρολος ἦλθεν εἰς διπλωματικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ἀρούναλ-Ρασίδ, χαλίφην τοῦ Βαγδατίου, καὶ τὴν αὐτοκράτειραν τοῦ Βυζαντίου Εἰρήνην, ἣν ἐζήτησεν ὡς σύζυγον.

Ὁ Κάρολος ἡγάπα θερμῶς τὰ γράμματα· ἱδρυσεν διάφορα σχολεῖα μοναστηριακὰ καὶ προσεκάλεσε πλησίον του τοὺς τότε περιφημότερους σοφοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ ἴδιος δὲν ἀπηξίου νὰ συλλέγῃ καὶ Γερμανικὰ ποιήματα τοῦ λαοῦ.

Ὁ Κάρολος διήρесе τὸ ἀπέραντον κράτος του εἰς ἐπαρχίας· τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ παρὰ τὰ σύνορα (ὀρισκομιτεῖαι, μαρκιωνεῖαι) ἐξήλεγγχε καθ' ἕκαστον ἔτος δι' ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων, οἵτινες περιέτρεχον ὅλον τὸ κράτος.

Ὁ Κάρολος ἀπέθανεν ἐν τῇ συνήθει πρωτευούσῃ του, τῷ παρὰ τὸν Ῥήνον Ἀκυισγράνφ (γερμ. Aachen, γαλλ. Aix la Chapelle) καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντι ἐκκλησιασδρίῳ.

5. Διάδοχοι τοῦ Καρόλου.

Διάδοχος τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου ὁ Εὐσεβής (814-840). Οὗτος ἦτο ἀσθενὴς βασιλεὺς καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κυβερνήσῃ τὸ ἀπέραντον, ἐκ διαφόρων ἔθνων συγκείμενον Φραγκικὸν κράτος. Ὅτε παρεχώρησε τμήματα τοῦ κράτους εἰς τοὺς τέσσαρας υἱοὺς τοῦ πρὸς διοίκησιν, προεκάλεσεν ἑριδας καὶ πόλεμον ἐναντίον του, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἡδικήθησαν. Ἐν μέσῳ τῶν ταραχῶν τούτων ἀπέθανεν ὁ Λουδοβίκος (840), τὸν δ' αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἔλαβεν ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Λοθάρος. Ἀλλ' οἱ δύο ἐπιζῶντες ἀδελφοὶ τοῦ Λοθάρου ἐκήρυξαν πόλεμον κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἐν Βεροδούμφ συνθήκην (843), κατὰ τὴν ὁποίαν διηρέθη τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ὡς ἑξῆς. Ἐκ τῶν τριῶν ἀδελφῶν ὁ μὲν Λουδοβίκος ὁ ἐπικαλούμενος Γερμανικὸς (Teutonicus) ἔλαβε τὴν Γερμανίαν, ὁ δὲ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ Λοθάρος τὴν Ἰταλίαν καὶ λωρίδα μεταξὺ Γερμανίας καὶ Γαλλίας, τὴν ἐπικληθεῖσαν ἐξ αὐτοῦ Λοθαριγγίαν. Ὁ Λοθάρος διετήρησε καὶ τὴν προσωνομίαν αὐτοκράτορος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Οὕτως ἐκερματίσθη τὸ κράτος Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ βαθμιαία διαμόρφωσις ἐν μὲν Γερμανίᾳ τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους μὲ τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ἐν δὲ Γαλλίᾳ τοῦ Γαλλικοῦ μὲ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν. Ἡ Ἰταλία ἐμόρφωσε μὲν ἕκτοτε τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν μὲ ἔνδοξον φιλολογίαν, ἀλλὰ πολιτικῶς μόλις κατὰ τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα μετὰ Χριστὸν κατῴρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἐλεύθερον ἐνιαῖον κράτος. Ἡ δυναστεία τοῦ Καρόλου διετηρήθη ἐν Γερμανίᾳ μέχρι τοῦ 911, κατὰ δὲ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπέστη ἡ χώρα πλείστας ἐπιδρομὰς τῶν Νορμαννῶν ἀπὸ τῆς βορείου θαλάσσης, τῶν Τσέχων, Μοραβῶν καὶ Μαγυάρων ἐξ ἀνατολῶν.

6. Τὸ ἅγιον Ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους.
 Ὁθων Α' ὁ Μέγας (936-973).

Μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἰσχὺν ἔλαθεν ἡ Γερμανία ἐπὶ τοῦ Ὁθωνος Α', ἀνδρὸς μεγάλης θελήσεως καὶ εὐσταθείας. Ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐνωθέντας διαφόρους Γερμανοὺς δοῦκας, ἐπολέμησε κατὰ τοῦ Σλαυικοῦ λαοῦ τῶν Βένδων, κατοικοῦντος εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Γερμανίας, κατέβαλεν αὐτὸν καὶ προσηλύτισεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἀκολουθῶς ἐπετέθη κατὰ τῶν ἀπὸ πολλοῦ ἐπιδραμόντων τὴν Γερμανίαν Μαγυάρων ἢ Οὐγγρων· παρὰ τὴν Αὐγούσταν τῆς Βαυαρίας κατενίκησεν αὐτοὺς καὶ ἔθηκεν ὀριστικὸν τέρμα εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας. Εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατεύσας δις κατέλαβε τὸ Ἰταλικὸν βασίλειον, καὶ πρῶτον μὲν ἐστέφθη μὲ τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν Λογγοθάρων, ἔπειτα δ' ἐν Ῥώμῃ ἔλαβε τῷ 961 τὴν προσωνομίαν αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους (Imperator sancti imperii Romani). Οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας διετήρησαν τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1806, ὅτε κατελύθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος.

Εἴπομεν ὅτι ὁ Ὁθων ὁ Μέγας ἐζήτησε ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ὁθωνα Β' Ἑλληνίδα βασιλόπαιδα. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκά, ὅστις ἀπέκρουσεν ἀμφοτέρας τὰς αἰτήσεις τοῦ Ὁθωνος, ἀλλ' ἔπειτα ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς ἔδωκεν εἰς Ὁθωνα Β' τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου καὶ κόρην τοῦ Ῥωμανοῦ Β' Θεοφανώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ
ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἐπῆλθεν ἐν Εὐρώπῃ κατάστασις χαώδης. Βαθμηδὸν τὰ διάφορα κράτη ἐχριστιανίσθησαν καὶ νέος βίος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ἐσχηματίσθη, οὗ γνωρίσματα τινα σημαντικὰ εἶναι ὁ φεουδαλισμός, ὁ ἱπποτισμός καὶ ἄλλα. Ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου βίου, πλὴν τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν, ἐπέδρασε καὶ ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περὶ ταύτης λοιπὸν ὡς καὶ τῶν γνωρισμάτων τοῦ νέου βίου θὰ ὀμιλήσωμεν ἐνταῦθα.

1. Ἡ δύναμις τῆς Παπικῆς ἀρχῆς.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, τῆς ὁποίας πρῶτος ἐπίσκοπος ἐλέγετο ὅτι ἦτο ὁ ἀπόστολος Πέτρος, εἶχεν ἕνεκα τούτου ἰδιαιτέραν ἠθικὴν λάμψιν ἐν τῇ Δύσει, ἥδη ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Εἰς τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Πάπα συνετέλει καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ἄλλοτε κοσμοκράτειρα Ῥώμη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἡ δύναμις τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνον δὲν ἡλαττώθη, ἀλλὰ τοῦναντίον ηὔξήθη, διότι ἡ Ἐκκλησία αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Δύσει καὶ κυρίως ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Ἐνωρὶς δ' ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Πάπα, δηλαδὴ

πατρός, καὶ ἀνεγνωρίζετο ὑφ' ὅλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως ὡς ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγός.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης προσέλαβε καὶ πολιτικὴν δύναμιν ἀφ' οὗτου ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπῖνος ὁ Μικρὸς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πάπα τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλικοῦ τοῦ ἀξιώματος, παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐξουσίαν τῆς Ῥαβέννης καὶ ἐν γένει ἐδοθήθησεν αὐτὸν εἰς τὴν δημιουργίαν πολιτικοῦ κράτους. Βαθμηδὸν ὁ Πάπας ἤρχισε ν' ἀναμιγνύεται εἰς πλεῖστα πολιτικὰ ζητήματα τῶν κρατῶν καὶ νὰ καθαιρῇ καὶ βασιλεῖς, ὡς παραδείγματος χάριν τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκον Δ'.

Μόνον αἱ τέσσαρες ἱστορικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς, αἱ τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Πάπα, ἀλλ' ἔδλεπον ἐν αὐτῷ μόνον τὸν πρῶτον κατὰ σειρὰν τῶν πέντε Πατριάρχων (*primum inter pares*). Τὴν δὲ τάσιν τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, ὡς διήρθυνε τὰ ἐν τῇ Δύσει, ἀπέκρουσαν πάνποτε. Ἐννοεῖται, ὅτι τοιαύτη διαφορὰ ἀντιλήψεως, στηριζομένη ἐπὶ ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ἀντιθέτων ἐθνικῶν χαρακτήρων, ἡδύνατο εὐκόλως ν' ἀγάγῃ, ὡς καὶ ἤγαγε πράγματι, εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν Ἐκκλησιῶν. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπωμεν ὅτι ἐν τῇ Δύσει ἔχομεν μοναρχίαν τῆς ἐκκλησίας ἀπέναντι τῶν πολυαρίθμων κρατῶν, τοῦναντίον δ' ἐν Ἀνατολῇ μοναρχίαν τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῶν τεσσάρων Ἐκκλησιῶν. Αὗται ἦσαν αὐτοκέφαλοι ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασιν, οὐδέποτε δ' ἀντιστρατεύοντο εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα τοῦ κράτους.

Μεγάλην ἐπίδρασιν ἔσκει ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ τοὺς λαοὺς καὶ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῆς θεσμῶν, κυρίως τῆς αὐστηραῆς, σχεδὸν στρατιωτικῆς πειθαρχίας τῶν μοναχικῶν ταγμάτων. Ταῦτα εἶχον τότε εἰς χεῖράς των τὴν παιδείαν καὶ ἀνέτρεφον τοὺς λαοὺς εἰς τὴν τελείαν ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῶν λαῶν συνετέλει ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ θε-

σμοῦ τῆς «θείας ἐκεχειρίας», ἐφαρμοσθείσης κυρίως ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος. Κατ' αὐτὴν ἀπηγορεύετο μεταξὺ Χριστιανῶν πᾶσα σύγκρουσις ἐν αἷς ἡμέρας ἐτελεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργία, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς Τετάρτης μέχρι τῆς πρωῆς τῆς Δευτέρας. Οὕτω τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τοῦ ἔτους εἰρήνευον οἱ Χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ὡσάκις ἐφηρμόζετο ὁ θεσμὸς τῆς θείας ἐκεχειρίας.

2. Φεουδαλισμός.

Τὸ πρὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἀναφανέν φεουδαλικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη κυρίως ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Τὸ ἀξίωμα τῶν διοικητῶν ἢ κομῆτων ἐπαρχίας τινὸς κατέστη σχεδὸν κληρονομικόν· ἡ διοικουμένη χώρα ἐλέγετο φέουδον ἢ τιμάριον, οἱ δὲ κληρονομικοὶ διοικηταὶ τιμαριῶχοι ἢ φεουδάρχοι. Οὗτοι ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς βασιλεῖς, ὧμνυον πίστιν εἰς αὐτοὺς καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς· οἱ μεγάλοι τιμαριῶχοι παρῆχον πολλάκις μέρος τῶν φεούδων εἰς μικροτέρους τιμαριούχους, οἵτινες ἐγίνοντο τότε ὑποτελεῖς εἰς τοὺς πρώτους. Οὕτως ἐμορφώθη σειρὰ εὐγενῶν διαφορῶν βαθμῶν. Κυριώτατοι δὲ αὐτῶν ἦσαν οἱ τοῦ δουκός, κόμιστος, μαρκιωνός ἢ ὀρισκόμιτος καὶ βαρώνου· ὁ τελευταῖος οὗτος ἦτο ὁ ἄμεσος κύριος τοῦ γεωργοῦ, ὅστις ἔχανε τὴν ἐλευθερίαν του καὶ ἐγίνετο πολλαχοῦ δουλοπάροικος. Οἱ τιμαριῶχοι ἐκυδέρνων τοὺς γεωργοὺς κατὰ βούλησιν. Οὕτως ὁ φεουδαλισμὸς διήρесе τοὺς κατοίκους εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους. Τὰ φέουδα ἦσαν, ὡς εἴπομεν, κληρονομικά, ἂν δ' ἔμενον ποτε ἀδέσποτα ἐλλείψει κληρονόμων, διενέμοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ βούλησιν.

3. Ἱπποτισμός.

Ὁ φεουδαλισμὸς συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἱπποτισμοῦ. Οἱ ἑφιπποὶ στρατιῶται οἱ προσενεγκόντες ὑπηρεσίας εἰς τοὺς τιμαριούχους ἐλάμβανον πολλάκις παρ' αὐτῶν μικρὰ τιμάρια

καὶ ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τιμαριοῦχοι. Ἀπετέλεσαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ τάξιν εὐγενῶν πολλάκις κληρονομικὴν, ἥτις ὁμως εἶχεν ὑπόληψιν πολὺ μεγαλυτέραν τῶν ἄλλων εὐγενῶν. Οἱ στρατιῶται οὗτοι, οἵτινες καλοῦνται καὶ ἀπλῶς ἱππῶται, συνήθιζον εἰς βίον υπερήφανον, ἀνδροπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον· υπερήσπιζον τοὺς ἀσθενεῖς ἐναντίον τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν ἰσχυρῶν, ἐνέμενον σταθερῶς εἰς τὴν φιλίαν, ἐτήρουν ἀπαρεγκλίτως τοὺς λόγους τῆς τιμῆς των, ἡσχοῦντο εἰς διαφόρους ἀγῶνας καὶ ἡγάπων τὴν ποίησιν καὶ τὸ ἄσμα. Ἡ τάξις τῶν ἱπποτῶν κατέστη διὰ ταῦτα πολυθρύλητος καὶ οἱ ποιηταὶ ὕμνουν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ στρατιωτικὴ ἀξία τῶν ἱπποτῶν κατέπεσεν ἄφ' ὅτου εὐρέθη ἡ πυρῖτις, ἥτις ἡλάττωσε πολὺ τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν, ὅτε οἱ Χριστιανοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐνόμιζον καθήκον ἱερὸν νὰ σπεύδωσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων, οἱ ἱππῶται ἐπρωταγωνίστουν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Τότ' ἐσχηματίσθησαν καὶ τὰ μοναχικὰ ἱπποτικὰ τάγματα, ἅτινα μέγας ὠφέλησαν τὸν Χριστιανισμόν. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἰδρύθησαν ἄφ' ἐνὸς μὲν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν ἀπίστων, ἄφ' ἐτέρου δὲ πρὸς περιποίησιν τῶν ἀσθενῶν τὰ τάγματα τῶν Ἰωαννιτῶν, τῶν Ναϊτῶν καὶ τῶν Τευτόνων, μὲ διάφορον στολήν. Τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, κληθὲν οὕτως ἐκ τῶν πλεοναζόντων ἐν αὐτῷ Γερμανῶν, διέδωκε βραδύτερον κατὰ τὸν δέκατον τρίτον καὶ δέκατον τέταρτον αἰῶνα τὸν Χριστιανισμόν ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Λιθουανίᾳ.

4. Πολίτευμα.

Τὸ μεσαιωνικὸν πολίτευμα εἶναι μοναρχία στηριζομένη ἐπὶ τῆς φεουδαλικῆς κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας. Ἡ βασιλεία ἦτο τρόπος τινὰ φέουδον, διδόμενον εἰς ἰσχυρὸν φεουδαλικὸν οἶκον. Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν ἀνήκεν εἰς τοὺς φεουδάρχας, οἵτινες συνεκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ κλήρου εἰς συμβούλιον περὶ

τῶν γενικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Κλήρος καὶ εὐγενεῖς ἦσαν αἱ δύο κυβερνῶσαι τάξεις τοῦ μεσαίωνος. Ἐν Γαλλίᾳ προσετέθη καὶ ἡ τάξις τῶν γαιοκτημόνων, σχηματισθεῖσα βαθμὴδὸν μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν δουλοπαροίκων ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος. Αἱ σύνοδοι τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου τοῦ μεσαίωνος εἶναι αἱ πρόδρομοι τῶν σημερινῶν βουλῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐσχηματίσθη πρῶτον βουλή ὑπὸ τὴν νεωτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως διὰ τοῦ περιφήμου διατάγματος (*magna charta libertatum*) Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος κατὰ τὸ 1215, τοῦτο δ' ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ νεωτέρου συνταγματικοῦ πολιτεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

1. Αἷτια αὐτῶν.

Ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ μετέβαινον οἱ Χριστιανοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων. Τὸ πλῆθος τῶν προσκυνητῶν ἠϋξήθη ἀφ' οὔτου ἡ Ἁγία Ἐλένη, ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔκτισεν ἐπ' αὐτοῦ μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ ἐπὶ τῶν Ἀράβων ἐπεσκέπτοντο ἐλευθέρως οἱ Χριστιανοὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' ἀφ' οὔτου οἱ Σελτζοῦκοι Τούρκοι, περὶ τὸ τέλος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, κατέλαβον τὴν Παλαιστίνην, ἤρχισαν νὰ ἐπιβάλλωσι φόρους καὶ πολλαχῶς ἐν γένει νὰ πιέζωσι τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἁγίων Τόπων. Οἱ Χριστιανοί, καὶ μάλιστα οἱ ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς πατρίδας των διηγοῦντο μὲ ζωντὰ χρώματα τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις πα-

θήματα, καὶ ἐξήπτον τὴν ὀργὴν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν Σελτζουκιδῶν. Οἱ Πάπαι ἐσχημάτισαν τὴν πεποίθησιν ὅτι πρέπει ἡ Ἱερουσαλὴμ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς τυραννίας τῶν Σελτζουκιδῶν καὶ ἤρχισαν νὰ συσκέπτονται περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἀγίας Γῆς. Ἡ πρωτοβουλία ἄλλως αὕτη καὶ ἐνέργεια παρεῖχε μεγάλῃ ἠθικὴν δύναμιν εἰς τοὺς Πάπας καὶ ἡ ἐπιτυχία πολέμου τινὸς ἐμελλε ν' αὐξήσῃ αὐτὴν ἐτι μᾶλλον.

Τὰ πράγματα ἔλαβον δεύτερον χαρακτήρα, ὅτε Πέτρος ὁ ἔρημίτης ἐκ τῆς Γαλλικῆς Νορμανδίας, ἐπιστρέψας ἐξ Ἱερουσαλὴμ, περιῆλθε τὴν Γαλλίαν καὶ περιέγραψε μὲ ζωηρότατα χρώματα τὰς βασάνους τῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ταύτης στιγμῆς ὠφελούμενος ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσεν ἐν Γαλλίᾳ ἐκκλησιαστικὴν συνέλευσιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὠμίλησε μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν Ἀγίων Τόπων καὶ τῶν βασανιζομένων Χριστιανῶν καὶ προέτρεψεν ὅλους εἰς ἱερὸν πόλεμον κατὰ τῶν τυράννων. «Ὁ Θεὸς τὸ θέλει» ἀνεφώνησαν οἱ ἱππῶται, οἱ ὅποιοι κατὰ χιλιάδας προσκολλήσαντες ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου ἐρυθρὸν σταυρόν, ἐξ οὗ καὶ σταυροφόροι ὠνομάσθησαν, ἔσπευσαν εἰς Ἀνατολὴν ὑπ' ἀρχηγὸν αὐτὸν τὸν Πέτρον τὸν ἔρημίτην. Τὰ πρῶτα ταῦτα σταυροφορικὰ στίφη ἀνοργάνωτα ὄντα διεσκορπίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον καθ' ὁδὸν ἐν Οὐγγαρίᾳ.

2. Πρώτη σταυροφορία (1096—1099).

Ἡ πρώτη καλῶς ὀργανωμένη ἐκστρατεία τῶν σταυροφόρων ἐγένετο τῷ 1096 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαφόρων ἡγεμόνων. Τούτων σπουδαιότεροι ἦσαν Γοδεφρείδος ὁ Βουϊλλῶνης, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδουῖνος, ὁ Βοημοῦνδος, υἱὸς τοῦ Ῥοβέρτου Γουισκάρδου, ἀρχηγὸς τῶν Νορμαννῶν, ὁ γενναιότατος ἀνεψιὸς τοῦ Ταγκρέδος, ὁ ἐπικληθεὶς Ἀχιλλεὺς τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἄλλοι. Οἱ σταυροφόροι ἦσαν Γάλλοι καὶ Νορμανδοὶ ἐξ Ἰταλίας ἱππῶται. Ὁ ἱπποτισμὸς ἠδύκλυνε τὰς σταυροφορίας, αἵτινες ἄνευ αὐτοῦ δὲν θὰ ἐγίνοντο ἴσως. Οἱ σταυροφόροι διὰ ξηρᾶς ἤλθον εἰς Κωνσταντι-

νούπολιν καὶ συνήψαν συνθήκην μὲ τὸν Ἀλέξιον Ἀ' Κομνηνόν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεοῦντο νὰ κυβερνήσωσι τὰς χώρας, ἃς ἐμελλον νὰ καταλάβωσιν, ὡς φεουδαλικοὶ ἄρχοντες, ἀναγνωρίζοντες τὸν Ἑλληνα αὐτοκράτορα ὡς ὑπέρτατον κύριον αὐτῶν.

Ὁ Ἀλέξιος διεβίβασεν ἐπὶ Ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὲρ τὰς τριακοσίας χιλιάδας σταυροφόρων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα οὗτοι ἐπολιορκήσαν τὴν Νίκαιαν, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σελτζουκιδῶν. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῶν Σελτζουκιδῶν προετίμησε νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅστις κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἐν τμήμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ σταυροφόροι δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Ἀλεξίου προεχώρησαν διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ, νικήσαντες ἐπανειλημμένως τοὺς Σελτζουκιδᾶς, ἔφθασαν εἰς Συρίαν. Ἐν Συρίᾳ μετὰ πολύμηνον πολιορκίαν ἐκυριεύθη ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἀνηγορεύθη ἡγεμὼν αὐτῆς ὁ Βοημοῦνδος. Ὁ Βαλδουῖνος προεχώρησε πρὸς τὸν Εὐφράτην, ἐκυρίευσεν τὴν Ἐδεσσαν καὶ ἱδρυσεν μικρὰν ἡγεμονίαν. Ἡ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ δὲν ὑπῆρξε δύσκολος· μετὰ πολιορκίαν τεσσαράκοντα περίπου ἡμερῶν κατελήφθη ἡ πόλις ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἐν φοβερᾷ αἵματοχυσίᾳ. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ ὑπέστησαν τότε φοβεράς σφαγὰς ὑπὸ τῶν μαινομένων ἐξ ἐκδικήσεως σταυροφόρων.

Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐγένετο πρωτεύουσα Χριστιανικοῦ κράτους. Καὶ ἐξελέγη μὲν βασιλεὺς αὐτοῦ Γοδωφρείδος ὁ Βουίλλωνος, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν ἐκ ταπεινοφροσύνης νὰ φέρῃ τὸ βασιλικὸν στέμμα ἐν ᾧ τόπῳ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν· διетήρησε δὲ μόνον τὴν προσωυμίαν προστάτου τοῦ Παναγίου Τάφου. Εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπῆχθησαν καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἀντιοχείας, Ἐδέσσης καὶ Τριπόλεως ἔπειτα.

Τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ διτηρήθη περὶ τὰ ἑκατὸν ἐξήκοντα ἔτη, ἀγωνιζόμενον συχνὰ κατὰ τῶν ἐπερχομένων κατ' αὐτοῦ Σελτζουκιδῶν. Ὑπερασπισταὶ τοῦ ἦσαν οἱ διηνεχῶς συρρέοντες εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐσεβεῖς σταυροφόροι καὶ πρὸ πάντων τὰ

τότε ἰδρυθέντα μοναχικὰ ἱπποτικὰ τάγματα. Παρ' ὅλα τοῦτα παρέστη ἀνάγκη νέων σταυροφοριῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ἱερουσαλήμ.

3 Δευτέρα σταυροφορία (1147—1149).

Ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅτι ἡ Ἑδεσσα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἡτοιμάσθη ἡ δευτέρα σταυροφορία ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ' καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ'. Οἱ σταυροφόροι διήλθον πάλιν διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, βασιλεύοντος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, πρὸς τὸν ὅποιον μάλιστα παρ' ὀλίγον συνεκρούοντο σοβαρῶς, καὶ ἔφθασαν εἰς Συρίαν, ἔνθα ἐπολιόρκησαν τὴν Δαμασκόν.

Ἀποτυχόντες τελείως ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν ἄπρακτοι.

4. Τρίτη σταυροφορία (1189—1192).

Ἡ τρίτη σταυροφορία προεκλήθη ὑπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Ἱερουσαλήμ, γενομένης ὑπὸ τοῦ γενναίου Σαλαδίνου (1187), Σουλτάνου τῆς Δαμασκού καὶ τοῦ Καῖρου. Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἱερουσαλήμ προεκάλεσε κατάπληξιν ἐν Εὐρώπῃ, ἃν καὶ ὁ Σαλαδίνος προσηγάθη μεγαλοφρόνως πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Τὴν τρίτην σταυροφορίαν διηύθυναν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος. Ὁ Φρειδερίκος ἦλθε κατὰ ξηρὰν διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον, ὅπερ εἶχεν ἀντικαταστήσει ὡς πρωτεύουσα τῶν Σελτζουκιδῶν τὴν Νίκαιαν, ἣν εἶχον κυριεύσει οἱ σταυροφόροι τῆς πρώτης σταυροφορίας.

Ἐκείθεν προεχώρησεν εἰς Κιλικίαν· ἐν ᾧ δὲ διέβαινε τὸν ποταμὸν Καλύκαδνον, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη. Ὁ ὁμώνυμος υἱὸς του ὠδήγησε τὸν ἐξηγτημένον στρατὸν εἰς Πτολεμαῖδα, ἔνθα ἔφθασαν κατὰ θάλασσαν καὶ οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Καὶ ἐνίκησαν μὲν οὗτοι τὸν Σαλαδίνον καὶ ἐκυρίευσαν τὴν

Πτολεμαῖδα καὶ ἄλλας πόλεις ἐν Παλαιστίνῃ, ἀλλὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνακτήσωσι. Ἐπὶ τέλους ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους οἱ σταυροφόροι, καὶ ἔμεινεν ἐν Παλαιστίνῃ μόνος ὁ Ῥι-
χάρδος, ὅστις συνωμολόγησε συνθήκην πρὸς τὸν Σαλαδῖνον, δι'
ἧς ἐπετρέπετο ἡ ἐλευθέρα προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων καὶ
ἀνεγνωρίζετο ἡ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατοχὴ τῆς παραλίας ἀπὸ
Ἰόππης μέχρι Πτολεμαῖδος.

5. Τετάρτη σταυροφορία.

Αὕτη κατέληξεν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ
τῶν Φράγκων, ἣν θὰ διηγηθῶμεν κατωτέρω.

6. Αἱ τελευταῖαι Σταυροφορίαι.

Μετὰ τὴν τετάρτην ἐγένοντο καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι μικρότε-
ραι ἄνευ ἀποτελέσματος. Σπουδαιόταται εἶναι ἡ γενομένη κατὰ τὸ
1229 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου, ἐγγόνου
τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα. Οὗτος ἐλθὼν εἰς Πτολεμαῖδα κατ-
ώρθωσε νὰ συνάψῃ συνθήκην πρὸς τὸν Σουλτᾶνον τῆς Αἰγύπτου,
δι' ἧς κατέλαβε τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Παλαιστί-
νης. Ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐστέφθη ὁ Φρειδερίκος ἰδίαις χερσὶ βασιλεὺς
(1229). Ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐρχομένων Χρι-
στιανῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Ἀγίων τόπων ἠλαττώθη πολὺ, καὶ
δὲν ἡδύνατο διὰ τοῦτο ἡ νέα κατοχὴ νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν.
Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φρειδερίκου κατελήφθη ἡ Ἱερουσα-
λὴμ ταχέως ὑπὸ Μωαμεθανῶν (1244).

Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Θ', ὁ ἐπονομαζόμε-
νος Ἀγιος, ἐπεχείρησε δύο σταυροφορίας, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσμα-
τος. Ἐν τῇ μεταξὺ κατελύθη ἡ δυναστεία τοῦ Σαλαδίνου ἐν Αἰγύ-
πτῳ ὑπὸ τῶν Μαμελούκων, οἵτινες, ἐξ αἰχμαλώτων καὶ ἀργυρω-
νῆτων δούλων προερχόμενοι, ἀπετέλεσαν βαθμηδὸν τὴν σουλτανι-

κὴν φρουρὰν τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Μαμελοῦκοι κατέλαβον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν, Πτολεμαῖδα καὶ Τρίπολιν, καὶ οὕτω περὶ τὸ 1300 δὲν ὑπῆρχε καμμία πλέον Χριστιανικὴ κτῆσις ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ. Οὕτως ἔληξαν αἱ σταυροφορίαι, αἵτινες ὑπῆρξαν θαυμαστὸν καὶ μέγα παράδειγμα τῆς εὐσεβείας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν χώραν ἐνθα ὁ Χριστὸς ἔδρασε καὶ ἐσταυρώθη. Αἱ σταυροφορίαι ἔχουσι καὶ γενικωτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν, διότι ἐπήνεγκον ζωηρὰν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ προήγαγον τεραστίως τὸ ἐμπόριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

1. Οὐμμεϊάδαι ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἀββασίδαι ἐν Ἀνατολῇ.

Εἶπομεν ἀνωτέρω (σ. 48), ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος τὴν δυναστείαν τῶν Οὐμμεϊαδῶν διεδέχθη ἐν Ἀνατολῇ ἡ τῶν Ἀββασιδῶν, ὁ δὲ περισωθεὶς Οὐμμεϊάδης Ἀβδουρραχμάν ἐγένετο Χαλίφη ἐν Ἰσπανίᾳ.

Οἱ Οὐμμεϊάδαι ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκαλλιέργησαν τὰ γράμματα μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας, προήγαγον δὲ καὶ τὴν τέχνην τὴν Ἀραβικὴν, κτίσαντες ὀνομαστὰ ἀνάκτορα καὶ τζαμιά. Ὁ περιφημώτατος ὅλων τῶν Οὐμμεϊαδῶν εἶναι Χακῆμ ὁ Β' κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα (961-976), ὅστις ἐδαπάνησε τεράστια ποσὰ ὑπὲρ τῶν γραμμάτων καὶ ἱδρυσεν ἐν Κορδύβῃ, τῇ πρωτεύουσῃ τῶν Ἀράβων, μοναδικὴν ἐν τῷ κόσμῳ βιβλιοθήκην μετὰ ἑξακοσίων χιλιάδων τόμων βιβλίων, συλλεγέντων ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος τὸ κράτος τῶν Οὐμμεϊάδων ἐν Ἰσπανίᾳ ἤρχισε νὰ περιπλέκηται συχνάκις εἰς πολέμους πρὸς τὰ Χριστιανικὰ κράτη, τὰ ἰδρυθέντα ἐν τῇ Βορείῳ Ἰσπανίᾳ, τῆς Ἀραγωνίας, Καστιλίας, Ναβάρρας. Βαθμηδὸν ἀπωθοῦντο καὶ περιωρίζοντο οἱ Ἀραβες πρὸς νότον, ἕως οὗ τῷ 1492, ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς Χριστιανικῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, κατελύθησαν τὰ λείψανα τῶν Ἀράβων, κυριευθείσης τῆς τελευταίας πρωτεύουσας αὐτῶν Γρενάδας· οἱ Μωαμεθανοὶ ἐξεδιώχθησαν ἢ ἠναγκάσθησαν ν' ἀσπασθῶσι τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ οἱ Ἀβδασίδαι κατέστησαν πρωτεύουσαν αὐτῶν τὸ Βαγδάτιον, τὸ ὁποῖον τότε ἐκαλλωπίσθη καὶ ἔλαβε μεγάλην ἑκτασιν. Ὀνομαστότατος τῶν Χαλιφῶν τοῦ Βαγδατίου εἶναι ὁ Ἀρὺν - αλ - Ρασίδ ἢ Ἀρὺν ὁ Δίκαιος, διότι ὑπῆρξεν ὀνομαστός διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ ὡς στρατηγὸς διέπρεψε, διότι ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Ἑλλήνας καὶ κατέστησε τὴν Εἰρήνην καὶ ἔπειτα τὸν Νικηφόρον Α' φόρου ὑποτελεῖς. Τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ Ἀρὺν-αλ-Ρασίδ δεικνύει καὶ τὸ γεγονός δι' ὑμνήθη ὡς ἥρωος ἐν τοῖς Ἀραβικοῖς μύθοις τῆς Χαλιμᾶς, ἢ δ' ἐποχὴ τοῦ ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Μαμούν, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀρὺν, ἐφθασεν ἡ καλλιέργια τῶν γραμμάτων εἰς τὸν ὑψιστον βαθμόν· σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκαι ἰδρύθησαν, οἱ δὲ λόγιοι ἐτιμῶντο καὶ ἡμέροντο γενναίως. Λέγεται ὅτι ὁ Μαμούν ἐν τινι συνθήκῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον προέτεινεν ὡς ὅρον εἰρήνης τὴν παράδοσιν ἑκατοντάδων τινῶν χειρογράφων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Τὸν Μαμούν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Ἀλ - Μοτασσέμ, ὁ τελευταῖος μέγας Χαλίφης τῶν Ἀβδασιδῶν, ὅστις ἐπολέμησε πρὸς τὸν Θεόφιλον. Μετὰ τὸν Ἀλ-Μοτασσέμ ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς δυναστείας τῶν Ἀβδασιδῶν καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους. Οἱ δι-οι-

κηται τῶν ἐπαρχιῶν κατέστησαν ἀνεξάρτητοι καὶ τὸ περίφημον κράτος τῶν Ἀβδασιδῶν κατετιμήθη εἰς διάφορα κρατεῖδια.

Ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης ὠφελοῦμενοι οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀνέκτησαν πλείστας χώρας ἐν Ἀσίᾳ καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ Ἑλληνικὸν εἰς κράτος τὰ ἐπὶ Ἡρακλείου πρὸ τοῦ Ἰσλάμ ὅρια. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα μετεβλήθησαν ριζικῶς τὰ πράγματα τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, διότι ἔγιναν ἡγεμόνες αὐτῶν ἄλλοι λαοὶ ἀντὶ τῶν παρακμασάντων Ἀράβων. Οἱ μὲν Πέρσαι ἐξύψωσαν τὸν Μωαμεθανικὸν πολιτισμὸν παρασχόντες εἰς αὐτὸν ἐνδοξον ἐπικὴν ποίησιν διὰ τοῦ ποιητοῦ Φερδουσί, τοῦ Ὀμήρου τῶν Περσῶν, καὶ λυρικὴν διὰ τοῦ Σααδί. Τὴν δὲ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἀνέλαθεν ἄλλος λαός, ὁ Τουρκικὸς, καὶ δὴ ὁ Σελτζουκικὸς Τουρκικὸς κατ' ἀρχάς.

2. Οἱ Τοῦρκοι διάδοχοι τῶν Ἀράβων.

Οἱ Τουρκοὶ ἢ Τουρανικοὶ λαοὶ διαίρουνται εἰς λευκοὺς καὶ κίτρινους ἢ Μογγόλους. Λευκοὶ Τοῦρκοι ἐν Εὐρώπῃ ἦσαν οἱ Φίννοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Χάζαροι, οἱ Μαγυάροι, οἱ Πατζινάκαι καὶ οἱ Κομάνοι, οἵτινες ὅλοι ἐγένοντο Χριστιανοί. Οἱ ἐν Ἀσίᾳ λευκοὶ Τοῦρκοι ἦσαν ὡς τὸ πλείστον κατ' ἀρχὰς κτισματολάτραι, βαθμηδὸν δ' ἐκ τῆς Περσίας ἔλαβον τὸν Μωαμεθανισμόν. Μία τοιαύτη ἐξισλαμισθεῖσα ἰσχυρὰ Τουρκικὴ φυλὴ εἶναι καὶ ἡ τῶν Σελτζούκων Τούρκων, οὕτω κληθέντων ἐκ τοῦ γενάρχου αὐτῶν Σελτζούκ. Οἱ Σελτζουκίδαι ἱδρυσαν τὸ πρῶτον κράτος αὐτῶν ἐν Περσίᾳ, καταλύσαντες τὰς ἐκεῖ Μωαμεθανικὰς δυναστείας. Ὁ Σουλτᾶνος τῶν Σελτζουκιδῶν ἐν Περσίᾳ Τογροῦλ κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους τῶν Ἀράβων ὡς ἐπίτροπος τοῦ Χαλίφου, κρατήσαντος δι' ἑαυτὸν τὴν πνευματικὴν μόνον ἀρχήν. Οὕτως οἱ Σελτζουκοὶ Τοῦρκοι ἐγένοντο εἰρηνικῶς διάδοχοι τῶν Ἀράβων. Τοῦ Τογροῦλ διάδοχος εἶναι ὁ περίφημος Ἀλπ-Ἀρσλάν (1063-1075), ὅστις ἐπολέμησε κατὰ τοῦ γενναίου Ἑλλήνος αυτοκράτο-

ρος Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένους καὶ ἐξέτεινε τὰς Σελτζουικὰς κτήσεις ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν τὸ Σελτζουικὸν κράτος ἔλαβε τεραστίαν ἔκτασιν, διηρέθη δ' ἔπειτα εἰς διάφορα κράτη, ὧν δύο εἶναι τὰ σπουδαιότερα, τὸ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὸ ἐν Περσίᾳ. Τούτων τὸ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Νίκαιαν (1080), ὅτε δ' αὕτη κατὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν κατελήφθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, τὸ Ἰκόνιον.

Τὸ ἐν Περσίᾳ Σελτζουικὸν κράτος κατελύθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Χοβαρεσμίων, προελθόντων ἐκ τῆς σημερινῆς Χίβας. Ἀλλὰ καὶ τὸ Χοβαρεσμικὸν κράτος κατελύθη ταχέως τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπὸ νέου φοβεροῦ ἐχθροῦ, τῶν Μογγόλων, οἵτινες ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ζιγγίς-Χάν κατέλαβον τὴν βόρειον Κίναν καὶ τὰς χώρας τῆς Μέσης Ἀσίας. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ζιγγίς-Χάν προεχώρησαν οἱ Μογγόλοι καὶ εἰς Εὐρώπην καὶ κατέλαβον τὰς Ῥωσικὰς χώρας μέχρι καὶ τῆς Πρωσσίας. Οἱ Μογγόλοι ἐπὶ νικητικῶν πανταχοῦ φοβερὰς καταστροφὰς τὸ δὲ ὄνομά των κατέστη τρομερόν, ὥς ἄλλοτε τὸ τῶν Οὐγγων. Κυρίως ἐβλάβησαν τὰ Μωαμεθανικὰ κράτη, ἅτινα ἦλθον εἰς ἄμεσον σύγκρουσιν πρὸς αὐτοὺς· πλεῖστα αὐτῶν κατελύθησαν ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν Μογγόλων, κατελύθη δὲ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀρχὴ τοῦ Χαλίφου τοῦ Βαγδατίου. Πρὸς καιρὸν ἐφάνη ὅτι θὰ κατεστρεφετο ὁ Μωαμεθανισμός, ὅτε αἰφνης ἔλαβε νέαν δύναμιν διὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Τουρκικῆς φυλῆς, ἥτις ἀποτελεῖ μέχρι σήμερον τὸ κέντρον τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (1026-1081).

*Ἀγῶνες Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένους (1067-1078)**κατὰ τῶν Σελτζούκων Τούρκων.*

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βουλγαροκτόνου μέχρι τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐδασίλευσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑνδεκα βασιλεῖς, οἱ πλεῖστοι ἀνικανώτατοι. Ἐπὶ τούτων παρημελήθη ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς χώρας, καὶ διὰ τοῦτο ἠδυνήθησαν οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι νὰ καταλάβωσι τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ φθάσωσι μέχρι Νικαίας. Τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκθέτομεν συντόμως, διατρίβοντες περισσότερον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ μεγίστου τῶν αὐτοκρατόρων τούτων Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένους.

Ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Βουλγαροκτόνου διέπρεψεν ὁ ἀτρόμητος στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης, πολεμῶν μετὰ μισθοφόρων Βαράγγων ἢ Νορμαννῶν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Σικελίας, ἣν κατέλαβε. Ὅτε δ' ἔγινε βασιλεὺς ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος (1042-1055), ὁ Μανιάκης, ὅστις μόνος ἠδύνατο βεβαίως τότε νὰ σώσῃ τὸ κράτος, ἐπῆρχετο κατ' αὐτοῦ ἐκ Δυρραχίου· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν πληγῇ βέλους ἐθανάτωσε τὸν ἡρωϊκὸν ἄνδρα ἐν μικρᾷ συμπλοκῇ. Μεγάλῃ βλάβῃ ἐπῆλθεν εἰς τὸ κράτος ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἐξόχου στρατηγοῦ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ οἱ Ἀραβες κατέλαβον ἐκ νέου τὴν Σικελίαν, οἱ δὲ Νορμαννοὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν ὑπήγαγον ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο προεκάλεσε νέας ἔριδας μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ὀριστικὸν σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουαρίου (1054).

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἰσέβαλλον πολλάκις εἰς τὸ κράτος οἱ Πατζινάκαι, μέρος δὲ τούτων ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν. Καὶ οἱ Ῥῶσοι ἐπῆλθον τότε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ κατεστράφησαν κυρίως διὰ τοῦ στρατηγοῦ Κατακαλῶν. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία ἐπιδρομὴ τῶν Ῥώσων κατὰ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' ἤρχισαν καὶ οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι τοὺς πολέμους των κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὰ κτισθέντα ὑπὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου εἰς τὴν Ἀρμενίαν τείχη ἀπέκρουσαν τὰς πρώτας αὐτῶν ἐπιδρομάς.

Μετὰ τὴν Θεοδώραν, τὴν ἀνεψίαν τοῦ Βουλγαροκτόνου (1056), ἐδασίλευσαν μέχρι τοῦ 1081 κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν οἱ ἑξῆς: Μιχαὴλ Γ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056-1057), Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός (1057-1059), Κωνσταντῖνος Ι' ὁ Δούκας (1059-1067), Ῥωμανὸς Δ' ὁ Διογένης (1067-1071), Μιχαὴλ Ζ' ὁ Δούκας (1071-1078) καὶ Νικηφόρος Γ' ὁ Βοτανειάτης (1078-1081). Τῶν βασι-
τούτων ὀλίγοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ὀνόματος βασιλεῖς, ὀλίγα δὲ εἶναι καὶ τὰ γεγονότα τὰ ἄξια σημειώσεως ἐνταῦθα.

Γενναῖος καὶ συνετὸς αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός, ὅστις ἔδειξεν ἑκτακτον δραστηριότητα εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους καὶ εἰς ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον προσεδλήθη ὑπὸ νόσου καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου, ἀφήσας διάδοχόν του Κωνσταντῖνον Ι' τὸν Δούκαν (1059-1067). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἡ εὐφυὴς καὶ σοφὴ σύζυγός του Εὐδοκία ἡ Μακρεμβολίτισσα ἐνυμφεύθη τὸν νεαρὸν στρατηγὸν Ῥωμανὸν Δ' τὸν Διογένη (1067-1071), ὅστις ἀνεδείχθη εἰς τῶν γενναϊοτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Μετὰ τῶν ὀλίγων στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους καὶ κυρίως μετὰ μισθοφόρων ξένων ἔκαμε δύο νικηφόρους ἐκστρατείας κατὰ τῶν Σελτζουικιδῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Εὐφράτην. Ἐν τρίτῃ ἐκστρατείᾳ εἰσέβαλεν εἰς Ἀρμενίαν καὶ

συνεκρότησε τὴν φοβερὰν μάχην ἐν Μεντζικέρτ (1071), οὐ μακρὰν τῆς λίμνης Βάν, πρὸς τὸν περίφημον Σουλτάνον τῶν Σελτζουκιδῶν Ἀλπ-Ἀρσλάν. Ὁ Ῥωμανὸς Δ' ἐπολέμησεν ἡρωϊκῶς, ἀλλ' ἡ ἑλαττωματικὴ κατάστασις τοῦ στρατοῦ του ἔγινεν αἰτία μεγάλης ἡττης, ὁ δὲ Ῥωμανὸς ἐτραυματίσθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν θαυμάσας τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ Ῥωμανοῦ ἠλευθέρωσε καὶ πολλαχῶς ἐτίμησεν αὐτόν. Ἀλλ' ὅτε ὁ γενναῖος βασιλεὺς ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῆς πολιτικῆς μερίδος, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο τώρα ὁ σοφὸς Μιχαὴλ Ψελλός· ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Ζ', υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα. Ὁ Ῥωμανὸς ἀπέθανε ταχέως ἐκ νόσου τῶν ὀφθαλμῶν, προσελθούσης ἐκ τῆς τυφλώσεως.

Ὁ Μιχαὴλ Δούκας ὑπῆρξεν ὅλως ἀνάξιος διάδοχος τοῦ Ῥωμανοῦ. Οὗτος ἐπεκλήθη Παραπινάκιος, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐπωλεῖτο ὁ μῦθος τοῦ σίτου παρὰ ἐν πινάκιον, ἦτοι ἡλαττωμένος κατὰ ἐν τέταρτον. Σπανίως ὑπῆρξε τόσον ἀσθενὴς Βυζαντινὴ κυβέρνησις ὡς ἡ τοῦ Μιχαήλ· ἐν ᾧ οὗτος ἀνεγίνωσκε μετὰ τοῦ Ψελλοῦ χειρόγραφα καὶ ἐποίει στίχους, οἱ Σελτζουκίδαι κατελάμβανον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ προεχώρουν μέχρι Νικαίας. Αἱ ἀποτυχίαι προεκάλεσαν ἐπαναστάσεις τῶν ὀνομαστοτάτων στρατηγῶν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Μιχαὴλ νὰ καταθέσῃ τὸ στέμμα καὶ μεταβῇ εἰς μοναστήριον. Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη ὁ Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης (1078-1081), τοῦτον δὲ ταχέως ἐξεθρόνισεν ὁ στρατηγὸς Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ἀνεψιὸς τοῦ Ἰσαακίου Α' Κομνηνοῦ, καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῷ 1081. Ὁ Ἀλέξιος Α' ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, ἥτις ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ παρέσχεν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τὴν τελευταίαν λάμψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1081-1185).

1. Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς (1081-1118).

“Οτε κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος Α', τὸ κράτος εὐρίσκετο ἄνευ στρατοῦ καὶ χρημάτων, οἱ δ' ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν ἐχθροὶ ἠπειλοῦν τὴν κατάλυσίν του. Ὁ Ἀλέξιος ἠδυνήθη ὅχι μόνον τὰ τὸ σῶση, ἀλλὰ καὶ νὰ δοξάσῃ αὐτό.

Κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου οἱ Νορμαννοὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ροβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν τούτου Βοημοῦνδον ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Δυρραχίου, ὅπερ ἐδέσποζε τοῦ Ἀδρίου καὶ ἦτο ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἀρχαίας Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἣτις ἔφερεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη, ἐπειδὴ ἐχρειάζετο στόλον, νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς ἐμπορικὰ προνόμια ἐν τῷ κράτει. Οἱ Ἑνετοί, οὔτινες βραδύτερον ἀπερρόφησαν τὸν πλοῦτον τοῦ κράτους, ὑπῆρξαν τῶρα τοῦλάχιστον ὠφέλιμοι, διότι ἐνωθέντες μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατεναυμάχησαν τοὺς Νορμαννοὺς πρὸ τοῦ Δυρραχίου· ἀλλὰ κατὰ ξηρὰν ἐνίκησαν οἱ Νορμαννοὶ τὸν Ἀλέξιον καὶ ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὸ Δυρράχιον, φονεύσαντες περὶ τοὺς ἑξακισχιλίους ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ Ροβέρτος Γυσκάρδος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα ἠπειλοῦντο αἱ κτήσεις του ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἑρρίκου τοῦ Δ', πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ πολιτικώτατος Ἀλέξιος εἶχεν ἔλθει εἰς συγγενήσεις. Τὸν Βοημοῦνδον ἐξήντηλσεν ὁ Ἀλέξιος εὐκόλως διὰ μακροῦ μικροπολέμου· ἀποσπάσας δὲ καὶ πολλοὺς τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ διὰ δωροδοκιῶν ἐνίκησεν αὐτὸν

ἔπειτα ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς νότον τῆς Λαρίσης. Μετὰ τὴν ἡτταν ταύτην ὁ Βοημοῦνδος, στερούμενος καὶ τροφῶν, ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν. Μετὰ ἐν ἔτος (1085) ἀπέθανε καὶ ὁ Ῥοβέρτος Γυσκάρδος, καὶ οὕτως ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἥσυχον τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Νορμαννῶν.

Τοὺς ἀπὸ βορρᾶ εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Πατζινάκας καὶ Κομάνους κατέβαλεν ὁ Ἀλέξιος εὐκολώτερον. Καὶ ἐνίκηθη μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος ἐν μεγάλῃ παρὰ τὴν Σιλιστρίαν μάχῃ, ἀλλ' ἔπειτα κατώρθωσε διὰ χρημάτων νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Κομάνων καὶ καταβάλῃ τελείως δι' αὐτῶν τοὺς Πατζινάκας.

Καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπολέμησε κατὰ τῶν Σελτζουκιδῶν ὁ Ἀλέξιος μετ' ἐπιτυχίας, καὶ ἡδυνήθη ν' ἀνακτήσῃ οὐ σμικρὸν μέρος τοῖς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη σταυροφορία (1096-1099) κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν· αὕτη ἐτάραξε τὸν Ἀλέξιον, συλλογίζόμενον τὰς λεηλασίας, τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ ὑποστῇ ἡ χώρα καὶ φοβούμενον τὴν ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ παρουσίαν τῶν σταυροφόρων. Ἀλλὰ διὰ δεξιᾶς πολιτικῆς ἡδυνήθη ὁ Ἀλέξιος νὰ ὠφελῇ τὴν ἐξ αὐτῶν καὶ καταλάβῃ τὴν Νίκαιαν καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρὸς τὸν γνωστὸν Βοημοῦνδον, διορισθέντα ἡγεμόνα τῆς Ἀντιοχείας, συνεκρούσθη ταχέως ὁ Ἀλέξιος καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν ν' ἀναγνώρισῃ τὴν κυριαρχίαν του καὶ κατέχῃ τὴν Ἀντιόχειαν ὡς τιμάριον.

Ὁ Ἀλέξιος συνεμάχησε καὶ πρὸς τοὺς Πισάτας, τοὺς ἀνταγωνιστὰς τῶν Ἑνετῶν, χορηγήσας καὶ εἰς αὐτοὺς προνόμια ἐμπορικὰ ἐπ' ἀνταλλάγματι χρηματικῶν παροχῶν.

Ὁ Ἀλέξιος ἀπέθανε τῷ 1118. Τὸν βίον αὐτοῦ συνέγραψεν ἡ θυγάτηρ του Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῷ σωζομένῳ συγγράμματι τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Ἀλεξιάς.

2. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118-1143).

ὁ Καλοῖωάννης.

Ὁ Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς ἐδείχθη ἀντάξιος τοῦ πατρὸς καὶ ἐπωνομάσθη διὰ τὰς πολλὰς ἀρετάς του Καλοῖωάννης. Καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Καλοῖωάννου Εἰρήνη ἦτο εὐσεβὴς καὶ φιλόανθρωπος γυνὴ καὶ κατετάχθη διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῆς εἰς τὴν χορείαν τῶν ἁγίων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἰωάννης ἔκαμε μακροὺς πολέμους πρὸς τοὺς Σελτζουκίδας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἀνέκτησε πλείστας πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐν Παφλαγονίᾳ Κασταμῶνα.

Ἀφ' οὗτο ὁ Βουλγαροκτόνος ὑπέταξεν ὁλοσχερῶς τὴν Βουλγαρίαν, τὸ Βυζαντικὸν κράτος ἠναγκάζετο συχνὰ νὰ πολεμῇ πρὸς τοὺς νέους ἀπὸ βορρᾶ γείτονας, Πατζινάκας καὶ Οὐγγρους, οἵτινες πρότερον ἐχωρίζοντο ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῶν Βουλγάρων. Καὶ ὁ Καλοῖωάννης ἐπολέμησε πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς Πατζινάκας, οἵτινες ἠττήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἀπέβησαν εἰς τὸ ἐξῆς σχεδὸν ἀκίνδυνοι, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τοὺς Οὐγγρους παρὰ τὸν Δανούβιον. Ἡ δευτέρα αὕτη νίκη εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα καὶ διὰ τὸ Βυζαντικὸν ἐμπόριον.

Καὶ τῶν Βενετῶν τὰ προνόμια ἠθέλησε νὰ καταλύσῃ, διότι ἐκινδύνουν νὰ λάβωσιν εἰς χεῖρας τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Δυστυχῶς δὲν εἶχε ναυτικὸν νὰ ὑπερασπίσῃ καὶ διὰ πολέμου τὴν ἀπόφασίν του, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε οἱ Ἑνετοὶ ἐπετέθησαν διὰ τοῦ στόλου κατὰ τῶν νήσων τοῦ κράτους, ὁ Ἰωάννης ἠναγκάσθη ν' ἀνανεώσῃ τὰ δεδομένα εἰς αὐτοὺς προνόμια.

Τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας ἐταπείνωσε καὶ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς σεβασμὸν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχήν. Ἐν ᾧ ἡτοίμαζε νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Συρίας, ἵνα καταλάβῃ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐπληγῶθη κυνηγῶν ἀγριοχοίρους ἐν Ταύρῳ τῆς Κιλικίας καὶ ἀπέθανεν ἐκ τῆς πληγῆς τῷ 1143.

3. Μανουὴλ Α' Κομνηνός (1143-1180).

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνός ἦτο ὁ ῥωμαλεώτατος καὶ πολεμικώτατος τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου. Τὸν ἵπποτικὸν βίον τῆς Δύσεως ἠγάπα καὶ ἐμιμεῖτο, ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ πρὸς τοὺς Δυτικούς. Καθ' ὅσον τὸν βίον του διετέλεσε πολεμῶν, ὄχι δυστυχῶς πάντοτε μετ' ἀξίων λόγου ἐπιτυχιῶν. Ἐνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ φροντίσῃ περὶ βελτιώσεως τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους.

Ἐν πρώτοις ἐταπείνωσεν ἐκ νέου τὸν Φράγκον ἡγεμόνα τῆς Ἀντιοχείας, ὅστις ἠναγκάσθη πρὸ τοῦ μαυσωλείου τοῦ Καλοῦ ἀννοῦ νὰ ὁμώσῃ τὸν ὄρκον τῆς ὑποτελείας εἰς τὸν Μανουὴλ.

Ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία (1147-1149) ὑπὸ Γερμανῶν καὶ Γάλλων, οἵτινες διῆλθον πάλιν διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Μανουὴλ προσεπάθησε μετὰ πολλοῦ κόπου ν' ἀποφύγῃ τὴν σύγκρουσιν, τὴν ὁποίαν προεκάλει ἡ ληστρικὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων, μάλιστα τῶν Γάλλων, οἵτινες ἐν τῷ προγράμματι αὐτῶν εἶχον, φαίνεται, ἀναγεγραμμένην καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀντίδρασις τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀποτυχίαν τῆς δευτέρας σταυροφορίας.

Σπουδαίας ἐπιτυχίας ἔσχεν ὁ Μανουὴλ εἰς τὰ βόρεια μεθόρια διὰ τοῦ στρατηγοῦ Κοντοστεφάνου ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους τῷ 1167. Ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς ἀποστατήσαντας Σέρβους καὶ τοὺς ἠνάγκασε ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

Ἐπικίνδυνοι δ' ἀπέβησαν εἰς τὸ κράτος ἐκ νέου οἱ Νορμαννοὶ ὑπὸ τὸν Ῥογέρον, ἀνεψιὸν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου. Ἀφ' οὗ διὰ τοῦ στόλου ἐδῆωσαν τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, ἀπεδιβάσθησαν εἰς Κρήσιν καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Θήβας. Ἡ πόλις αὕτη εἶχε πλουτήσῃ ἐκ τῆς βιομηχανίας τῆς μετὰξης· ἀλλ' οἱ Νορμαννοὶ διήρπασαν τὸ πᾶν, οἰκίας, καταστήματα καὶ

αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας. Τότε μετήνεγκον καὶ μεταξουργοὺς εἰς Σικελίαν καὶ ἀνέπτυξαν ἐκεῖ τὴν καλλιέργειαν τῆς μετάξης. Μετὰ τὰς Θήβας προσχώρησαν εἰς Κόρινθον, ἣν ἐπίσης διήρπασαν.

Οὕτω κατέστρεψαν τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ νέου ἡ Ἑλλάς κυρίως ἀπὸ τῆς μετάξης. Ὁ Μανουὴλ ἔνεκα τῶν πολέμων τοῦ εἰς τὰ βόρεια σύνορα δὲν ἠδυνήθη ἐγκαίρως νὰ πατάξῃ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τοῦ κράτους. Εὐθύς ὡς ἀπηλλάγη τῶν πρὸς βορρᾶν πολέμων, μετήνεγκε τὸν πόλεμον εἰς Ἰταλίαν, ἵνα καταβάλῃ ριζικῶς τοὺς Νορμαννοὺς· ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία αὕτη δὲν ὑπῆρξε πολὺ ἐπιτυχής. Ἐν τούτοις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥογέρου συνωμολόγησεν ὁ Μανουὴλ εἰρήνην πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς καὶ ἔλαβε μέρος τῆς ἐξ Ἑλλάδος ἀρπαγείσης λείας.

Κατὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Σελτζουκιδῶν, οἵτινες ἦσαν διηρημένοι εἰς διάφορα κράτη, ἔκαμε μακροὺς πολέμους ὡς τὸ πλεῖστον νικηφόρους. Ἀλλ' ὅτε ἡττήθη ἐν μεγάλῃ μάχῃ παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον τῆς Φρυγίας, ἀπώλεσε τὰς ἀνακτηθείσας χώρας. Ὁ ἀκαταπόνητος βασιλεὺς ἐξηκολούθησεν ἐν τούτοις τὸν πόλεμον μέχρι τοῦ ἔτους 1180, ὅτε ἀπέθανεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐσθέσθη καὶ ἡ τελευταία λάμψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπῶμεν καὶ ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, διότι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μανουὴλ συνδέεται πρὸς αὐτά. Ἐν ᾧ σχεδὸν ὅλοι οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι τοῦ μεσαίωνος μέχρι τῶν Κομνηνῶν μεταχειρίζονται γλῶσσαν πολὺ ἢ ὀλίγον ἀρχαῖζουσαν, ἀναφαίνονται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ποιήματα γεγραμμένα ἐν δημῷδε γλῶσση, τὴν ὁποίαν φαίνεται ἡγάπα ὁ Μανουὴλ. Τῶν ποιημάτων τούτων ὀνομαστὰ εἶναι τὰ ὕμνουντα τοὺς ἄθλους τῶν ἀκριτῶν, ἥτοι τῶν ἀρματωλῶν τοῦ μεσαίωνος, κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, τοῦ

ὁποίου αἱ ἀρχαὶ ἀνέρχονται εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους· πλεῖστα ποιήματα σφίζονται καὶ νῦν τῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις.

4. Ἀλέξιος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Α' (1180-1185).

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος Β' ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρός του Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ Φράγκου δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας. Ταύτην ἐμίσει ὡς καθολικὴν ὁ λαὸς ἤδη ἀπὸ πολλοῦ. Ἐκ τοῦ μίσους τούτου ὠφελούμενος ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καί, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ νικηφόρου στρατηγοῦ Κοντοστεφάνου, ἐξεθρόνισε τὴν Μαρίαν καὶ ἐθανάτωσεν αὐτήν, ὡς καὶ τὸν Ἀλέξιον. Ὑπέθαλψε δὲ ὁ Ἀνδρόνικος καὶ τὴν κατὰ τῶν Λατίνων ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν τοῦ λαοῦ καὶ προεκάλεσε μεγάλην σφαγὴν αὐτῶν.

Τὸ γεγονός τοῦτο δεικνύει τὸν βαθμὸν τοῦ μίσους, τὸ ὅποιον ὑπῆρχεν ἤδη τότε κατὰ τῶν Φράγκων, κυρίως τῶν Ἑνετῶν, Πισατῶν, Νορμαννῶν.

Ὁ καταλαβὼν τὸν θρόνον Ἀνδρόνικος Α' ἦτο μείγμα προτερρημάτων καὶ κακιῶν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο εὐφυέστατος, ῥωμαλεώτατος, ἱκανώτατος ἐν γένει, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀσυνείδητος, ἀκόλαστος, προδότης, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἠθικῆς ἀρχῆς. * Ὅχι ἀδίκως παραβάλλεται πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην.

Οἱ Νορμαννοὶ ἐκδικούμενοι τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὴν ἐπῆλθον καὶ ἐκυρίευσαν τὸ Δυρράχιον· ἐκεῖθεν δ' ἐβάδισαν διὰ ξηρᾶς κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἔνθα ἀφίκετο καὶ ὁ στόλος των. Ἀφ' οὗ δ' ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτήν, ἔσφαξαν περὶ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας κατοίκων. Καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Εὐστάθιον, σοφώτατον ἄνδρα καὶ ἐρμηνευτὴν τοῦ Ὁμήρου, ἐδασάνισαν πολλὰ ὥς· ἀλλ' ἔπειτα, εὐλαβηθέντες αὐτόν, ἀποκατέστησαν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον.

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ φανῇ ὡφέλιμος εἰς τὸ κράτος καὶ ἐξαγνίσῃ τὴν προηγουμένην πρὸς αὐτὸ προδοτικὴν στάσιν του. Ἠλάφρυνε τὴν φορολογίαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ καὶ ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν ἀκριβῆ δικαιοσύνην. Τοῦναντίον δ' ἐπάταξε τοὺς ἀριστοκρατικούς, τοὺς κατέχοντας ἀπεράντους γαίας καὶ καταθλίβοντας τοὺς γεωργούς. Ἀλλ' ἡ σκληρότης μεθ' ἧς κατεδίωξε τὴν ἀριστοκρατίαν προεκάλεσε στάσεις κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἐξωλόθρευσε μὲν ὁ Ἀνδρόνικος τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν, φεισθεὶς μόνον τοῦ ἀνικάνου καὶ δειλοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τοῦτον συνετάχθησαν οἱ δυσσηρستهμένοι κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀριστοκρατικοὶ καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος εὗρισκόμενος ἐν Προποντίδι ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ συνελήφθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ἰσαακίου καὶ ἐθανατώθη, ἀφ' οὗ πρότερον ἠκρωτηριάσθη καὶ πολυτρόπως ἐδασανίσθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185-1204).

1. Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος (1185-1195).

Ὁ ἀνίκανος αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος ἠτύχησε νὰ ἴδῃ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ μίαν σπουδαίαν στρατιωτικὴν ἐπιτυχίαν, ὀφειλομένην εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν. Οἱ Νορμαννοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐπῆρχοντο κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Καὶ ὁ μὲν στόλος κατεστράφη ὑπὸ τρικυμιῶν, κατὰ δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπετέθη ὁ Βρανᾶς καὶ κατενίκησεν αὐτὸν παρὰ

τὸν Στρυμόνα, συλλαβὼν καὶ τέσσαρας χιλιάδας αἰχμαλώτους. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἀνέλαβον οἱ Ἕλληνες τὸ πλεῖστον τῆς κατακτηθείσης ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν χώρας.

Ἐπὶ τοῦ Ἰσαακίου ἐπανεστήσαν πάλιν ἕνεκα τῆς βαρείας φορολογίας οἱ ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἤσυχτοι Βούλγαροι καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Βλάχων νομάδων ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ κράτος. Καὶ ἐνίκησε μὲν ὁ Βρανᾶς τοὺς Βουλγαροβλάχους, ἀλλ' ἀποπειραθεὶς νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Ἰσαάκιον Β' ἐφονεύθη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ γενναίου Βρανᾶ ἐνίκηθησαν οἱ στρατοὶ τοῦ Ἰσαακίου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων, οἵτινες ἐξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ ποταμοῦ τῆς Θράκης Ἀξιοῦ. Ἐν ἄλλο τμήμα Βλάχων κατέκτησε τὴν Θεσσαλίαν, ἣτις ὠνομάσθη τότε Μεγάλη Βλαχία.

Ἐπὶ τοῦ Ἰσαακίου Β' ἐγένετο καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία (1189-1192). Ὁ Ἰσαάκιος συνεφώνησε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Γερμανῶν Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν ν' ἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν διὰ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους δίοδον τῶν σταυροφόρων, ἀλλ' ἔπειτα φοβηθεὶς συνεμάχησε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖνον. Ἡ εὐθύτης καὶ γενναιότης τοῦ Βαρβαρόσσα ἠνάγκασε τὸν Ἰσαάκιον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν φιλίαν.

Ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας κατελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρδου ἡ Κύπρος, ἣτις ἐπωλήθη ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν γαλλικὸν οἶκον τῶν Λουσινιανῶν, ἀρξάντων ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ μέχρι τοῦ 1489, ὅτε κατέλαβον αὐτὴν οἱ Βενετοί.

Τῷ 1195 ἐξεθρονίσθη ὁ Ἰσαάκιος Β' ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου, ὅστις ἀνηγγορεύθη αὐτοκράτωρ προσλαβὼν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Κομνηνός, ἵνα περιποιήσῃ ἑαυτῷ αἰγλήν, τὴν ὁποίαν ἄλλως ἡδυνάτει νὰ ἔχῃ. Ὁ Ἰσαάκιος Β' ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

2. Ἀλέξιος Γ' (1195-1203).

Ἀλέξιος Δ' καὶ ἄλλοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204).

Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἐξηκολούθησαν αἱ φοβεραὶ καταστροφαι τῶν Βουλγάρων, μάλιστα ὑπὸ τὸν Τσάρον Ἰωαννίτην, τὸν ὁποῖον οἱ Βούλγαροι ἐκάλουν Καλοϊωάννην. Οἱ Σελτζουκίδαι ἐν Ἀσίᾳ καὶ οἱ Φράγκοι, ἦτοι οἱ Πισᾶται, Ἑνετοί, Γενοᾶται, εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους κατέστρεφον ἐπίσης ὅτι ἡδύναντο.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ κράτος εὕρισκετο εἰς τοιαύτην ἀπελπιστικὴν κατάστασιν, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀλέξιος μετέβη εἰς Ἑνετίαν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου πατρός του παρὰ τῶν σταυροφόρων, οἵτινες παρεσκευάζοντο νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Παλαιστίνην δι' ἐνετικῶν πλοίων. Ἐχουσι δὲ τὰ κατὰ τὴν τετάρτην ταύτην σταυροφορίαν ὡς ἐξῆς.

Ὁ μεγαλουργὸς Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198-1216) κατῴρθησε νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Εὐρωπαϊῶν ἱπποτῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σαλαδίνου καταληφθείσης Ἱερουσαλὴμ. Γάλλοι, Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ ὑπὸ δύο ἀρχηγούς, τὸν Βαλδουίνον, κόμιστα τῆς Φλάνδρας, καὶ Βονιφάτιον τὸν Μομφερρατικόν, ἔσπευσαν προθύμως ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' εἰς Ἑνετίαν, ἵνα συμφωνήσωσι μετὰ τῶν Ἑνετῶν πρὸς διαπόρθμεισιν εἰς Παλαιστίνην. Συγχρόνως ἦλθε καὶ ὁ Ἀλέξιος ζητῶν βοήθειαν στρατιωτικὴν πρὸς ἐνθρόνισιν τοῦ πατρός του καὶ ὑπισχνούμενος ὡς ἀντάλλαγμα μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτικῆς. Ὁ δόγης (δοῦξ) τῆς Ἑνετίας Ἑρρίκος Δάνδολος, γέρον πανουργότατος, τυφλὸς δὲ σχεδόν, ἐδέχθη τὴν πρότασιν, διότι ἐσκέφθη ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἔμελλε ν' ἀποφέρῃ μεγάλα κέρδη εἰς τὴν Ἑνετίαν. Οἱ εὐγενεῖς σταυροφόροι ἂν καὶ ἤθελον νὰ πλεύσωσι κατ' εὐθείαν εἰς Παλαιστίνην, ἐπείσθησαν ἐν τούτοις ὑπὸ τοῦ Δανδόλου νὰ ἔλθωσι

πρῶτον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Ἰσαακίου Α' νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἰννοκέντιος συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Δανδόλου, ἐλπίζων ὅτι εἶναι καιρὸς τῶρα νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

Τῷ 1203 οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ Ἑνετοὶ εὕρισκοντο πρὸ τῆς Χρυσουπόλεως, τοῦ σημερινοῦ Σκουτάρεως, μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ στρατὸς ἀπεβιδάσθη εἰς Γαλατᾶν καὶ ἐκείθεν ἐβάδισε πρὸς τὰ τεῖχη, ὃ δὲ στόλος ἔθραυσε τὴν ἄλυσιν τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ἡ ἔφοδος τῶν σταυροφόρων, ἀλλ' ἡ ἀναφθεῖσα ὑπ' αὐτῶν ἐκ τοῦ Κερατίου κόλπου πυρκαϊὰ ἐν τῇ πόλει ἐπτόησε τὸν Ἀλέξιον Γ', ὅστις ἔφυγε κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, παραλαβὼν τοὺς θησαυροὺς του, τὴν δὲ οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐγκαταλιπὼν ἀνάνδρως εἰς τὴν τύχην. Τότε ὁ λαὸς ἐκάλεσε τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον Δ' νὰ καταλάβωσι τὸν θρόνον. Τώρα ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Ἀλέξιος Δ' τὰς ἀναληφθεῖσας ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς Φράγκους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτοὺς παρὰ μόνον τὸ ἥμισυ τῆς ὑποσχεθείσης χρηματικῆς ἀμοιβῆς, ἥτοι ἑκατὸν χιλιάδας μάρκων. Ταχέως ἐξερράγη διὰ τοῦτο ἔρις μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἀλεξίου, ὃ δὲ λαὸς κατελήφθη ὑπ' ἀγρίου μίσους κατὰ τῶν Φράγκων. Ὅτε δ' οἱ σταυροφόροι, θέλοντες νὰ καύσωσι τὸ Μωαμεθανικὸν τέμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπυρπόλησαν μετ' αὐτοῦ καὶ μέρος αὐτῆς, ὃ λαὸς ἐπανεστάτησε καὶ ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ θρόνου τὸν Ἰσαάκιον. Νέος αὐτοκράτωρ, ἄγνωστος ἄλλως, ὁ Νικόλαος Καναβός, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὀλίγας μόνον ἡμέρας ἐδασίλευσε, γενόμενος ἐκποδὼν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δούκα Μουρτζούφλου, ἀνδρὸς γενναίου καὶ ἱκανωτάτου. Ὁ Μούρτζουφλος κατέλαβε τότε εὐκόλως ὡς ὁ Ἀλέξιος Ε' τὸν θρόνον καὶ ἐφόνευσε ταχέως τὸν Ἀλέξιον Δ', ἐν ᾧ συγχρόνως καὶ ὁ Ἰσαάκιος ἀπέθνησκε, καταβληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων δεινῶν. Ὁ Ἀλέξιος Ε' ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τοὺς Φράγκους καὶ ὁ πόλεμος ἐξερράγη διὰ τοῦτο. Καὶ διηύθυνε μὲν ὁ Ἀλέξιος κατ' ἀρχάς τὴν ἀμυναν καλῶς,

ἀλλ' ἡ ἀπροθυμία τῶν μισθοφόρων στρατιωτῶν τὸν ἡνάγκασε νὰ φύγῃ. Οἱ δὲ σταυροφόροι, ἀφ' οὗ ἔθεσαν ἐκ νέου πῦρ εἰς τὴν πόλιν, ἤνοιξαν μίαν πύλην τοῦ τείχους καὶ εἰσῆλθον, ἐν μέσῳ δὲ τῆς συγχύσεως τῶν κατοίκων ἐγένοντο εὐκόλως κύριοι τῆς πόλεως τῇ 12 Ἀπριλίου 1204. Τὴν τελευταίαν στιγμήν ἐξελέγη αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ἀλλ' οὐδὲν ἡδύνατο πλέον νὰ κατορθώσῃ· μόλις ἔλαβε καιρὸν νὰ φύγῃ μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν λογάδων τοῦ ἔθνους. Ἀνήκουστοι εἶναι αἱ γενόμεναι τότε ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν Φράγκων ἀρπαγαὶ χρημάτων, ἀτιμώσεις γυναικῶν, καταστροφαὶ παντοῖαι, φόνοι, ἐμπαιγμοὶ τῆς θρησκείας. Ἐπὶ ἡμιόνων εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἵνα διαρπάσωσιν αὐτήν. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης, οἷον ἀγάλματα, ὅπως καὶ τὰ χειρόγραφα, καταστρέφοντο ἢ ἐστέλλοντο εἰς Εὐρώπην. Ἡ Ἑνετία διατηρεῖ μέχρι σήμερον ἔργα ἀρπαγέντα κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Οἱ ΛΑΤΙΝΟΙ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ (1204-1261). ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΑΛΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ-
ΠΟΛΕΩΣ ΙΔΡΥΘΕΝΤΑ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΦΡΑΓΚΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

1. Ἡ διανομὴ τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διενεμήθη τὸ Βυζαντιακὸν κράτος μεταξὺ σταυροφόρων καὶ Ἑνετῶν. Αὐτοκράτωρ ἐξελέγη ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος Α', λαβὼν τὴν Θράκην μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπικληθεῖσαν τότε Ῥωμανίαν. Τὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ κράτους διενεμήθησαν ὡς τιμάρια, ὑπαγόμενα εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως. Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός ἔλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα μὲ πρωτεύουσάν τὴν Θεσσαλονίκην. Οἱ Ἑνετοὶ ἔλαβον τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου καὶ Αἰγαίου πελάγους ὡς καὶ πόλεις τινὰς τῆς Πελοποννήσου παραλίους καὶ τὰς Ἀσιατικὰς κτήσεις· τὴν δὲ Κρήτην ἡγόρασαν ἀντὶ εὐτελοῦς ποσοῦ παρὰ τοῦ Βονιφατίου, εἰς τὸν ὅποιον κατ' ἀρχὰς εἶχε δοθῇ. Παρέμειναν δ' οἱ Ἑνετοὶ ἐπὶ αἰῶνας κύριοι τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν ᾧ τοῦναντίον αἱ χῶραι αἱ καταληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου καὶ τῶν διαδόχων του τάχιστα ἀνεκτῆθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Πατριάρχης Λατίνος Κωνσταντινουπόλεως ἐξελέγη ἐπίσης Ἑνετός, ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης, ἀλλ' ἄνευ ποιμνίου σχεδόν.

Ὅλας τὰς διανεμηθείσας χώρας δὲν ἡδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν οἱ Φράγκοι, διότι ἰδρύθησαν ἀμέσως διάφορα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὅποια ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν. Ὁ μὲν Θεόδωρος Δάσκαρις, ἀναγορευθεὶς, ὡς εἶπομεν, αὐτοκράτωρ κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰσόδου τῶν Φράγκων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔφυγεν εἰς Νίκαιαν μετὰ τοῦ Ἑλληνος Πατριάρχου, καὶ ἐκεῖ ἱδρυσεν ἴδιον κράτος. Ὁ ἐν Νικαίᾳ Πατριάρχης ἐξηκολούθει νὰ φέρῃ τὴν προσωπομίαν Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως· ἡ δὲ Νίκαια εἶχεν ἴδιον μητροπολίτην.

Ὁ δὲ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ἱδρυσεν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος, ἐξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β', ἱδρυσεν τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι κατέλαβε τὴν ἀπὸ Θηβῶν μέχρι Ναυπλίου χώραν Λέων ὁ Σγουρός, ὅστις ἐν τούτοις ταχέως περιώρισθη εἰς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του, ἀπολέσας τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν, καταληφθεῖσας ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου.

2. Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Ῥωμανίας (1204-1261).

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἡδυνήθη νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχὴν της, οὔτε νὰ ἐπεκτείνῃ αὐτήν. Αἱ

στρατιωτικαὶ αὐτῆς δαπάναις ἦσαν ἀσθενεῖς, ἐν ᾧ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι, ἦσαν σφόδρα ἐπικίνδunami. Τὰ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Φράγκων ἦτο τόσον, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ συμπράξωσι πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐν τῷ πολέμῳ, τὸν ὁποῖον οὗτοι διεξήγον κατὰ τοῦ Βαλδουίνου Α'. Ταχέως ἐν τούτοις μετενόησαν διὰ τὴν σύμπραξιν ταύτην.

Ὁ ἄπιστος Τσάρος τῶν Βουλγάρων Καλοϊωάννης ἡ Ἰωαννίτσης, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Φράγκους καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βαλδουῖνον (1206), θανόντα ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ μετὰ δεινὰς βασάνους, ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἡρμήμωσε τὴν χώραν καὶ ἐξηνδραπόδισε χιλιάδας κατοίκων. Τότε προσέλαβε τὴν προσωνομιάν Ῥωμανοκτόνος, ὡς ὠνομάσθη ὁ Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος.

Τὸν Βαλδουῖνον Α' διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἑρρίκος (1206-1216). Οὗτος προσηέχθη μετὰ πολλῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐξετίμων καὶ ἀντηγάπων σφόδρα τὸν Ἑρρίκον, ἐκάλουν δ' αὐτὸν δευτέρον Ἀρην. Καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν ὑπῆρξεν εὐλαβὴς ὁ Ἑρρίκος, καταπολεμήσας τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν γένει δ' ἀπεδείχθη ὁ μόνος ἀξιόλογος Λατῖνος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἑρρίκος ἐδασίλευσεν ἐν μέσῳ πολέμων πρὸς τοὺς Βουλγάρους, οὓς ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

Τὸν Ἑρρίκον διεδέχθη ὁ γαμβρὸς του Πέτρος Κουρτεναῖος (1216—1219). Οὗτος συνελήφθη ὑπὸ τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Μετὰ δύο δ' ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κουρτεναίου ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ ἀδελφὸς του Ῥοβέρτος (1221—1228). Ἐπὶ τούτου ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος Ἀγγελος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Θράκην μέχρις Ἀδριανουπόλεως. Ὁ Ῥοβέρτος περὶωρίσθη οὕτως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὀλίγα ἀκόμη τμήματα τῆς Θράκης. Ἀπέθανε δὲ ὁ Ῥοβέρτος τῷ 1228.

Διάδοχος τοῦ Ῥοβέρτου ἐγένετο ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ Πέτρου

Κουρτεναίη Βαλδουῖνος Β', βασιλεύσας μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Βαλδουῖνον Β' ἐπετρόπευσε κατ' ἀρχὰς μέχρι τοῦ 1237 Ἰωάννης ὁ κόμης τῆς Βριέννης. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπῆλθον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ συμμαχήσαντες ἐκ νέου Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν γενναίως ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Βαλδουῖνος Β', ἄρξας μόνος ἀπὸ τοῦ 1237 μέχρι 1261, εἶδε τὰς χειρίστας ἡμέρας τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Πιεζόμενος οἰκονομικῶς καὶ στερούμενος στρατοῦ προσεπάθησε νὰ στερεώσῃ τὸ κράτος διὰ βοήθειάς τῆς Δύσεως, ἀλλὰ μάτην. Τὸ μοιραῖον τέλος τῆς παρανόμως ἰδρυθείσης Λατινικῆς αὐτοκρατορίας παρεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ κράτους τῆς Νικαίας. Τὸ βραχύδιον τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας δεικνύει τὴν ἀνικανότητα τῶν Φράγκων περὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν χωρῶν, ὧν ἤρξαν οἱ Ἕλληνες τόσας ἐκατονταετηρίδας. Πλὴν δὲ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν Φράγκων, προκαλοῦντος τὴν ἀντίδρασιν τῶν Ἑλλήνων, σπουδαιότατα συνετέλει εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς αὐτοκρατορίας ἡ ἔλλειψις ἐνότητος καὶ ἡ παραχώρησις τμημάτων τοῦ κράτους εἰς πολλοὺς τιμαριούχους, καταπολεμοῦντας πολλάκις ἀλλήλους.

3. Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας (1204—1261).

Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις (1204—1222) ἦλθεν, ὡς εἵπομεν, εἰς Νίκαιαν, ἔνθα ἐστέφθη αὐτοκράτωρ. Μετὰ θερμῆς φιλοπατρίας καὶ θελήσεως ἀνενδότου κατώρθωσεν, ἀγωνιζόμενος διηνεκῶς πρὸς ἐσωτερικὰς ἀντιζηλίαις καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, νὰ ἰδρύσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκείνην ἀρχὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ δύο ἔτι περίπου αἰῶνας (1261—1453). Μετὰ μακροῦς δὲ ἀγῶνας πρὸς τοὺς Σελτζουκίδας καὶ τοὺς Φράγκους ἠύρυνεν ὁ Λάσκαρις τὸ κράτος μέχρι Σμύρνης ἀφ' ἐνὸς καὶ Φρυγίας ἀφ' ἑτέρου.

Τὸν Θεόδωρον διεδέχθη κατὰ γενικὴν ἀπαίτησιν ὁ γαμβρὸς αὐ-

τοῦ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης, στρατηγὸς ἐξαιρετός καὶ διοικητὴς συνετός. Ὁ Βατάτζης παρεσκεύασε στόλον καὶ κατέλαβε μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, συνεμάχησε δὲ πρὸς τὸν Τσάρον τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην Ἀσάν κατὰ τῶν Λατίνων. Ὁ Ἰωάννης κόμης Βριέννης ἀπέκρουσε τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ἥ δὲ συμμαχία διελύθη τότε. Βραδύτερον ἡδυνήθη ὁ Βατάτζης ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Βουλγάρων μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Ὁ Βατάτζης ἐνίκησε καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννην Ἀγγελον καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φέρῃ τὴν προσωνομίαν τοῦ δεσπότη καὶ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Οὕτω κατορθοῦται κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Βατάτζη, ἡ ἔνωσις τῶν ἐλληνικῶν κρατῶν. Ὁ Βατάτζης καὶ περὶ τοῦ πλουτισμοῦ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως ἐν γένει τῆς χώρας ἐφρόντισε, προστατεύσας τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν.

Τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις (1254-1258), ὅστις ἐπίσης ἐπολέμησε γενναίως κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἀποθανὼν τῇ 1258 κατέλιπε διάδοχον τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Ἰωάννην Λάσκαριν, τούτου δ' ἐπίτροπος κατέστη ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὁ ἔπειτα καταλύσας τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

4. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Ἡπείρου.

Εἶπομεν, ὅτι ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ἐγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἔδρuse τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, ἐπιονομασθεὶς Μέγας Κομνηνός. Τὸ κράτος τοῦτο περιελάμβανε κυρίως τὰ παράλια τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ, ἀνεξωγόνησε δὲ καὶ διετήρησε τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας ἐν τῇ ἀνατολικῇ γωνίᾳ τοῦ ἀρχαίου κράτους. Ἡ ἀρχὴ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1461) ἐπὶ τοῦ Δαυτῶ

Κομνηνοῦ, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τῶν υἱῶν καὶ ἐνὸς αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, διότι ἡρνήθη νὰ δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμόν.

Ὁ δὲ ἰδρύσας τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγελος ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἰλλυρίᾳ, ἐδοήθησε δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτῶν κατὰ τῶν Φράγκων. Ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφός του Μιχαὴλ Θεόδωρος Δούκας Ἀγγελος, νικήσας τοὺς Φράγκους, κατέλυσε τὸ Λατινικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης (1222) καὶ ἐξέτεινε τὰς κτήσεις αὐτοῦ μέχρις Ἀδριανουπόλεως. Τότε μετήνεγκε τὴν ἔδραν αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ἀρχιεπισκόπου «Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας» Δημητρίου Χωματιανοῦ. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐνικήθη ὁ γενναῖος οὗτος αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Τσάρου τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀσάν καὶ ἡχμαλωτίσθη, τὸ δὲ πλεῖστον μέρος τοῦ κράτους κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Τὸ ὑπολειφθὲν ἐλεύθερον τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Θεσσαλονίκης κατελήφθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νικαίας Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη τῷ 1246. Ἐν τμήμα τοῦ ἀρχαίου δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου μετὰ τῆς Λιτωλίας καὶ Ἀχαρνανίας διτήρησαν οἱ Ἕλληνες ὡς «νέον δεσποτάτον» μέχρι τοῦ 1318.

5. Τὰ διάφορα Φραγκικὰ κράτη ἐν Ἀνατολῇ.

Ὁ καταλαβὼν τὴν Θεσσαλονίκην Βονιφάτιος, ὅστις ἦτο γενναῖος ἀνὴρ, ἐπολέμησε κατὰ τοῦ Λέοντος Σγυροῦ καὶ νικήσας αὐτὸν κατέλαβε τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ· ἔπειτα ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίτση καὶ ἐφρονέυθη ἐν τῷ πολέμῳ ἡρωϊκῶς μαχόμενος (1207). Κατὰ τὸ αὐτὸ ὁ ἔτος ἐδολοφονήθη καὶ ὁ Ἰωαννίτσης καὶ τότε ἀπηλλάγησαν οἱ Ἕλληνες καὶ Φράγκοι τῶν Βουλγαρικῶν ὁμοτήτων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης παρήκμασε,

τῷ δὲ 1222 ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου κατέλυσε αὐτὸ καὶ κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην.

Τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μέρος παρεχώρησεν ὁ Βονιφάτιος ὡς τιμάριον εἰς τὸν Γάλλον Ὁθωνα Δελαρός, τοῦτου δὲ ὁ διάδοχος Γουῆδων ὠνομάσθη δοῦξ τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Δελαρός ἐκυβέρνησαν πατρικῶς τὰς Ἀθήνας, ἔλαβον δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὸ ἐπίθετον μέγας κύρ ἤτοι μέγας κύριος. Ἐν δὲ τῇ Φωκίδι ἰδρύθη ἡ κομιτεία τῶν Σαλῶνων ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Στρομογκούρτ.

Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἰδρύθη νέον Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Βονιφάτιου. Γάλλοι ἱππῶται ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Γοδοφρεῖδον Βιλλαρδουῖνον καὶ Γουλιέλμον Σαμπλίτην, μαθόντες τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ ἐξεστράτευσεν εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους, ἀπέβησαν εἰς Πελοπόννησον καὶ κατέλαβον τὸ πλεῖστον αὐτῆς, ἀναγκάσαντες τὸν κατέχοντα μέρος τῆς Πελοποννήσου Μιχαήλ Α΄ Ἀγγελον νὰ φύγῃ εἰς Ἡπειρον. Οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν γενναίως, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ὑπετάγησαν. Βραδύτερον ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὁ Σαμπλίτης, ἡ δὲ ἡγεμονία τοῦ Μορέως ἢ τῆς Ἀχαΐας, ὡς ὠνομάσθη τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου, ἀνεπτύχθη καὶ ἤκμασε μέγਾਲος ὑπὸ τοὺς Βιλλαρδουῖνους.

Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ Εὐβοία ἐκυβερνᾶτο ὡς τιμάριον ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Δαλλεκάρτσερη, ἥτις, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ὑπερήσπισεν αὐτὴν γενναίως κατὰ τῶν ἐπιτεθέντων Βιλλαρδουῖνων. Ὁ οἶκος τοῦ Σανούδου, συγγενοῦς τοῦ Δανδόλου, κατέλαβε τὰς Κυκλάδας καὶ κρατήσας αὐτὰς τὴν Νάξον μετινας ἄλλας μικροτέρας νήσους, παρεχώρησε τὰς περισσοτέρας ὡς τιμάρια εἰς ἄλλας οἰκογενείας, ὧν ἀξία σημειώσεως εἶναι ἰδίως ἡ τοῦ Γκίξη ἐν Τήνῳ. Τὸν οἶκον τοῦ Σανούδου ἐν Νάξῳ διεδέχθη ὁ τοῦ Κρίσπη. Οὕτω λοιπὸν διὰ τῶν Ἑνετῶν καὶ λοιπῶν Φράγκων εἰσῆχθη τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία κατεδιώχθη καὶ παρηγκωνίσθη ἐν τοῖς Φραγκικοῖς κράτεσι τῆς Ἀνατολῆς. Πλείσται Ἐκκλησὶαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων, πολλαχοῦ δὲ διωρίσθησαν Λατῖνοι ἀντὶ Ἑλλήνων ἐπισκόπων. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα κατελήφθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν Φράγκων τιμαριούχων, καὶ διὰ τοῦτο συνεκρούοντο συχνάκις οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ αὐτῶν.

6. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἰωάννου Δ' Λασκάρως Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐγένετο ταχέως συμβασιλεὺς αὐτοῦ καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Φράγκων τῆς Ῥωμανίας, περιορίσας αὐτοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῇ περιοχῇ αὐτῆς. Παρασκευαζόμενος νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἑνετῶν Γενοτάς. Ὅτε δὲ τῷ 1261 ὁ καῖσαρ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος εὗρίσκετο ἐν Σηλυβρία μετὰ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ Ἑλλήνων, ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο εὐχερεστάτη. Ὁ Στρατηγόπουλος ἔσπευσε καὶ εἰσῆγαγε διὰ μιᾶς ὑπογείου διόδου πεντήκοντα στρατιώτας, οἵτινες ἤνοιξαν τὰς πύλας τοῦ τείχους εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Οἱ ὀκτακόσιοι ἄνδρες τοῦ Στρατηγοπούλου βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρκεσαν νὰ καταλάβωσιν αὐτήν, διότι ἡ Φραγκικὴ φρουρὰ εὗρίσκετο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰς συνοικίας τῶν Φράγκων ἔθεσαν οἱ Ἕλληνες πῦρ, καὶ τοῦτο διηυκόλυνε τὴν ταχυτέραν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος Β' ἐδραπέτευσε τότε εἰς Εὐρώπην, καὶ προσεπάθει ματαίως νὰ κινήσῃ τοὺς ἐν τῇ Δύσει εἰς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ εἶδησις τῆς ἀνακτήσεως τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προεκάλεσε χαρὰν ἀνέκφραστον πανταχοῦ τοῦ κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ

τοῦ Στρατηγοπούλου ἐν ἀπεριγράπτῳ πομπῇ τῇ 15 Αὐγούστου 1261 καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης (1222) καὶ τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1261) παρέμειναν ὑπὸ τοὺς Λατίνους, κυρίως Ἑνετοὺς καὶ Γάλλους, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου, ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς. Ἐν ἔτει δὲ 1310 κατέλαβον οἱ ἱππῶται τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τὴν Ῥόδον μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν αὐτοίκων. Οἱ ἱππῶται οὗτοι ἐκλήθησαν Ἰωαννῖται ἐκ τοῦ προστάτου αὐτῶν Ἀγίου Ἰωάννου, ὑπερήσπισαν δὲ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν σταυροφοριῶν γενναίως τὴν Ἀγίαν Γῆν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ἡ Παλαιστίνη κατελήφθη ὑπὸ τῶν Μамελοῦκων τῆς Αἰγύπτου, αἱ Ἰωαννῖται κατέφυγον προσωρινῶς εἰς τὴν Κύπρον, ἐκείθεν δ' εἰς τὴν Ῥόδον, ἣν ὑπέταξαν καὶ διέτηρξαν μέχρι τοῦ 1522. Ἐκ τῆς Ῥόδου, ἀλωθείσης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἔφυγον εἰς τὴν Μελίτην, ἐς ἣς ἐκλήθησαν καὶ Μελιταῖοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ (1261-1453).

1. Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος (1261-1282).

Τὸ ἀνασυσταθὲν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου κράτος ἦτο ἀσθενέστατον· ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ κατακτήσεις τῶν Φράγκων, Βουλγάρων, Σελτζούκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἀνεξάρτητα Ἑλληνικὰ κράτη τῆς Τραπεζοῦντος καὶ Ἠπείρου εἶχον περιορίσει σπουδαίως

τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως τὸ κράτος τοῦτο, ὅπερ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ μεγίστης ἐντάσεως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἀνασυνέστησεν, ἦτο καθαρῶς Ἑλληνικόν. Οἱ ἐν τῷ κράτει ξένοι ἀπεκόπησαν.

Νέοι ἐχθροὶ ἐξωτερικοὶ δὲν ἔλειψαν καὶ τώρα. Οἱ Σέρβοι κατέλαβον ἐπὶ τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου τὴν ἄνω Μακεδονίαν. Εἶχον δ' οὗτοι ἀπαλλαγὴ τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Στεφάνου Νεμάνια, ἱδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Νεμανιδῶν περὶ τὸ τέλος τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ υἱὸς τοῦ Στεφάνου Νεμάνια ἀνηγορεύθη τῷ 1220 Κράλης, ἦτοι βασιλεὺς τῆς Σερβίας, τότε δ' ἱδρύθη καὶ ἡ αὐτοκέφαλος Σερβικὴ ἐκκλησία.

Πρὸς τὸν ἐπιτροπευόμενον Ἰωάννην Λάσκαριν δὲν προσηνέχθη τιμίως ὁ Μιχαήλ, διότι ἐτύφλωσεν αὐτὸν ἵνα τὸν καταστήσῃ ἀνίκανον πρὸς βασιλείαν. Ἡ ἀνανδρος αὕτη πρᾶξις προεκάλεσε τὸν ἀφορισμὸν τοῦ αὐστηροῦ Πατριάρχου Ἀρσενίου Αὐτωρειανοῦ, ὃν ὁ Μιχαήλ μόλις μετὰ πολυετὴ ἀγῶνα κατώρθωσε νὰ καθαιρέσῃ.

Εὐτυχὴς ὑπῆρξεν ὁ Μιχαήλ Η' ἐν τῷ κατὰ τῶν Βιλλαρδουίνων τῆς Ἀχαΐας πολέμῳ αὐτοῦ. Νικήσας ἐν Μακεδονίᾳ καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας, συμμαχοῦντα μετὰ τῶν Ἀγγέλων τῆς Ἡπείρου, ἐζήτησεν ὡς λύτρον τὴν Μονεμβασίαν, τὸν Μυστράν, τὸ Ἱεράκιον (Γεράκι) καὶ τὴν Μάνην. Πράγματι δὲ ἐλευθερωθεὶς ὁ Βιλλαρδουίνος συνεκάλεσε συνέδριον τῶν βαρῶνων τῆς Πελοποννήσου, οἵτινες ἐνέκριναν τὴν ἐκχώρησιν τῶν ἀνωτέρω φρουρίων εἰς τὸν Παλαιολόγον. Οὕτως ἐσχηματίσθη ἐν Πελοποννήσῳ πυρὴν Ἑλληνικοῦ κράτους, τοῦ «δεσποτάτου τοῦ Μυστρά», τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν τελευταίων Παλαιολόγων περιέλαβε τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς διὰ τὸ κράτος τοῦ Μιχαήλ Η' ἀνεφάνη ἐκ Δύσεως. Ὁ Κάρολος Ἀνδρηγαυικός, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ', κατέλαβε τὸ Νορμαννικὸν κράτος τῆς κατὰ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ ἡγόρασε παρὰ τοῦ ἐκπτώτου Βαλδουίνου τὰ ἐπὶ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους δικαίωματα τούτου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου (1278) ἐκληρονόμησε καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Ἀχαΐας δικαιώματα τούτου. Ὁ Κάρολος ἤρχισε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τῆς Κερκύρας. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐφοδῆθη πολὺ τὸν νέον ἐχθρὸν καὶ ἐζήτησε νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Πάπαν τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐλπίζων ὅτι οὕτω θ' ἀπομακρύνῃ τὸν ἐκ Δυσμῶν κίνδυνον. Ἡ ἔνωσις πράγματι ἀπεφασίσθη ἐν Συνόδῳ τινὶ τοῦ Λουγδούνου (Λυών), ἀλλ' ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαός, ἀκούσας τὸ πρᾶγμα, ἐξανέστη καὶ ἐματαιώσεν αὐτήν. Ὁ Κάρολος ἐν τούτοις ἡμποδίσθη ἀπὸ τῶν κατακτητικῶν αὐτοῦ σχεδίων διὰ τοῦ λεγομένου Σικελικοῦ ἐσπερινοῦ, ἥτοι τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ σφαγῆς αὐτῶν ἐν Σικελίᾳ ἐν μιᾷ ἐσπέρᾳ τοῦ 1282. Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ Κάρολος, τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας ἐν Ἰσπανίᾳ. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

2. Ἡ ἰδρυσις τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.

*Πῶς παρήχθη τοῦτο ἐκ τῆς διαλύσεως
τοῦ Σελτζουκικοῦ κράτους.*

Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι εἶναι συγγενεῖς μὲ τοὺς Σελτζούκους Τούρκους, ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἰδίαν φυλὴν, τὴν τῶν Οὕζων. Οἱ Οὕζοι ἦσαν μισθοφόροι τοῦ Χοβαρεσμιακοῦ κράτους τῆς Περσίας, ὅτε δ' οἱ Μογγόλοι κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦτο, πολλοὶ τῶν Οὕζων ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σουλεϊμάν κατέφυγον εἰς Ἀρμενίαν. Εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Σουλεϊμάν, ὁ Ἐρτογρούλ, ἦλθε καὶ ἀνέλαβε στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Σελτζουκίδῃ Σουλτάνῳ Ἰκονίου καὶ ἐβοήθησεν αὐτὸν πολεμοῦντα κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σουλτάνος ἀνταμείδων τὸν Ἐρτογρούλ διὰ τὰς ὑπηρεσίας του, προσήνεγκεν εἰς αὐτὸν ἐν Βιθυνίᾳ ἐν τιμάριον, ὁ δὲ Ἐρτογρούλ ἀνέλαβε τὴν υποχρέωσιν νὰ φυλάττῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ τιμᾶριον τοῦτο κατέστη ὁ πυρὴν τοῦ ἔπειτα μεγάλου

Ὀθωμανικοῦ κράτους. Τὸν Ἐρτογρούλ διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀσμάν ἢ Ὄθμάν, ἐξ οὗ ἐκλήθησαν οἱ Τοῦρκοι οὗτοι τῆς φυλῆς τῶν Οὐζῶν Ὀσμανοὶ ἢ Ὄθωμανοί. Ὁ Ὀσμάν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ νικῆσας τοὺς Ἕλληνας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὅτε δὲ τὸ Σελτζουκικὸν κράτος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων καὶ αἱ Ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι αὐτοῦ κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῶν, τὸ δυτικὸν τμήμα κατέστη ἀνεξάρτητον· πολλαὶ ἐπαρχίαι τούτου ἔλαβον τότε τὰ ὀνόματα τῶν τυχόντων διοικητῶν αὐτῶν Καραμάν, Αἰδίν καὶ ἄλλων. Τότ' ἐγένετο καὶ ὁ Ὀσμάν ἀπὸ ὑποτελοῦς ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν, κατέλαβε δὲ καὶ τὴν Προῦσαν (1326), καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Ἐν αὐτῇ δὲ καὶ ἐτάφη, ἀποθανὼν τὸ αὐτὸ ἔτος.

3. Ὀρχάν (1326—1359).

Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ὀσμάν, τοῦ Ὀρχάν, ἠρξήθη τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος μεγάλως, ὠργανώθη δὲ κάλλιον στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἦδη πρὸ τοῦ Ὀρχάν τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος εἶχε χαρακτηρᾶ στρατιωτικόν· πᾶς πολεμιστὴς ὑπηρετήσας τὸ κράτος πολεμικῶς ἐλάμβανε μικρὸν τιμᾶριον καὶ ἐγένετο τιμαριούχος, καὶ ἀντιστρόφως πᾶς τιμαριούχος εἶχε τὴν υποχρέωσιν νὰ ἐξοπλίσῃ ὅλους τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα κατοίκους τοῦ τιμαρίου του. Ὁ Ὀρχάν κατέστησε τὸ κράτος ἐτι μᾶλλον στρατιωτικὸν διὰ τῆς ιδρύσεως τοῦ φοβεροῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων, ἥτοι νέου τάγματος. Τὸ τάγμα τοῦτο συνεκρότουν Χριστιανοὶ ἀπαχθέντες καὶ ἐξισλαμισθέντες ἐκ μικρᾶς ἡλικίας· πᾶσα χώρα δηλαδὴ καταλαμβανομένη ὑπὸ Ὄθωμανῶν ὑπεχρεοῦτο νὰ δίδῃ κατ' ἔτος ὀρισμένον ἀριθμὸν παιδῶν Χριστιανῶν ἡλικίας ἐπτὰ ἕως δεκαπέντε ἐτῶν, οἵτινες ἀποσπώμενοι τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἐξισλαμίζοντο καὶ ἀνετρέφοντο ἐν μεγάλῃ πειθαρχίᾳ στρατιωτικῶς. Ὡς πατέρα αὐτῶν ἐγνώριζον τὸν Σουλτᾶνον, οὗτινος ἀπετέλουν τὴν σωματοφυλακίην. Εἶναι εὐνόητον ὅτι τοιαύτη ἀνατροφή καθίστα

τοὺς ἀρνησιθρήσκους νέους φανατικούς καὶ φοβερούς. Ἡ ἀπαισία αὕτη στρατολογία τῶν Χριστιανῶν, ἥτις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐκαλεῖτο παιδομαζῶμα, διεκόπη τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα· τὸ δὲ σῶμα τῶν Γενιτσάρων ὑφίστατο μὲν καὶ ἀπηρτίζετο ἐκ μόνων Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν πειθαρχίαν τῶν παλαιότερων χρόνων, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεδιώκετο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων ἢ διάλυσίς του, ἥτις κατωρθώθη μόλις τῷ 1826. Διὰ τοῦ παιδομαζώματος ἡλαττοῦτο μὲν ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμός, ἠϋξάνετο δὲ ὁ Μωαμεθανικὸς καὶ ὑπηρετεῖτο τὸ κράτος δι' εὐρώστων Χριστιανικῶν δυνάμεων. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἠναγκάζετο νὰ σπαράσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ διὰ τῶν ιδίων χειρῶν. Πλὴν τοῦ παιδομαζώματος συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν αὐξήσιν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀρνηθέντων τὸν Χριστιανισμόν. Συνέβη δὲ συχνάκις νὰ ἐξισλαμισθῶσι πολλαὶ δεκάδες χιλιάδων Χριστιανῶν συγχρόνως, πρὸ πάντων Ἀλβανῶν καὶ Σλαβῶν. Πλὴν δὲ τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ πρῶτον λόγον ὀφείλονται αἱ μεγάλαι ἐπιτυχίαι τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων, δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν καὶ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐπολέμουν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἄλλοτε οἱ Ἀραβες.

Ὁ Ὀρχὰν ἐξέτεινε τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος μέχρι τοῦ Βοσπόρου· διέβη δὲ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κατέλαβε τὴν Καλλίπολιν.

4. Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282—1328).

Ἀνδρόνικος Γ' (1328—1341).

Ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου Ἀνδρόνικος Β' ἔσπευσε νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον κληρὸν, ἀκυρώσας τὸ διάταγμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περὶ ἐνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτικῆς. Ἄλλ' ἀνόητοι τιμωρίαι, τὰς ὁποίας ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κληρικούς τοὺς ὑπακούσαντας εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ πατρὸς αὐ-

τοῦ, ἐξῆψαν τὰ πάθη καὶ προεκάλεσαν ἔριδας ἀκαίρους, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ ἦσαν ἐπικινδυνότατοι.

Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Β' προσέβαλον τὴν Ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπὸ τὸν Ὀσμάν. Ὁ Ἀνδρόνικος, στερούμενος ἰθαγενεὺς στρατοῦ, προσέλαβε μισθοφόρους διὰ τὸν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν πόλεμον ἐξακισχιλίους ἀνδρείους Καταλάνους ἐξ Ἰσπανίας ὑπὸ τὸν τολμηρὸν ἀρχηγὸν Ῥογέρον Δεφλῶρ. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπολέμησαν οἱ Καταλᾶνοι γενναίως καὶ ἡλευθέρωσαν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὴν σπουδαιοτάτην τότε Φιλαδέλφειαν. Ἀλλὰ ταχέως ἀπέβησαν τὰ ἀνυπότακτα ταῦτα στήριξή ἢ μᾶστιξ τοῦ κράτους· ἀντὶ τοῦ πρὸς Τούρκους πολέμου ἤρχισαν τὴν ληστείαν, ἐπέστρεψαν δὲ εἰς Θράκην ἐγκαταλιπόντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὅτε δ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ Δεφλῶρ, τότε πλέον ἐξεμάνησαν οἱ βάρβαροι οὗτοι καὶ ἐξετράπησαν εἰς ἀνηκούστους σφαγὰς καὶ λεηλασίας, προσεκάλεσαν δὲ καὶ τοὺς Τούρκους εἰς Εὐρώπην. Ἐπὶ δύο ἔτη ἐξηκολούθουν αἱ βαρβαρότητες τῶν Καταλάνων, προχωρούντων διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς Ἑλλάδα. Τῇ 1311 συνεκρούσθησαν παρὰ τὴν Κωπαΐδα τῆς Βοιωτίας πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Ἀττικῆς Βάλθερον Βριέννιον, ἄγοντα ὑπὲρ τὰς εἴκοσι χιλιάδας Γάλλων καὶ ἄλλων Φράγκων. Ἀλλ' οἱ Καταλᾶνοι, ἂν καὶ ἦσαν κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου ὀλιγαριθμότεροι τῶν Γάλλων, κατῴρθωσαν νὰ νικήσωσιν αὐτοὺς καὶ φονεύσωσι καὶ αὐτὸν τὸν Βριέννιον. Ἀκολούθως κατέλαβον τὸ δουκάτον τῆς Ἀττικῆς.

Μεγάλως ἐξήντηλσαν τὸ κράτος οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ Ἀνδρονίκου Β' καὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Ἀνδρονίκου Γ', ζητοῦντος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ', ὅστις εἶχεν ἐν τῇ ἀγῶνι τούτῃ βοηθὸν ἀφωσιωμένον, τὸν συγγενῇ του Ἰωάννην Καντακουζηνόν, τὸν βραδύτερον γενόμενον καὶ αὐτοκράτορα, προσέλαβε συμμάχους τοὺς Βουλγάρους, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ὁ Γέρον τὸς Σέρβους. Τῇ 1328 ὑπερίσχυσεν ὁ Ἀνδρόνικος Γ' καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος Β' ἀπεχώρησε μετ' ὀλίγον τῆς ἀρχῆς καὶ ἐγίνε μονα-

χός. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι ἐξέτειναν τὰς κτήσεις των ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ κατέλαβον (1326) τὴν Προῦσαν, κατέστησαν δ' αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους των. Βραδύτερον (1330) κατέλαβον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ μετ' αὐτῆς τὰ λείψανα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἐν Ἀσίᾳ. Μόνον ἡ Φιλαδέλφεια ἔμεινεν Ἑλληνικὴ. Εἶπομεν, ὅτι οἱ Σέρβοι ἐπὶ Μιχαήλ Παλαιολόγου κατέλαβον τὴν ἄνω Μακεδονίαν· ἔκτοτε δ' ἐφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Νεμανιδῶν. Τῷ 1330 ἐνίκησαν καὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ κατέλυσαν διὰ παντὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ μέγιστος Κράλης ἦτοι ἡγεμὼν τῶν Σέρβων εἶναι ὁ Στέφανος Δουσάν (1331—1355), ὅστις προεχώρησε πολὺ πρὸς νότον καὶ κατέλαβε τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μακεδονίας, μέχρι Νέστου καὶ Σερρῶν, καὶ τῆς Ἠπείρου μετὰ τῶν Ἰωαννίνων. Οὗτος ἔδρυσεν καὶ τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ (Πέτς). Ὁ φοβερός αὐτοῦ κατακτητῆς ἐδείχθη ἐν τούτοις μετριοπαθὴς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Δουσάν ἤτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ δὲν προέλαβε, διότι ἀπέθανεν τῷ 1355. Μετὰ τὸν θάνατόν του κατεκερματίσθη τὸ Σερβικὸν κράτος.

Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἠδυνήθη μόνον ν' αποκρούσῃ τὸν Ὀρχάν, τὸν ὀργανωτὴν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀποπειρώμενον νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Εὐρώπῃ. Ἐπίσης κατέλαβε τὰς νήσους Χίον καὶ Λέσβον, ἀφαιρέσας αὐτάς ἀπὸ τῶν Γενοατῶν, οἵτινες βραδύτερον ἀνέκτισαν αὐτάς. Τῷ 1341 ἀπέθανεν ὁ Ἀνδρόνικος.

5. Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341-1391).

Ἰωάννης Σ' Καντακουζηνός (1341-1355).

Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιολόγος ἀφῆκε διάδοχον τὸν ἀνῆλκον υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Ε' καὶ ἐπίτροπον τούτου τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐπιτροπείαν ἤθελε νὰ ἔχῃ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἰωάννου Ε' Ἄννα, ἐγεννήθησαν ἐμφύλιοι ἐριδές

καὶ πόλεμοι. Ὁ Καντακουζηνὸς βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν ἐκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ. Οἱ δύο αὐτοκράτορες καὶ οἱ φίλοι των ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους συμμαχοῦντες ἐναλλάξ πρὸς τοὺς διαφόρους ἐχθροὺς τοῦ κράτους, Τούρκους, Βουλγάρους, Σέρβους. Ὅτε δ' ἡ Ἄννα ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν Σουλτάνον τῶν Ὀθωμανῶν Ὁρχάν, ὁ Καντακουζηνὸς ἔδωκε τὴν νεαρὰν θυγατέρα του εἰς τὸν γηραιὸν Τοῦρκον καὶ ἠμπόδισεν οὕτω τὴν εἰς τὴν Ἄνναν ἐρχομένην βοήθειαν. Ὁ Καντακουζηνὸς προσεκάλεσε βραδύτερον τὸν Ὁρχάν εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν Παλαιολόγων, καὶ τότε οἱ Ὀθωμανοὶ εὗρον ἀφορμὴν νὰ καταλάβωσι τὴν Καλλίπολιν (1354) καὶ ἔχωσι ταύτην ὡς ὀρμητήριον τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐπιχειρήσεών των. Ὁ Καντακουζηνός, τυπτόμενος ἴσως ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς μοναστήριον, ἔνθα ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν του. Τῷ 1383 ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Μυστρᾷ, ἔνθα ἤρχον ὡς δεσπότη οἱ υἱοὶ αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς μοναστήριον ἔμεινε μονοκράτωρ ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος. Ὁ Γενοάτης Γατελοῦζος, ὅστις ἐδοσθήθη αὐτὸν εἰς τὸν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀγῶνα, ἔλαβεν εἰς ἀμοιβὴν τὴν νῆσον Λέσβον.

Τὸ κράτος εὐρίσκετο τότε εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Καὶ τὸ κράτος τῶν Σέρβων δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀντιταχθῇ σοδαρῶς κατὰ τῶν ἰσχυροτάτων καταστάντων Ὀθωμανῶν. Τῷ 1365 κατέλαβεν ὁ Σουλτάνος τῶν Τούρκων Μουράτ Α' τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἔπειτα δὲ προσχώρησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, νικῶν πανταχοῦ.

Ὁ Παλαιολόγος, μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ὀθωμανῶν, ἠθέλησε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως. Πρὸς τοῦτο μετέβη εἰς τὴν Ἑσπερίαν καὶ ὠρκίσθη εἰς τὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, κηρύσσων οὕτω τὴν ἑνωσιν. Ἀλλ' ἀντὶ πάσης βοηθείας στρατιωτικῆς ὁ Πάπας ἔδωκεν εἰς τὸν Ἰωάννην εὐλογίας πολλὰς καὶ συστατικὰς ἐπιστολάς πρὸς διαφόρους ἡγεμόνας. Καὶ περιῆλθε μὲν διαφόρους αὐλὰς ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ἀνωφελῶς. Ἐπιστρέφων

διὰ Βενετίας ἐκρατήθη ἐκεῖ, διότι δὲν εἶχε νὰ πληρώσῃ τὰ χρήματα, ὅσα ἐδανείσθη παρὰ τῶν τραπεζιτῶν τῆς Βενετίας διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ταξείδιον. Ἐν ᾧ δ' ὁ ἀντιβασιλεύων υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος ἤρνεϊτο νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος τοῦ πατρός, ὁ ἐξαίρετος Μανουήλ, ὁ νεώτερος υἱός, κατώρθωσε νὰ στείλῃ χρήματα καὶ ἐλευθερώσῃ τὸν πατέρα. Ὁ Ἰωάννης ἐπανελθὼν κατέστησε τότε διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν Μανουήλ ἀντὶ τοῦ Ἀνδρόνικου, ὅστις διὰ τοῦτο ἐπανεστάτησε, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μουράτ. Τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην κατέβαλεν αὐτὸς ὁ Μουράτ.

Ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους ἐν ταῖς χρόνοις τούτοις ἦτο τηλικαύτη, ὥστε τῷ 1370 ὁ Ἰωάννης Ε' ἐγένετο διὰ συνθήκης ὑποτελὲς φόρου εἰς τὸν Μουράτ.

Τῷ 1391 ἀπέθανεν ὁ μακρὸν ἀλλ' ἀδόξως βασιλεύσας Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος.

6. Μουράτ Α' (1359-1389).

Τὸν Ὅρχαν διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Α', ἐπ' αὐτοῦ δ' ἔλαβε τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος μεγίστην ἑκτασιν. Οὗτος τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ διέβη εἰς Θράκην, καὶ κατέλαβε τὸ πλεῖστον αὐτῆς, καταστήσας πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Ἀδριανούπολιν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἀκολούθως προεχώρησε καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Σέρβων μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Τῷ 1388 ὑπέταξεν ὁ Μουράτ τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατέλυσε τὸν δυναστικὸν αὐτόθι οἶκον, ἐκμωαμεθανισθέντα ἔπειτα. Ἡ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας ἐφόδῃσε τοὺς παραδανουβίους Χριστιανικοὺς λαοὺς, ἰδίως τοὺς Σέρβους, οἵτινες βοηθούμενοι καὶ ὑπ' ἄλλων Χριστιανῶν ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ Μουράτ τῷ 1389 ἐν Κοσσυφοπεδίῳ τῆς Μακεδονίας. Ὁ Μουράτ ἐνίκησεν ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μάχῃ, ἀλλ' ἐφονεύθη ὑπὸ γενναίου Σέρβου, ὅστις κατέκειτο τραυματίας μετὰ τῶν νεκρῶν, τοὺς ὁποίους περιειργάζετο μετὰ τὴν μάχην ὁ Μουράτ. Πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Μουράτ προέλαβε νὰ διατάξῃ τὸν θάνατον

τοῦ αἰχμκλωτισθέντος βασιλέως τῆς Σερβίας Λαζάρου καὶ νὰ ἴδῃ τοῦτον φονευόμενον. Ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἐτάφη ἡ ἐλευθερία τῶν νοτίων Σλαύων. Τὰ δημώδη ἄσματα τῶν Σέρβων ὕμνησαν τὴν ἀνδρείαν διαφόρων ἡρώων τῆς μάχης τοῦ Κοσσυφοπεδίου.

7. Βαγιαζήτ (1389-1403).

Τὸν Μουράτ διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζήτ, ὁ ἐπικαλούμενος Κεραυνὸς διὰ τὴν ὀρμητικότητα καὶ ὀξύτητα αὐτοῦ. Ὁ Βαγιαζήτ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἔσπευσεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ὑπέταξε διαφόρους ἐπαναστάτας Σελτζούκους ἡγεμόνας, οὓς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μουράτ εἶχε καταστήσει φόρου ὑποτελεῖς. Ἐπιστρέψας δ' εἰς τὴν Εὐρώπην εἰσέδαλεν εἰς Βλαχίαν, ὑπέταξεν αὐτήν, ἠπείλει δὲ πλεόν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν. Οἱ Χριστιανοὶ διαγνόντες τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον παρεσκεύασαν μικρὰν σταυροφορίαν, ἧς μετέσχον κυρίως Οὐγγροι, ἀλλὰ καὶ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι, ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμουῦνδον. Ὁ Σιγισμουῦνδος προεχώρησεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ ἐξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἐπολιόρχησε τὴν Νικόπολιν παρὰ τὸν Αἴμον. Ἀλλ' ὁ Βαγιαζήτ ἐπελθὼν μετὰ ἑκατὸν χιλιάδων κατενίκησε τοὺς γενναίως ἀγωνισθέντας Χριστιανούς (1396)· πλεῖστοι ἐσφάγησαν ἢ ἡχμαλωτίσθησαν, ὁ δὲ βασιλεὺς Σιγισμουῦνδος μόλις ἐσώθη. Μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην ὁ Βαγιαζήτ κατέλαβε διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μέχρις Ἀθηνῶν. Ἐπειτα ἐπεχείρησε σοδαράν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν καὶ πρότερον εἶχε πολιορκήσει χωρὶς νὰ λάβῃ τὸν καιρὸν νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκπόρθησιν αὐτῆς. Εὐτυχῶς καὶ νῦν ἀπεσπάσθη ὁ Βαγιαζήτ ἀπὸ τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου, νέου φοβεροῦ ἐχθροῦ ἐρχομένου ἐξ Ἀνατολῶν. Οὕτως ἀνεβλήθη ἀκόμη ἐπ' ὀλίγας δεκαετηρίδας ἡ ἔλσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

8. Ταμερλᾶνος.)

Ὁ Ταμερλᾶνος, ἀπόγονος τοῦ Ζιγγίς-Χάν, ἦτο ἀνὴρ πολεμικὸς καὶ αἰμοχαρὴς, ἠδυνήθη δὲ νὰ δώσῃ τεραστίαν ἑκτασιν εἰς τὸ Μογγολικὸν κράτος. Ἐξετείνεται δὲ τοῦτο ἕως τότε πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Σαμαρκάνδην.

Ἀφ' οὗ κατέκτησε μέγα μέρος τῆς Ἀσίας, ἐπῆλθε μετὰ ὀκτακοσίων χιλιάδων ποικίλων βαρβάρων κατὰ τοῦ Βαγιαζήτ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος καὶ πολλῶν Τούρκων ἡγεμόνων, νικηθέντων ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ. Ὁ Βαγιαζήτ ἀντεπεξῆλθε μετὰ διακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων, ὧν μεταξὺ καὶ Χριστιανοὶ πολλοί. Ἐν τῇ μεγάλῃ μάχῃ τῇ συγκροτηθείσῃ ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1402) ἡττήθη κατὰ κράτος ὁ Βαγιαζήτ καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἀπέθανε δὲ μετὰ ἓν ἔτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Ὁ Ταμερλᾶνος προεχώρησε καὶ ἐκυρίευσε τὴν Σμύρνην, κατεχομένην ὑπὸ Ῥοδίων ἱπποτῶν, καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτήν. Ἡ θουελλώδης διάβασις τοῦ Ταμερλᾶνου διὰ Μικρᾶς Ἀσίας ἐπήνεγκεν ἀνυπολογίστους ζημίας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην χώραν. Οὐδέποτε ἄλλοτε αὕτη ὑπέστη τοσαύτας καταστροφάς· τότε ἐξηφανίσθησαν ἱστορικώταται πόλεις, ὡς ἡ Νίκαια, Ἐφεσος καὶ ἄλλαι. Ἐν ᾧ ἐπέστρεφεν ὁ Ταμερλᾶνος εἰς Σαμαρκάνδην, ἵνα ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς ἄλλης ἁκρᾶς τῆς Ἀσίας, τῆς Κίνας, ἀπέθανεν, οἱ δὲ Τούρκοι ἀνέκτησαν πάλιν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ μικρόν.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἡττῆς τοῦ Βαγιαζήτ ὑπῆρξε παροδικὴ ἀποσύνθεσις τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ταύτης παράτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα.

9. Οἱ διάδοχοι τοῦ Βαγιαζήτ. Μωάμεθ Α' (1413-1421).)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτ ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος

μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἰδρυσάντων διάφορα κράτη. Ταῦτα ἡδυνήθη μετὰ πολυετεῖς ἀγῶνας νὰ ἐνώσῃ εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ, ὁ Μωάμεθ Α', τῷ 1413. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Τούρκων ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μανουὴλ διὰ συμμαχιῶν μετὰ τῶν ἐριζόντων ἀδελφῶν ἐξησφάλισε πλεονεκτήματά τινα, λαβὼν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Θράκης πρὸς τὸν Εὐξείνιον. Τὸν πλείστον χρόνον συνεμάχει μετὰ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ἀφ' οὗ ἐγένετο μονοκράτωρ, διετέλεσε πιστὸς φίλος τοῦ Μανουήλ. Ὁ Μωάμεθ ἐτελεύτησε τῷ 1421 ἐν ἡλικίᾳ μόλις τριάκοντα ἐτῶν.

(10. Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος (1391—1423).)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Ε' κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ, ὅστις ἦτο γενναῖος καὶ συνετὸς ἀνὴρ. Ὁ Μανουὴλ εἶχε συνοδεύσει τὸν Βαγιαζήτ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς τελευταίας ἐν Ἀσίᾳ (Ἑλληνικῆς πόλεως Φιλαδελφείας τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κληθείσης Ἀλασεχίρ, ἵνα μὴ αὕτη ἀντιστῇ πολὺ. Ἐκ τῆς παρὰ τῷ Βαγιαζήτ ἀναγκαστικῆς ὑπηρεσίας ἔσπευσεν ὁ Μανουὴλ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἅμα μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Ε'. Μένεα πνέων διὰ τοῦτο κατὰ τοῦ Μανουήλ ὁ Βαγιαζήτ ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Οὐγγρων εἰς τὸν Δανούβιον.

Ἐπὶ Μανουήλ κατελύθη καὶ τὸ Βουλγαρικὸν πατριαρχεῖον, καὶ ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ὑπήχθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴν νίκην τῆς Νικοπόλεως ὁ Βαγιαζήτ ἐπίεσε δεινῶς τὸ κράτος τοῦ Μανουήλ, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δύσιν πρὸς ἐπίκλησιν Χριστιανικῆς βοήθειας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀντιβασιλεὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔμεινεν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μανουήλ Ἰωάννης Ζ', ὅστις ἦλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Βαγιαζήτ, διότι ἐδέχθη νὰ ἰδρύσῃ τζαμίον καὶ δικαστὴν Τούρκον ἐν

Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Μανουήλ, ἐπανελθὼν μετὰ μικρᾶς δυνάμεως Γάλλων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξώρισε διὰ τούτων τὸν Ἰωάννην Ζ' καὶ ἐκαθάρισε τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Τούρκων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτ (1403) ἔπαυσε νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὸν φόρον τῆς ὑποτελείας, εἰς τὸν ὅποιον εἶχεν ὑποβληθῇ τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Βαγιαζήτ, μάλιστα τοῦ Μωάμεθ, ἠϋξήσεν πῶς τὰς κτήσεις αὐτοῦ ὁ Μανουήλ δι' εἰρηνικῆς πολιτικῆς. Διὰ πολέμου θὰ ὠφελεῖτο ἴσως πολὺ περισσότερο. Σημειώτεον δ' ἀκόμη, ὅτι ὁ Μανουήλ παρηκολούθει μετὰ στοργῆς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεαροῦ Ἑλληνικοῦ κρατιδίου τῆς Πελοποννήσου, τὸ ὅποιον ἐπεσκέφθη δις, γενόμενος ὠφέλιμος εἰς αὐτὸ διὰ τῶν συμβούλων του καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ τείχους τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ὅτε ὁ διάδοχος τοῦ Μωάμεθ Α' Μουράτ Β' ἐπολιόρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν (1422), ὁ Μανουήλ ἀπέκρουσε γενναίως τὴν ἔφοδον καὶ ἐκυρίευσεν μάλιστα καὶ τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς τῶν Τούρκων. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μανουήλ ὑπέθαλψεν ἐπανάστασιν ἐν Ἀσίᾳ, ἣτις ἠνάγκασεν τὸν Μουράτ Β' νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ σπεύσῃ ἐκεῖσε. Τῷ 1423 ἠναγκάσθη ὑπ' ἀσθενείας ὁ Μανουήλ νὰποχωρήσῃ τοῦ θρόνου, καὶ τὸ κράτος ἐστερηθῇ οὕτω τῆς πείρας καὶ τῆς συνέσεως τοῦ ἱκανοῦ τούτου αὐτοκράτορος.

11. (Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος (1423—1448).)

Ὁ υἱὸς τοῦ Μανουήλ Ἰωάννης Η' συνῆψεν εἰρήνην πρὸς τοὺς Τούρκους, δι' ἧς παρεχώρει εἰς τὸν Μουράτ Β' μέρος τῶν ἐπὶ Μωάμεθ Α' δοθεισῶν εἰς τὸν Μανουήλ χωρῶν. Τῷ 1430 ἐκυρίευσεν ὁ Μουράτ Β' καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, σφάζας τοὺς κατοίκους αὐτῆς, καὶ τὰ Ἰωάννινα, ἅτινα παρεδόθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ διὰ τοῦτο ἔτυχον προνομίων πολλῶν παρὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἐπιτυχίας σπουδαίας ἔσχον οἱ Παλαιολόγοι ἐν Πελοποννήσῳ, ἐξαλείψαντες τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Φραγκικῆς ἀρχῆς καὶ

ἐνώσαντες ὅλην τὴν Πελοπόννησον πλὴν ὀλίγων πόλεων ὑποκειμένων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, Μεθώνης, Κορώνης, Ναυπλίου καὶ Ἄργους.

Τὸν Μουράτ Β' ἠμπόδιζον νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ πόλεμοι αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἀλβανῶν Σκεντέρμπεην καὶ τοὺς Οὐγγρους. Τούτους ἐπωφελοῦμενος ὁ Ἰωάννης προσεπάθησε νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑκκλησίαν μετὰ τῆς Δυτικῆς, ἵνα ἔχῃ τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἀφῆσας λοιπὸν ἀντιβασιλέα ἐν Κωνσταντινυπόλει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, μετέβη εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία συγκροτουμένην Σύνοδον, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ πολλῶν ἄλλων διακρεπῶν ἱεραρχῶν καὶ λογίων, ἐν οἷς ἐξεῖχον ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ Ἐφέσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἐγένετο τὸ πρακτικὸν τῆς ἑνώσεως ὑπογραφὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἄλλων ἱεραρχῶν πλὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, ἀποθανόντος ἐν τῇ μεταξύ, καὶ τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ. Τὸ πρακτικὸν τοῦτο, ὅπερ καλεῖται "Ορος", ἐχρησίμεισε βραδύτερον ὡς βάσις πρὸς ἑνωσιν τῶν ἐν Αὐστρίᾳ Ῥουθηνων καὶ ἄλλων Ὀρθοδόξων μετὰ τοῦ Πάπα. Ὁ Πάπας εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς Φλωρεντίας ἀνέλαβε νὰ προτρέψῃ τοὺς Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Οἱ Οὐγγροι πρῶτοι ἔσπευσαν καὶ πάλιν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐν Βάρνῃ ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς (1444). Οἱ δ' ἐπανελθόντες εἰς Κωνσταντινουπόλιν Ἑνωτικοὶ εὗρον μεγάλην ἀντίδρασιν παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀρνηθῶσι τὴν συναίνεσιν τῶν εἰς τὴν ἑνωσιν. Ὁ φιλόπατρις ἐπίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων ἐπέστρεψε καὶ πάλιν ἔπειτα εἰς τὴν Ἱταλίαν, ἔνθα ἐγένετο καρδινάλιος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐφάνη χρησιμώτατος εἰς τοὺς Ἑλληνας τοὺς σπουδάζοντας ἐν Ἱταλίᾳ· εἰργάσθη δὲ καὶ εὐρύτερον ὑπὲρ ἐκστρατείας τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρά Κωνσταντῖνος, ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου,

δρμώμενος ἐκ τῆς Πελοποννήσου κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀθηνῶν Νέριον Β' Ἀτσαϊώλην καὶ προήλασε νικηφόρος εἰς Σπερεὰν Ἑλλάδα. Ἦλπιζεν ὅτι θὰ δυνήθη μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἴσως καὶ τῶν Οὐγγρων, νὰ πλήξῃ καιρίως τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ Μουράτ Β' ἐπῆλθε ταχέως κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ διέλυσε τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια· ὁ Κωνσταντῖνος υπερήσπισε γενναίως τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Μυστρὰν καὶ γίνῃ φόρου ὑποτελὴς εἰς τὸν Μουράτ. Οἱ Τούρκοι ἀπήγαγον τότε ἐκ Πελοποννήσου περὶ τὰς ἐξήκοντα χιλιάδας αἰχμαλώτων.

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ Ἰωάννης Η' τῷ 1448, ὅλοι ἔστρεψαν τὰ βλέμματα πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, τὸν ἀριστον ὄλων τῶν Παλαιολόγων. Τῷ 1449 ἐστέφθη ἐν Μυστρᾷ καὶ ἀμέσως ἔσπευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφήσας ἐν Πελοποννήσῳ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ Θωμᾶν καὶ Δημήτριον.

12. Μουράτ Α' (1421—1451).

Σκεντέρμπεης. Οὐνιάδης.

Ὁ διάδοχος τοῦ Μωάμεθ Α' Μουράτ Β' ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1422) μετὰ ὀγδοήκοντα χιλιάδων μαχητῶν· κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν χρῆσις πυροβόλων. Ὁ Μουράτ ἠναγκάσθη, ὡς εἵπομεν, νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν ταύτην, δὲν ἡδυνήθη δὲ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπανέλθῃ, ἐμποδισθεὶς ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ πολέμων τοῦ Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ ἐπικληθέντος Σκεντέρμπεη, καὶ τοῦ Οὐγγρου Ἰωάννου Οὐνιάδου.

Ὁ Γεώργιος Καστριώτης, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου, ἡγεμόνος τῆς παρὰ τὴν Κρόιαν Ἀλβανικῆς χώρας, ἐδόθη ὡς ὁμηρος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του μετ' ἄλλων ἀδελφῶν εἰς τὸν Μουράτ, ὅτε οὗτος ἐξεστράτευσεν τὸ πρῶτον εἰς Ἀλβανίαν. Ὁ Μουράτ ἐτίμα μέγας τὸν Γεώργιον διὰ τὰ ἔκτακτα στρατιωτικὰ αὐτοῦ προ-

τερήματα καὶ τὴν δεξιότητα καὶ ἐπωνόμασεν αὐτὸν Σκεντέρ-μπεην, ἧτοι Ἀλέξανδρον βέην.

Ἄλλ' ὅμως ὁ Καστριώτης δὲν ἐλησμόνει τὴν πατρίδα του, αἱ δὲ τιμαὶ τοῦ Μουράτ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐλαττώσῃ τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδὲ ἡδύνατο νὰ λησμονήσῃ ὁ γενναῖος καὶ φιλότιμος στρατιώτης, ὅτι ἐδιόσθη νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ὅτε ἐδόθη ὁμηρος ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ. Τῷ 1443 ἡδυνήθη, κρατῶν τὸ ξίφος εἰς τὴν χεῖρα, ν' ἀποσπάσῃ παρὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Μουράτ δικταγὴν μὲ τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, διὰ τῆς ὁποίας διετάσσεται ὁ διοικητὴς Κρόϊας νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὸν φέροντα τὴν διαταγὴν. Φονεύσας δ' ἔπειτα ὁ Γεώργιος τὸν γραμματέα ἀπῆλθε μετὰ τῶν ὁπαδῶν του εἰς Κρόϊαν, ἔνθα ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὡς σωτὴρ. Ἐκ τῆς Κρόϊας ὁ Γεώργιος Καστριώτης ὁρμώμενος ἐκυρίευσεν τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐκήρυξε μακρὸν καὶ ἄγριον πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Μουράτ ἐξεστράτευσεν τρεῖς ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας, ἀλλ' ἄνευ σπουδαίου ἀποτελέσματος.

Ὁ δὲ Οὐγγρος στρατηγὸς Ἰωάννης Οὐνιάδης, προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ Πάπα, θέλοντος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἐπεχείρησε τῷ 1443 μετὰ τινὰς ἄλλας μάχας τὴν λεγομένην Μακρὰν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων. Νικήσας ἐπανειλημμένως τοὺς Τούρκους ἀπετέφρωσε τὴν Σοφίαν τῆς Βουλγαρίας καὶ προεχώρησε μέχρι τοῦ Αἵμου. Ὁ Μουράτ, ἐκπληκτος πρὸ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Οὐνιάδου, συνωμολόγησε συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας περιωρίζετο εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου χώραν. Ἄλλ' ὁ Πάπας καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπεισαν τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βλαδίσλαον νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐνούμενος μετὰ τοῦ Οὐνιάδου. Γενοᾶται καὶ Ἐνετοὶ συνεφώνησαν νὰ διαδιδάσῃ τὸν στρατὸν τῶν Οὐγγρων εἰς Ἀσίαν, ἔνθα διέμενεν ὁ Μουράτ, ἀλλὰ παρασπονδήσαντες διεπόρθμευσαν ἐπὶ ἄδρᾳ πληρωμῇ τὸν στρατὸν τοῦ Μουράτ εἰς Εὐρώπην ὅχι μακρὰν τῆς Βάρνης, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Οὐγγροι. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη μάχη μεγάλη (1444), καθ' ἣν ἡττήθησαν οἱ Χριστιανοί, ἐφονεύθη

δὲ καὶ ὁ ἡρωϊκὸς Βλαδίσλαος. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον (1447) ἐπῆλθεν ὁ Οὐνιάδης ἐκ νέου ἐξ Οὐγγαρίας διὰ τῆς Σερβίας ἐναντίον τοῦ Μουράτ· ἐν δὲ Κοσσυφοπεδίῳ συνεκροτήθη σπουδαία μάχη, καθ' ἣν ἡττήθησαν καὶ πάλιν οἱ Οὐγγροι.

Ὁ Μουράτ Β' ἀπέθανε μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς τρίτης ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας ἐκστρατείας τῷ 1451, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μωάμεθ Β'.

13. Ἱστορία τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, τῆς ἡγεμονίας τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ δεσποτάτου Ἀθηνῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων διετήρησε τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου μέχρι τοῦ 1318. Κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἱσχυσαν μεγάλως ἐν Ἠπείρῳ διάφοροι Ἀλβανικοὶ οἰκοί. Τῷ 1418 κατέλαβε τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου ἡ οἰκογένεια τῶν Τόκκων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ Νεαπόλεως καὶ ἐσυγγένευσαν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἄρχοντας Ἀτσαϊώλας. Ὁ Κάρολος Τόκκος ὠνομάσθη δεσπότης Ῥωμαίων. Ἡ ἀρχὴ τῶν Τόκκων κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐν Πελοποννήσῳ διετηρήθησαν οἱ Βιλλαρδουῖνοι ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1278 καὶ ἐκυβέρνησαν τὴν χώραν μετὰ μεγάλης δεξιότητος. Ἡ Πελοπόννησος μεγάλως ἤχμασεν ἐπ' αὐτῶν. Τῷ 1259 ἡττήθησαν οἱ Βιλλαρδουῖνοι μετὰ τῶν συμμάχων Ἀγγέλων τῆς Ἠπείρου ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου, ὁ δὲ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος ἡχμαλωτίσθη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουῖνου (1278) παρήχμασεν ἡ Φραγκικὴ ἀρχὴ ἐν Πελοποννήσῳ. Τοὺς Βιλλαρδουῖνους διεδέχθησαν μὲν συγγενεῖς καὶ κληρονόμοι αὐτῶν, οἱ Γάλλοι Ἀνδρηγαυοί, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ αἱ ἐμφύλιαι ταραχαὶ τῶν Φράγκων ἐξησθένησαν πολὺ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Καὶ οἱ Ἰσπανοὶ δὲ Ναβαρραῖοι, οἵτινες ἀπετέλουν μεγάλην στρατι-

ωτικὴν ἑταιρείαν, κατέλαβον μέρος τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου· ἐξ αὐτῶν δ' ὠνομάσθη ἡ Πύλος Ναβαρρίνον. Καὶ οἱ Ἀραγῶνιοι, οἱ διαδεξάμενοι ἐν Σικελίᾳ τοὺς Ἀνδηγαυούς, κατέλαβον διὰ κληρονομιῶν καὶ ἐπιγαμιῶν μέρη τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ τῶν Ἀνδηγαυῶν, Ναβαρραίων καὶ Ἀραγωνίων ἡῤυναν οἱ Ἕλληγες δεσπότες τοῦ Μυστρά τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν μεγάλως ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ λαμπρὸς δεσπότης Μανουὴλ Καντακουζηνός, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, ἐγκατέστησε καὶ πολλοὺς γεωργοὺς Ἀλβανοὺς ἐν Πελοποννήσῳ πρὸς καλλιεργίαν τῆς χώρας. Ὁ Μυστράς κατέστη κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐκεῖ ἤκμασεν ὁ περίφημος πλατωνικὸς φιλόσοφος Γεμιστὸς ὁ μετονομασθεὶς Πλήθων. Μετὰ τοὺς Καντακουζηνοὺς ἐκυβέρνησαν ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Πηλαιολόγοι, ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου. Τούτων ὁ σπουδαιότατος Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἐξεδίωξε τελείως τοὺς Φράγκους ἐκ τῆς Πελοποννήσου πλὴν τῶν παραλίῳν πόλεων ὅσαι κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Ἑγεντῶν. Ἡ Πελοπόννησος ἀπεδόθη οὕτως ἐκ νέου εἰς τοὺς αὐτόχθονας αὐτῆς κατοίκους.

Ἐν Μυστρά τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ δεσποτάτου σφύζονται μέχρι σήμερον ἐκκλησίαι καὶ ἀνάκτορα τῶν χρόνων τῶν Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων.

Ἐν Ἀθήναις ἀπέθανε τῷ 1308 ὁ τελευταῖος δούξ ἐκ τῆς οἰκογενείας Δελαρός, ἣτις εἶχε κυβερνήσει πατρικώτατα τὴν χώραν. Τοὺς Δελαρὸς διεδέχθη ὁ Βάλθερος Βριέννιος, ὅστις ἐκυβέρνησεν ἐπίσης καλῶς μέχρι τοῦ 1311, ὅτε ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν Καταλάνων, οἵτινες κατέλαβον τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκυβέρνησαν αὐτὴν κάκιστα. Τοὺς Καταλάνους ἐνίκησε καὶ ἐξεδίωξεν ἐξ Ἀττικῆς ὁ Νέριος Ἀτσαϊώλης. Τοῦτου ὁ θεῖος, ἐκ Φλωρεντίας καταγόμενος, εἶχε λάβει ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τῶν Ἀνδηγαυῶν πολλὰ τιμάρια. Οἱ Ἀτσαϊῶλαι ἦσαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Καταλάνους φιλέλληγες κυβερνήται, ἐπέτραψαν δὲ καὶ τὴν ἐκλογὴν Ἑλλήνος Μητροπολίτου, τοῦ ὁποίου ἡ ἔδρα ἔμενε κενὴ ἄφ' ἧς ἐποχῆς εἶχεν

ἀναγκασθῇ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, ὁ ἐξαίρετος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, νὰ φύγῃ εἰς Κέα, ἐνθα ἀπέθανε τῷ 1215. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχὴ τῶν Ἀτσαῖωλῶν κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ΜΩΑΜΕΘ Β' (1451-1480). ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

14. Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος (1449--1453).

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ φιλότιμος· ἔχων δὲ συνείδησιν τῆς μεγάλης εὐθύνης, ἣν ἀνέλαβεν, ἦτο ἐτοιμος νὰ πέσῃ ἐντίμως ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἥς ἐγένετο βασιλεὺς. Ἀμα ἀναλαβὼν τὴν βασιλείαν ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχισε νὰ ἐπισκευάζῃ τὰ τείχη, νὰ ἐφοδιάζῃ τὴν πόλιν μὲ σίτον ἐπαρκῆ καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐξασφαλίσῃ συμμάχους ἐν τῷ ἐπικειμένῳ ἁγῶνι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν δύσκολα διὰ τὸν Κωνσταντῖνον. Χρήματα δὲν ὑπῆρχον, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν Ἐκκλησιῶν, ὥς ἄλλοτε ποτε ὁ Ἡράκλειος, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δυνηθῇ πλέον νὰ τὰ ἀνταποδώσῃ, ὥς ἐπράξεν ἐκεῖνος. Ὁ δὲ πλυθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εἶχεν ἄλλοτε περὶ τὰς ὀκτακοσίας χιλιάδας κατοίκων, ἡλαττώθη νῦν εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας, καὶ τούτων δὲ πολλοὶ ἔφυγον ὀλίγον πρὸ τῆς πολιορκίας. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Κωνσταντῖνος ἔπρεπε νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ διὰ τῆς διαλλακτικότητός του νὰ καθησυχάζῃ τοὺς Γενοάτας καὶ Ἑνετοὺς, ἐρίζοντας ἐξ ἀντιζηλίας καὶ κατηγοροῦντας ἀλλήλους ἐπὶ προδοσίᾳ.

Μετὰ τὸν Μουράτ Β' ἐγένετο Σουλτᾶνος ὁ Μωάμεθ Β'. Οὗτος ἦτο νεώτατος, εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν, ὀξὺς καὶ ἀκράθεκτος ἐν τῇ ὁρμῇ του, κατείχετο δ' ὑπὸ φλογεράς ἐπιθυμίας νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅτε λοιπὸν παρέλαβε τὸν θρόνον, ἤρχισε ταχέως νὰ προπαρασκευάζεται εἰς μεγάλην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ πρῶτον μὲν ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν δόχην

τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ῥούμελη-Χισσάρ, ἵνα ἐμποδίσῃ τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξ Εὐξείνου πόντου, δεύτερον δ' ἔστειλε στρατὸν εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐμποδίσῃ νὰ ἔλθῃ ἐκεῖθεν βοήθεια εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Τὴν 17 Ἀπριλίου τοῦ 1453 ἤρχισεν ὁ Μωάμεθ Β' μετὰ διακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων περίπου, πυροβολικοῦ καὶ στόλου τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις διήρκεσε μέχρι τῆς 29 Μαΐου, ἦτοι ἡμέρας πεντήκοντα καὶ δύο. Αὐτοπροσώπως διηύθυνεν ὁ Σουλτᾶνος τὴν πολιορκίαν ἀπὸ τῶν χερσαίων τειχῶν, ἀπέναντι δὲ αὐτῶν ἔστησε καὶ τὸ πυροβολεῖον. Ὁ πολυάριθμος στόλος αὐτοῦ κατέλαβε τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου, μὴ δυνάμενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτόν, διότι ἐφράττετο ἡ εἰσοδος ὑπὸ σιδηρᾶς ἀλύσεως. Ὁ στρατὸς τοῦ Κωνσταντίνου ἀπετελεῖτο ἐξ ἐννέα περίπου χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ ξένων, ὁ δὲ στόλος ἐκ δέκα μόνον ἑλληνικῶν πλοίων. Ἀρχηγὸς τῆς ἀμύνης μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ὁ γενναῖος Γενοάτης Ἰουστινιάνης.

Ὁ Σουλτᾶνος μὴ δυνάμενος νὰ φέρῃ τὸν στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον διὰ τοῦ στομίου αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ὑπερνεωκλήσῃ ἦτοι μεταβιβάσῃ τὰ πλοῖα ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν Κεράτιον ἐπὶ σανιδωτῆς ὁδοῦ ἀλληλιμμένης διὰ λιπαρῶν οὐσιῶν. Καὶ πράγματι ταχέως μετεβιβάσθησαν ἐβδομήκοντα περίπου πλοῖα καὶ ἡ πολιορκία ἤρχισε καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Αἱ προσπάθειαι τῶν πολιορκουμένων νὰ καύσωσι τὸν στόλον τοῦ Κερατίου ἀπέτυχον.

Ἀφ' οὗ ἀπεκρούσθησαν διάφοροι ἔφοδοι τῶν Ὀθωμανῶν, ἡτοιμάσθη ἡ τελευταία γενικὴ ἐπίθεσις. Προηγουμένως ὁ Σουλτᾶνος ἐζήτησε διὰ κήρυκος παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν παράδοσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπισχνόμενος τὴν ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν κατοίκων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, μηνύσας ὅτι οἱ πολιορκούμενοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ μεγάλη ἔφοδος τοῦ Σουλτάνου ὤρισθη τὴν 29 Μαΐου καὶ παρεσκευάσθη ὡς οἶόν τε τελείως. Ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφ' οὗ ἤκουσε τὴν τελευταίαν λειτουργίαν

τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἀπηύθυνε τοὺς ὑστάτους λόγους αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολιορκουμένους, συνιστῶν αὐτοῖς τὴν μετὰ γενναϊότητος ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς «χαρᾶς πάντων τῶν Ἑλλήνων», καὶ ἦλθεν εἰς τὸν τόπον τοῦ καθήκοντος, πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Αἱ πρῶται ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἀπεκρούσθησαν, ἀλλὰ περὶ τὴν πρωτὰν τῆς Τρίτης, 29 Μαΐου, ἐν τάγμα Γενιτσάρων κατώρθωσε ν' ἀναρριχηθῇ εἰς τὰ τείχη, ἐν ἄλλο δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν διὰ μικρᾶς πυλίδος, τῆς Εὐλοπόρτας, ἀφεθείσης ἀνοικτῆς κατὰ λάθος. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰσῆλθε κατόπιν καὶ ὁ Μωάμεθ εἰς τὴν πόλιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνδρείως μαχόμενος ἀπέθανε τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος. Ἡ φρουρὰ ἐσφάγη, περὶ τὰς ἐξήκοντα δὲ χιλιάδες κατοίκων ἠχμαλωτίσθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ πέρατα τοῦ κράτους. Ἀπερίγραπτοι εἶναι αἱ λεηλασίαι καὶ ἀνοσιουργίαι τοῦ εἰσελθόντος εἰς τὴν Πόλιν φανατικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Μωάμεθ ἐξήγησε νὰ ἴδῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἀνεγνωρίσθη μεταξὺ τῶν πτωμάτων ἐκ τῶν ἐρυθρῶν ἀετοφόρων πεδίων. Ὁ Μωάμεθ διέταξε τὴν μὲν κεφαλὴν τοῦ Κωνσταντίνου νὰ κρατήσωσι πρὸς ἐπίδειξιν, τὸν δὲ κορμὸν νὰ θάψωσι μετὰ βασιλικῶν τιμῶν. Ἀγνωστον ποῦ ἐτάφη ὁ Κωνσταντῖνος, ἴσως, ὡς ὑπετέθη τελευταῖον, ἐν τῇ ναῷ τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας (Γκιουλ-τζαμί), ὅστις ἐώρταζε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως. Τὴν Ἀγίαν Σοφίαν μετέβαλεν ὁ Μωάμεθ εἰς τζαμίον, ὡς καὶ πολλὰς ἄλλας τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐθρήνησεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἐν ποιήσει καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ. Βραδύτερον ὁ Σουλτᾶνος, βλέπων τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐρημουμένην καὶ θέλων νὰ προσελκύσῃ τοὺς Χριστιανούς, ἐκάλεσεν εἰς τὸν πατρι-ἀρχικὸν θρόνον τὸν Γεώργιον Σχολάριον ἢ Γεννάδιον, τὸν ἀσπονδὸν ἐχθρὸν τῶν Λατίνων, καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ προνόμια αὐτῆς. Ὁ Γεννάδιος ἐξέλεξεν ὡς πα-

τριαρχικὴν ἐκκλησίαν τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους. Ἵνα δ' αὐξήσῃ ὁ Μωάμεθ τὸν πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔφερεν ἐκ τῶν κυριευομένων πόλεων τῶν ἐπαρχιῶν πολλὰς χιλιάδας κατοίκων εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τοῦ Μωάμεθ, θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον, πλείστοι Ἕλληγες, μάλιστα λόγιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ φέρωσι τὸν ζυγόν, ἐφυγον εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα διέδωκαν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐγένοντο αἴτιοι τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς μελέτης τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μωάμεθ Β' κατέλυσε τὸ Ἑλληνικὸν δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου (1458), τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος (1461), τὸ Φραγκικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν (1460) καὶ κατέλαβε τὰς νήσους Εὐβοίαν καὶ Λέσβον.

Ὁνομαστὴ ἐγένετο ἡ ἄλωσις τῆς νήσου Λήμνου διὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ ἰδίᾳ γυναικὸς ἐξόχου, τῆς Μαρούλας, ἣτις συνήθως ὀνομάζεται «ἡ κόρη τῆς Λήμνου». Αἱ Κυκλάδες ὑπετάγησαν κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα. Τῶν ἄλλων μεγαλυτέρων νήσων ἡ μὲν Ῥόδος κατελήφθη τῷ 1523 ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σουλεῖμάν Β', ἡ δὲ Κύπρος ἐπὶ τοῦ Σελήμ Β' (1525). Οἱ Ἐνετοὶ ὑπερῆσπιζον διὰ τοῦ στόλου των γενναίως τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑποτελεῖς εἰς αὐτοὺς χώρας καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάκτησις τῶν Ὀθωμανῶν ἐγένετο βραδεῖα. Οἱ Ἕλληγες κάτοικοι τῶν φραγκοκρατουμένων χωρῶν ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ λοιποὺς Φράγκους δὲν ἐπολέμουν πάντοτε μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Τούρκων. Τελευταία χώρα ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπῆρξεν ἡ Κρήτη (1669). Ὁ πόλεμος περὶ Κρήτης διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ἐγένετο ὀνομαστὸς διὰ τὴν ἐκατέρωθεν ἐπιδειχθεῖσαν ἀνδρίαν. Τῶν δὲ ἑπτὰ Ἰονίων νήσων οὐδεμία ὑπετάγη διαρκῶς εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 274—337 Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
312 Ὁ Κωνσταντῖνος νικᾷ τὸν Μαξέντιον.
323 Ὁ Κωνσταντῖνος νικᾷ τὸν Λικίνιον.
325 Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.
330 Ἐγκαίνια Κωνσταντινουπόλεως.
337—361 Κωνσταντῖνος Α΄.
361—363 Ἰουλιανὸς.
363—364 Ἰεβιανὸς.
364—378 Οὐάλης.
378 Οἱ Βησιγότθοι νικῶσι τὸν Οὐάλεντα παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν.
379—395 Θεοδοσίος ὁ Μέγας.
381 Δευτέρα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.
395—408 Ἀρκάδιος.
407 Θάνατος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.
408—450 Θεοδοσίος ὁ Μικρὸς.
410 Ὁ Ἀλάριχος κυριεύει τὴν Ῥώμην.
429 Οἱ Βανδῆλοι κτίζουσι τὴν νέαν Καρχηδόνα ἐν τῇ Ἀφρικῇ.
431 Τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.
450—457 Μαρκιανὸς καὶ Πουλχερία.

- 451 Τετάρτη Οἰκουμένηκὴ Σύνοδος.
- 451 Ὁ Ἀπτίλας ἡττᾶται ἐν τοῖς Κεκαλαυνικοῖς πεδίοις.
- 455 Οἱ Βανδῆλοι λεηλατοῦσι τὴν Ῥώμην.
- 457—474 Λέων Α'.
- 474—491 Ζήνων.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
- 481—511 Χλωδοβίκος.
- 491—518 Ἀναστάσιος Α'.
- 518—527 Ἰουστίνος Α'.
- 527—565 Ἰουστινιανὸς Α'.
- 533 Κεκαστροφή τοῦ κράτους τῶν Βανδῆλων ὑπὸ Βελισσαρίου.
- 555 Καταστροφή τοῦ κράτους τῶν Ὀστρογόθων ὑπὸ Ναρσῆ.
- 565—578 Ἰουστίνος Β'.
- 568 Οἱ Λογγοβάρδοι καταλύουσι τὴν Βυζαντιακὴν ἀρχὴν ἐν τῇ Βορείῳ Ἰταλίᾳ.
- 578—582 Τιβέριος.
- 582—602 Μαυρίκιος.
- 602—610 Φωκᾶς.
- 571—632 Μωάμεθ.
- 622 Φυγὴ τοῦ Μωάμεθ εἰς Μεδίαν.
- 637 Οἱ Ἀραβες πολιορκοῦσι τὰ Ἱεροσόλυμα.
- 610—641 Ἡράκλειος.
- 626 Οἱ Ἀβάραι πολιορκοῦσι τὴν Κωνσταντινούπολιν.
- 627 Ὁ Ἡράκλειος νικᾷ παρὰ τὴν Νινευτ τοὺς Πέρσας ὁλοσχερῶς.

- 661—750 Δυναστεία τῶν Οὐμμεϊαδῶν ἐν τῷ Ἀραβικῷ κράτει.
- 641—668 Κώνστας.
- 668—685 Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος.
- 672—679 Ἑπταετής πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 680 Ἑκτὴ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.
- 685—695 705—717 Ἰουστινιανὸς Β΄ ὁ Ῥινότμητος.
- 717—741 Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρος.
- 717—718 Δευτέρα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 726 Ἀπαγόρευσις τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων διὰ διατάγματος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.
- 732 Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος νικᾷ τοὺς Ἀράβας ἐν Γαλλίᾳ.
- 740 Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρος νικᾷ τοὺς Ἀράβας ἐν Ἀκρυῖνῳ τῆς Φρυγίας.
- 741—775 Κωνσταντῖνος Ε΄.
- 775—780 Λέων Δ΄ ὁ Χαζαρος.
- 768—814 Κάρολος ὁ Μέγας.
- 780—803 Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος Σ΄.
- 787 Ἑβδόμη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.
- 803—811 Νικηφόρος Α΄.
- 813—820 Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος.
- 814 Μάχη τῆς Μεσημβρίας μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων.
- 820—829 Μιχαὴλ Β΄ ὁ Τραυλός.
- 825—826 Οἱ Ἀράβες καταλαμβάνουσι τὴν Κρήτην.
- 829—842 Θεόφιλος.
- 842—867 Μιχαὴλ Γ΄ ὁ Μέθυσος.

- 843 Συνθήκη τοῦ Βεροδούνου.
- 867 — 886 Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
- 886 — 912 Λέων Σ' ὁ Σοφός.
- 912 — 959 Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (919—944 μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ).
- 959 — 964 Ῥωμανὸς Β'.
- 936 — 973 Ὁθων Α' ὁ Μέγας.
- 961 Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ.
- 964 — 969 Νικηφόρος Β' Φωκᾶς.
- 969 — 976 Ἰωάννης Τζιμισκῆς.
- 971 Ὁ Τζιμισκῆς νικᾷ τοὺς Ῥώσους ἐν Δορυστόλφ.
- 976—1025 Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
- 1019 Ὁ Βασίλειος εἰσέρχεται νικηφόρος εἰς Ἀχρίδα.
- 1025-1081 Παρακμὴ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.
- 1067-1071 Ῥωμανὸς Δ' ὁ Διογένης.
- 1071 Ὁ Ῥωμανὸς αἰχμαλωτίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν.
- 1096-1099 Πρώτη Σταυροφορία.
- 1147-1149 Δευτέρα Σταυροφορία.
- 1189-1192 Τρίτη Σταυροφορία.
- 1081-1118 Ἀλέξιος Α' Κομνηνός.
- 1118-1143 Ἰωάννης Β' Κομνηνός.
- 1143-1180 Μανουὴλ Κομνηνός.
- 1180-1185 Ἀλέξιος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός.
- 1185-1195 Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος.
- 1195-1203 Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος.
- 1204 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
- 1204-1261 Λατινικὴ αὐτοκρατιρία Κωνσταντινουπόλεως.
- 1222 Κατάρυσις τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης.

- 1204-1261 Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.
- 1204-1222 Θεόδωρος Α' Λάσκαρις.
- 1222-1254 Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης.
- 1254-1258 Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.
- 1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.
- 1261-1282 Μιχαὴλ Παλαιολόγος αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως.
- 1282-1328 Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος.
- 1328-1341 Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιολόγος.
- 1310 Οἱ ἱππῶται τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καταλαμβάνουσι τὴν Ῥόδον.
- 1311 Οἱ Καταλάνοι νικῶσι τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸν Κηφισόν.
- 1326-1359 Ὅρχαν ὁ ὀργανωτὴς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ.
- 1341-1355 Ἰωάννης Γ' Καντακουζηνός.
- 1341-1391 Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος.
- 1331-1355 Στέφανος Δουσάν Κράλης τῆς Σερβίας.
- 1365 Οἱ Τούρκοι καθιστῶσι πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Ἀδριανούπολιν.
- 1359-1389 Μουράτ Α'.
- 1389 Οἱ Τούρκοι νικῶσι τοὺς Σέρβους ἐν Κοσσυφοπεδίῳ.
- 1389-1403 Βαγιαζήτ.
- 1396 Ὁ Βαγιαζήτ νικᾷ τοὺς Οὐγγρους ἐν Νικοπόλει.
- 1402 Ὁ Ταμερλάνος νικᾷ τὸν Βαγιαζήτ ἐν Ἀγκύρᾳ.
- 1413-1421 Μωάμεθ Α'.
- 1422 Σπουδαία πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

- 1391-1423 Μανουὴλ Παλαιολόγος.
1423-1448 Ἰωάννης Η΄ Παλαιολόγος.
1439 Ἡ ἐν Φλωρεντίας Σύνοδος, ἐν ᾗ ἀπεφασίσθη ἡ ἔνω-
σις τῶν Ἐκκλησιῶν.
1421-1451 Μουράτ Β΄.
1444 Οἱ Οὐγγροι ἡττῶνται παρὰ τὴν Βάρναν ὑπὸ Μου-
ράτ Β΄.
1449-1453 Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
1453 Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωάμεθ Β΄.
1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος.
1522 Οἱ Τούρκοι κυριεύουσι τὴν Ῥόδον.
1570 Οἱ Τούρκοι κυριεύουσι τὴν Κύπρον.
1669 Οἱ Τούρκοι κυριεύουσι τὴν Κρήτην.
-

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Α

Ἀβάραι σ. 38, 39, 40, 42,
50, 64, 85.

Ἀββασίδαι σ. 97, 98, 99.

Ἀβού-Βέρης σ. 44, 45, 46.

Ἀβούλαββας σ. 48.

Ἀγγλοι σ. 28, 81.

Ἀέτιος σ. 29.

Ἀθηναίς σ. 23.

Ἀλαμαννοί σ. 27, 81, 82,
83.

Ἀλανοί σ. 18, 27.

Ἀλάριχος σ. 21, 22, 28.

Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός σ. 94,
101, 103, 104, 105, 115,
118.

Ἀλέξιος Γ΄ Ἀγγελος σ. 112,
113.

Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος σ.
121.

Ἀλξ σ. 46, 47.

Ἀλπ-Ἀρσλάν σ. 99, 100, 103.

Ἀμροῦ σ. 46.

Ἀναστάσιος Α΄ σ. 30, 31, 32.

Ἀνδηγαυοί σ. 138, 139.

Ἀνδρόνικος Α΄ Κομνηνός σ. 109,
110, 115, 118.

Ἀνδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος σ.
126, 127, 128.

Ἀνθέμιος Τραλλιανός σ. 35.

Ἀραβες σ. 43, 44, 46, 47,
48, 50, 52, 54, 55, 56,
57, 61, 62, 64, 64, 67,
68, 71, 73, 76, 79, 81,
83, 84, 92, 97, 98, 99,
101.

Ἀραγώνιοι σ. 139.

Ἀρειανοί σ. 12, 21.

Ἀρκάδιος σ. 20, 21, 22, 23.

Ἀρουν-ελ-Ρασίδ σ. 57, 58, 85,
98.

Ἀτσαϊῶλαι σ. 136, 138, 139.

Ἀττίλας σ. 24, 25, 26.

B

Βαγιαζήτ σ. 131, 132, 133, 134.

Βαλδουῖνος Α' σ. 114, 116, 121, 123.

Βανδῆλοι σ. 24, 25, 27, 28, 29, 33, 81.

Βάραγγοι σ. 101.

Βάρδας σ. 63, 64, 65, 66.

Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος σ. 55, 76, 77, 78, 79, 80, 87, 101, 106, 111, 116.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν σ. 58, 66, 67, 68, 71, 80.

Βελισάριος σ. 32, 33, 34, 37.

Βησσαρίων σ. 135.

Βησιγότθοι σ. 17, 18, 21, 22, 25, 28, 30, 47, 81, 82.

Βιλλαρδουῖνοι σ. 120, 123, 138.

Βιτίκινδος σ. 84.

Βλαδίμηρος σ. 79.

Βλαδίσλαος σ. 137, 138.

Βοημοῦνδος σ. 93, 94, 104, 105.

Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός σ. 112, 115, 119, 120.

Βούλγαροι σ. 30, 31, 34, 50, 51, 55, 56, 59, 60, 67, 68, 69, 74, 76, 77, 78,

79, 99, 101, 116, 117, 113, 122, 127, 129.

Βουργούνδιοι σ. 27, 81.

Γ

Γενίτσαροι σ. 125, 126, 142.

Γενοῦται σ. 112, 128, 137, 140.

Γεώργιος Μανιάκης σ. 101.

Γεώργιος Σκεντέρμπεης σ. 135, 136, 137.

Γήπαιδες σ. 37, 28, 81.

Γρατιανὸς σ. 29, 23.

Δ

Δάνδολος σ. 113.

Δημήτριος Χωματιανὸς σ. 119.

Διοκλητιανὸς σ. 8, 9, 10.

Ε

Εἰρήνη σ. 56, 57, 58, 59, 63, 64, 78, 85, 98.

Ἐνετοί σ. 104, 105, 106, 109, 112, 114, 115, 120, 122, 137, 139, 140, 143.

Ἐρρίκος αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως σ. 116.

Ζ

Ζήνων σ. 26, 30, 50.

Ζιγίγης-Χάν σ. 100, 132.

Η

Ἡράκλειος σ. 39, 40, 42, 43,
44, 46, 48, 49, 53, 73,
140.

Θ

Θεοδόσιος ὁ Μέγας σ. 19, 21,
22, 23.

Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς σ. 23, 24,
27.

Θεοδώρα σ. 32, 63, 64, 80,
102.

Θεοδώριχος σ. 29, 30.

Θεόδωρος Στουδίτης σ. 60, 61.

Θεόδωρος Α' Ἀλάσκας σ. 114,
115, 117.

Θεοφανὼς σ. 73, 74, 75, 78,
87.

Θεόφιλος σ. 62, 63, 64, 93.

Θωμᾶς Μοροζίνης σ. 115.

Ι

Ἰῆρες σ. 41.

Ἰγνάτιος σ. 64, 65, 67.

Ἰγὼρ σ. 71.

Ἰννοκέντιος Γ' σ. 112, 113.

Ἰοβιανὸς σ. 16.

Ἰουλιανὸς σ. 13, 14, 15, 16.

Ἰουστινιανὸς Α' σ. 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 49, 53,
79.

Ἰουστινιανὸς Β' σ. 51.

Ἰουστίνος σ. 26, 31, 32.

Ἰουστίνος Β' σ. 37

Ἰπποτισμὸς σ. 90, 93.

Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς σ. 102.

Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος σ. 110,
111, 113, 115, 118.

Ἰωάννης Δαμασκηνὸς σ. 54.

Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης σ.
118, 119.

Ἰωάννης Καντακουζηνὸς σ. 127,
128, 129, 139.

Ἰωάννης Κομνηνὸς σ. 106.

Ἰωάννης Οὐνυάδης σ. 137.

Ἰωάννης Τζιμισκῆς σ. 73, 74,
75, 76, 87.

Ἰωαννίται σ. 91, 122.

Κ

Καλλίνικος σ. 50.

Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυικὸς σ. 57,
123, 124.

Κάρολος Μέγας σ. 30, 84, 85,
86, 90.

Κάρολος Μαυρέλλος σ. 48, 83.

Κασσιανὴ σ. 62.

Καταλάνοι σ. 127, 139.

Κομᾶνοι σ. 99, 105.

Κοντοστέφανος σ. 107, 108.

Κόπται σ. 46.

Κουρκούας σ. 71.

Κρίσπος σ. 10, 13.

Κροῦμμος σ. 59, 60.

Κωνσταντῖνος Α' ὁ Μέγας σ.
5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12,
13, 16, 23, 43, 92.

Κωνσταντῖνος Δ' Παγωνᾶτος σ.
47, 49, 50, 51, 56.

Κωνσταντῖνος Ε' Κοπρώνυμος
σ. 55, 56, 57, 58, 59,
60.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογένητος
σ. 56, 57, 68, 70, 71, 72.

Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος
σ. 135, 136, 139, 140,
141, 142.

Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς σ. 8.

Κώνστας σ. 13, 48, 49, 51.

Λ

Λέων Α' ὁ Θράξ σ. 26, 27, 29,
33.

Λέων Β' σ. 30.

Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρὸς σ. 49, 52,
53, 54, 55, 61, 83.

Λέων Δ' ὁ Χάζαρος σ. 56.

Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος σ. 59, 60,
61, 62.

Λέων Σ' ὁ Σοφὸς σ. 68, 69,
70.

Λέων Σγουρὸς σ. 115, 119.

Λιχίνιος σ. 10.

Λογγοβάρδοι σ. 37, 38, 49, 54,
57, 81, 83, 84.

Λουῖτπράνδος σ. 74.

Μ

Μαμελοῦκοι σ. 96, 97.

Μαμούν σ. 62, 98.

Μανιᾶται σ. 67.

Μανουήλ Α' Κομνηνὸς σ. 95,
107, 108, 109.

Μανουήλ Παλαιολόγος σ. 133,
134.

Μαζέντιος σ. 9.

Μαξιμῖνος σ. 10.

Μαρκιανὸς σ. 24, 25, 26.

Μάρκος Σανουῖδος σ. 120.

Μαυρίκιος σ. 37, 38, 39, 56.

Μιχαήλ Β' ὁ Τραυλὸς σ. 61,
62, 63.

Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος σ. 118,
121, 122, 123, 124, 126,
128.

Μιχαήλ Ἀγγελὸς ἐν Ἠπείρῃ
σ. 115, 119, 120.

Μιχαήλ Κηρουλάριος σ. 66.

Μιχαήλ Ψελλὸς σ. 103.

Μογγόλοι σ. 99, 100, 124,
125.

Μονοθελῆται σ. 49, 51.

Μονοφυσῖται σ. 25, 31, 36,
46.

Μοτασσέμ σ. 62.

Μουράτ Α' σ. 129, 130, 131, 136.

Μουράτ Β' σ. 134, 135, 136, 137, 138, 140.

Μωαβίτς σ. 47, 49.

Μωάμεθ Β' ὁ κατακτητὴς σ. 138, 140, 142, 143.

N

Ναβαρραῖοι σ. 138, 139.

Ναρσής σ. 32, 34.

Νεστόριος σ. 23.

Νικηφόρος Βοτανειάτης σ. 101, 103.

Νικηφόρος Α' Λογοθέτης σ. 58, 59, 98.

Νικηφόρος Φωκᾶς σ. 61, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 87.

Νικηφόρος Ξιφίας σ. 78.

Νικηφόρος Οὐρανός σ. 77.

Νορμανδοὶ σ. 93.

O

Ὁδόακρος σ. 29, 30.

Ὁθωμανοὶ σ. 124, 125, 127, 128, 129, 137.

Ὁθων βασιλεὺς Γερμανίας σ. 74.

Ὁθων Δελαρὸς σ. 120.

Ὀλγα σ. 71.

Ὀνώριος σ. 20, 27, 28.

Ὀρειβάσιος σ. 15.

Ὀρχάν σ. 125, 121, 128, 129, 130.

Ὀσμάν σ. 46, 47, 125, 127.

Ὀστρογότθοι σ. 17, 18, 29, 30, 33, 34, 81.

Οὐαλεντιανός σ. 16, 17, 19, 28, 29.

Οὐάλης σ. 17, 18, 19.

Οὐγγροὶ σ. 69, 106, 107, 133, 135, 136, 137, 138.

Οὐζοὶ σ. 69, 124.

Οὐλφίλας σ. 17.

Οὐρμειάδαι σ. 47, 48, 97, 98.

Οὐννοὶ σ. 18, 24, 25, 29, 36, 40, 80, 100.

Π

Πάρσοι σ. 46.

Πατζινάκοι σ. 69, 70, 76, 99, 102, 105, 106.

Πέρσαι σ. 8, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 47.

Πέτρος Κουρτεναίης σ. 116.

Πιπίνος ὁ Μικρὸς σ. 57.

Πουλχερία σ. 24.

P

Ροβέρτος Γουσκάρδος σ. 104, 105.

Ρολάνδος σ. 85.

Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς σ. 70,
71.
Ῥωμανὸς Β' σ. 72, 73, 74,
75, 76.
Ῥωμύλος Αὐγουστύλος σ. 29.
Ῥῶς σ. 64, 69.

Σ

Σαλαδίνος σ. 95, 96, 112.
Σαμουήλ σ. 77, 78, 79.
Σάξονες σ. 28, 81, 84, 85.
Σαρακηνοὶ σ. 61, 67, 68, 72.
Σβιατοσλαῦος σ. 74, 75, 76,
79.
Σελτζουκίδαι σ. 79, 94, 95,
99, 100, 101, 102, 103,
105, 106, 108, 112, 117,
122.
Σεῦται σ. 43, 47.
Σέρβοι σ. 107, 123, 127, 128,
129, 130.
Σέργιος σ. 40, 41.
Σιγισμουῦνδος σ. 131.
Σλαῦοι σ. 25, 27, 30, 34, 38,
39, 40, 42, 50, 51, 55,
56, 58, 59, 64, 68, 70,
85, 126.
Σουήβοι σ. 27, 81.
Σουννῖται σ. 47.
Σταυροφορίαι σ. 92, 93, 95,
96, 97, 107, 112, 113,
114.

Στελίχων σ. 22, 27, 28.
Στέφανος Δουσάν σ. 128, 129.
Συμεὼν σ. 69, 70, 73.
Συνέσιος σ. 22.
Σωφρόνιος σ. 43, 46.

Τ

Ταμερκάνος σ. 131, 132.
Τεύτονες σ. 91.
Τιβέριος σ. 37, 38.
Τόκκοι σ. 138.
Τριβωνιανὸς σ. 32, 35.
Τωτίλας σ. 34.

Υ

Υπάτιος σ. 32, 33.

Φ

Φεουδαλισμὸς σ. 90.
Φιλιππικὸς σ. 51, 52.
Φράγκοι σ. 13, 27, 29, 57,
81, 82, 83, 84, 89, 106,
109, 102, 113, 114, 115,
116, 117, 119, 121, 122,
127, 138, 139.
Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας σ. 95,
111.
Φωκᾶς σ. 39, 40.
Φώτιος σ. 65, 66, 67, 68, 69.

X

Χαζαροι σ. 56, 79, 99.

Χακίμ σ. 97.

Χαθαρέσμιαι σ. 100, 124.

Χοσρόης σ. 33, 38, 39, 40, 41, 42, 43.

Χλωδοβίκος σ. 82.

Ω

Ὠμάρ σ. 43, 45, 46.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
Δ. Χ. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ
1910

